

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Miha Horvat

**GENDERCID KOT SPOLNA DIMENZIJA SISTEMATIČNIH
POKOLOV CIVILNEGA PREBIVALSTVA**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Miha Horvat

Mentorica: doc.dr. Maja Garb

**GENDERCID KOT SPOLNA DIMENZIJA SISTEMATIČNIH
POKOLOV CIVILNEGA PREBIVALSTVA**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

KAZALO

SEZNAM SHEM	2
SEZNAM KRATIC	2
1. UVOD	3
2. METODOLOŠKI UVOD	5
2.1. Opredelitev predmeta proučevanja in cilji raziskave	5
2.2. Hipoteze	5
2.3. Metodologija	6
2.4. Opredelitev temeljnih pojmov	7
2.4.1. Genocid	7
2.4.2. Spol	10
2.4.3. Sistematični pokol civilnega prebivalstva (v okviru nekega konflikta)	10
2.4.4. Civilist/civilni	13
3. KONCEPT GENDERCID	15
3.1. Zakaj 'gendercid'?	15
3.2. Gendercid: Adam Jones	17
3.3. Vloga spola pri sistematičnih pokolih civilnega prebivalstva in njen pomen	21
3.4. Kritike koncepta gendercida	24
4. KONKRETNI PRIMERI	30
4.1. RUANDA	30
4.2. JUGOSLOVANSKE VOJNE IN SREBRENICA	34
4.3. KOSOVO (KONEC 90ih LET 20. STOLETJA)	45
4.4. SUDAN - DARFUR	53
4.5. SPOLNO SELEKTIVNI POKOLI V DRUGIH KONFLIKTIH	59
6. MOŽNI VZROKI SPOLNO SELEKTIVNIH POKOLOV	62
7. ZAKLJUČEK	68
8. VIRI	72

PRILOGA

Priloga A: Armenski genocid

Priloga B: Nacistični holokavst

Priloga C: Primeri spolno selektivnih pokolov v jugoslovanskih vojnah

Priloga D: Genocid v Srebrenici - posamični pokoli

Priloga E: Žrtve pokolov civilnega prebivalstva na Kosovu, kot navedeni v obtožnici proti Miloševiću et al. in opisi pokolov

Priloga F: Neposredne smrti v konfliktech po spolu in starosti

SEZNAM SHEM

Shema 1: Standardna veriga odločitev, kot jo definira Adam Jones 18

SEZNAM KRATIC

ADFL	Alliance of Democratic Forces for the Liberation of Congo
AI	Amnesty International
BiH	Bosna in Hercegovina
HRW	Human Rights Watch
ICRC	International Committee of the Red Cross (Mednarodni odbor Rdečega križa)
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (Mednarodno kazensko sodišče za pregon oseb, domnevno odgovornih za hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava, storjene na ozemlju nekdanje Jugoslavije od leta 1991 dalje).
KVM	Kosovo Verification Mission (Verifikacijska misija na Kosovu)
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
OVK	Osvobodilna vojska Kosova
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
RPF	Rwandan Patriotic Front (Ruandska patriotska fronta), leta 1985 ustanovil Paul Kagame, večinoma Tutsijska
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
UN	Združeni narodi
UNHCR	The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (Visoki komisariat Združenih narodov za begunce)
VJ	Vojska Jugoslavije
VRS	Vojske Republike Srpske
ZRJ	Zvezna republika Jugoslavija

1. UVOD

Da v oboroženem konfliktu strani, ki se med seboj bojujejo, v viхро potegnejo tudi civilno prebivalstvo, ni več nekaj presenetljivega in težko, bi dandanes našli kakršenkoli primer oboroženega konflikta, v katerega tako ali drugače ne bi bili vpleteni tudi 'civilisti'. Nasprotno, velikokrat se namerno cilja ravno na civilni del napadene družbe in ravno civilisti naj bi postali "glavne žrtve oboroženega konflikta, tarče vseh vrst nasilnih dejanj, kot so masovno iztrebljanje, nediskriminatorni napad, deportacija, jemanje talcev, plenjenje in internacija." (internetni vir 8). To niti ni presenetljivo, če vzamemo v račun dejstvo, da "/v/ post-hladnovojnem obdobju, zahodne demokracije niso navadno zaskrbljene z invazijo ali jedrsko vojno s strani sovražnih držav; namesto tega se največje napetosti in nasilje dogajajo znotraj držav – kot je npr. bivša Jugoslavija z njenimi etničnimi konflikti, ali afriške države, kot so Somalija, Kongo in Ruanda – kjer se lakota in etnično rvanje sprevržeta v genocid" (Moskos et al., 2000: 16-17). Pri tem ne gre ravno trditi, da je to nekaj čisto novega – vsekakor je svet že pred koncem hladne vojne imel obilo priložnosti videti mnogo krvavih znotrajdržavnih obračunavanj različne intenzivnosti, tako da bi se lahko v prvi vrsti trdilo, da se je hkrati s post-hladnovojnim prehodom iz predvsem meddržavnih na predvsem znotrajdržavne konflikte, vsaj načeloma povečala predvsem tudi občutljivost mednarodne skupnosti na tovrstne konflikte in znotraj le-teh na kršitve prava in pravic.

Williams (Moskos et al., 2000: 267) pravi, da "/d/omači kulturni in politični oziri igrajo odločilno vlogo v določanju oblike civilno-vojaških odnosov", jaz pa nadalje menim, da ne obstaja nikakršen dvom, da na te domače politične, predvsem pa kulturne ozire vsekakor vpliva tudi spol. Ena prvih asociacij, ki jo ob tem dobimo, je npr. spolna (ne)reprezentativnost oboroženih sil države, saj nobenih oboroženih sil v polovici ne popolnjujejo ženske, poleg tega pa "ženske še vedno skoraj izključno zasedajo mesta, kjer je možnost neposrednega stika z nasprotnikom izključena" (Kotnik-Dvojmoč, 2002: 340, 339). Tovrstna izključitev žensk kaže na to, da je verjetno v ozadju tisto, o čemer govori Kotnik-Dvojmoč (Kotnik-Dvojmoč, 2002: 314), ko pravi, da je treba "upoštevati izredno trdno zasidranost določenih vrednot, mnenj, stališč in stereotipov v povprečnem

družbenem okolju, ki v veliko večji meri kot za govorijo proti vključevanju žensk v oborožene sile". Kakorkoli že, moje diplomsko delo se osredotoča na ravno obratne vrednote, mnenja in stališča, ki preostalemu delu populacije, t.j. moškim, ne dopuščajo možnosti, da ne bi bili asociirani z vlogo vojaka oz. borca, kar lahko v času oboroženega konflikta zelo ogroža življenje slehernega moškega, ne glede na to, če je ta dejansko kadarkoli v rokah držal orožje, ali ne. V centru pozornosti bo torej civilna populacija in z njo povezane kršitve vrhovne človekove pravice do življenja v času oboroženega konflikta, predvsem glede na spol.

Hkrati z občutno povečano občutljivostjo na kršitve takšnih ali drugačnih pravic, takšnih ali drugačnih subjektov, je opaziti, da je postalo na nek način že prav modno uporabljati izraze, ki se končajo s končnico –cid (iz lat. –cida iz caedere, kar pomeni ubiti) in zdi se, da je le-teh že pravo malo morje; od genocida, democida, ekocida, pa vse do tistih, katerih resen pomen se nam ob njihovi omembi vedno znova postavi pod vprašaj, t.j. raznih lingvicidov, senicidov, pa vse do računalniškega cibercida. Načeloma seveda ne bi smelo biti nič narobe z uporabljanjem izraza 'ubiti' tudi v njegovem bolj prenesenem pomenu, vendar pa neizogibno pri tem pride do zmanjšanja njegovega dejanskega pomena – ker praktično vse lahko postane nekakšen nov –cid in tudi omemba resnejših variant, ki so dejansko imele neko konkretno osnovo, ne zbuja več pozornosti, ki bi jo 'morala'. Kakorkoli že, iz te zdaj že neskončne množice –cidov, sem se odločil potegniti in kritično preveriti t.i. 'gendercid', ki v svojem korenu implicira vezanost na spol, ki pa je, kot že rečeno, za to diplomsko delo ključnega pomena.

Na koncu tega uvoda velja omeniti še, da je diplomsko delo potrebno prebrati v celoti; tudi če nas zanima le npr. Srebrenica, lahko z branjem zgolj podpoglavja o njej izpustimo veliko razlag, ki se sicer nanašajo nanjo, bile pa so uporabljene v drugih (pod)poglavjih. Nemogoče je bilo namreč povsem razločiti praktične primere od teorije, saj, če želimo predstaviti vlogo spola v sistematičnih pokolih civilnega prebivalstva v posebnem poglavju, tega pri utemeljitvi ne moremo storiti brez sklicevanja tudi na praktične primere, kakršen je primer Srebrenice.

2. METODOLOŠKI UVOD

2.1. Opredelitev predmeta proučevanja in cilji raziskave

Predmet proučevanja mojega diplomskega je vloga spola v sistematičnih pokolih civilnega prebivalstva, ki se dogajajo v okviru sodobnih konfliktov (posledično bo pri tem predmet proučevanja tudi koncept t.i. 'gendercida', ki se ukvarja prav z omenjeno problematiko, potrebno pa bo kritično preveriti, če to dela na utemeljen in konsistenten način). Poleg proučevanja vloge spola v sistematičnih pokolih civilnega prebivalstva bo poudarek predvsem na štirih najbolj zloglasnih tovrstnih primerih, ki jih še lahko štejemo za dovolj aktualne - to so pokoli v Ruandi (1994), BiH - predvsem Srebrenici (1995), na Kosovu (od 1997 do 1999 leta) in nedavne dogodke v sudanskem Darfurju. Pri tem moram poudariti, da v okvir predmeta proučevanja ne spada natančen in obširen potek teh konfliktov, pač pa zgolj izpostavitve bistvenih okoliščin, ki so pripeljale do spolno selektivnih pokolov in preko tega nato izpostaviti vlogo, ki jo je imel spol.

Osrednji cilj je tako predvsem pokazati, da spol ima vlogo v pokolih, do katerih prihaja v sodobnih konfliktih. Nadalje je cilj tudi predstaviti način, preko katerega vloga spola vpliva na potek in izid pokolov civilnega prebivalstva. Poslednji cilj pa je ugotoviti, kot kaj, če sploh so ti spolno selektivni pokoli potem prepoznani s strani humanitarnih organizacij in organizacij za zaščito človekovih pravic. Zaključil bom z navedbo nekaterih morebitnih vzrokov, ki bi utegnili stati v ozadju motivacije storilcev za izvedbo spolno selektivnih pokolov – vendar pa to ne predstavlja posebnega cilja mojega diplomskega dela, predvsem zato, ker je praktično nemogoče dokazati, da so bili ti vzroki tudi dejansko tisto, kar je motiviralo storilce. Namen je torej za konec predvsem ponuditi bralcu nekaj možnih razlag v razmislek.

2.2. Hipoteze

Pri predhodnem povsem ljubiteljskem prebiranju literature o jugoslovanskih vojnah, sem opazil zanimiv ponavljajoč vzorec, ki je bil skupen veliko pokolom civilnega prebivalstva; v prvi vrsti se je pri njih ciljalo predvsem ali izključno na moški del napadene skupnosti. Tudi pri aktualnem poročanju o dogodkih iz Darfurja je bilo mogoče zaslediti skladnost z omenjenim vzorcem, zaradi česar se mi je porodila domneva o tem, da po vsej verjetnosti ta praksa ločevanja in pobitja moškega dela civilne družbe predstavlja skupno točko najzloglasnejšim pokolom civilnega prebivalstva, ki so se zgodili v okviru konfliktov, ki so izbruhnili po koncu hladne vojne. Zato sem na začetku postavil naslednjo splošno hipotezo, ki jo bom po končani analizi zavrnil ali potrdil: ***"Žrtve sistematičnih spolno selektivnih pokolov civilnega prebivalstva v sodobnih konfliktih so bili v veliki večini civilisti moškega spola"***.

V četrtem poglavju bom predstavil in opisal nekaj najodmevnejših konkretnih primerov, ki se jih dandanes sicer najpogosteje označuje za genocid (v ospredje se torej najpogosteje postavlja parameter narodne in/ali etnične pripadnosti žrtev), čeprav je bila izrazito prevladujoča viktimizacija civilistov moškega spola v njih očitna (najlepši primer za to je Srebrenica). Zato na tem mestu izpeljujem naslednjo hipotezo: ***"Sistematični spolno selektivni pokoli civilistov moškega spola niso pojmovani kot posebna oblika politike in/ali sredstvo genocida in/ali vojne"***. To trditev sem zasnoval na podlagi obsojanja posilstev žensk kot specifične oblike politike in/ali sredstva genocida in/ali vojne, zanima pa me, če se na enak način obsoja tudi selektivne pokole moških civilistov. Ker ne pomnim, da bi to kdaj zasledil, sem hipotezo postavil v zanikajočo obliko.

2.3. Metodologija

V okviru neempiričnega raziskovanja se bom v prvi vrsti posluževal metode analize vsebine relevantnih primarnih (dokumenti, poročila, izjave, pogodbe – predvsem tistih, ki se tako ali drugače nanašajo na civiliste) in sekundarnih (množični mediji, knjige, članki, ki se tako ali drugače nanašajo na spol in njegovo vlogo v obdobju, ki ni mirnodobno) virov, pri čemer bom poskušal za vsak citat v zvezi s kako problematiko primerjati tudi s citati iz drugih virov. Seveda bom čim večkrat poizkušal priti do lastnih sintez, ki bodo

čimbolj celovito zaobjemale bistveno sporočilo, ki ga v tem diplomskem delu preko analize relevantnih virov želim izpostaviti. V tem diplomskem delu ne bom podrobneje preučeval zgodovinskega razvoja pomena vloge spola v vojni in prav tako ne bom z zgodovinskega vidika primerjal pomena te vloge med izbranimi konkretnimi primeri (študije primerov Ruande, jugoslovanskih vojn, Kosova in sudanskega Darfurja), tako da se zgodovinske metode poslužujem 'zgolj' pri navajanju zgodovinskih dejstev. Bom pa za ta nabor konkretnih primerov uporabil primerjalno metodo, saj želim ugotoviti, če obstajajo morebitne podobnosti pri uporabi prakse spolne selekcije in posledičnega pobitja ene izmed spolnih skupin. Seveda je s takim primerjalnim raziskovanjem neizbežno povezana tudi opisna metoda, ki jo bom poleg tega uporabil tudi pri konceptu t.i. gendercida v tretjem poglavju.

2.4. Opredelitev temeljnih pojmov

2.4.1. Genocid

Genocid je kot kaznivo dejanje opredeljen v Konvenciji o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida (1948), kjer je označen za zločin po mednarodnem pravu, ki ga države morajo preprečiti in kaznovati. Genocid se lahko stori v mirnem ali v vojnem času in pomeni katero koli od naslednjih dejanj, storjenih z namenom v celoti ali delno uničiti kako narodnostno, etnično, rasno ali versko skupino:

- (a) pobijanje pripadnikov take skupine;
- (b) povzročanje hudih telesnih ali duševnih poškodb pripadnikom take skupine;
- (c) naklepno izpostavljanje take skupine življenjskim razmeram, ki naj privedejo do njenega popolnega ali delnega fizičnega uničenja;
- (d) uvajanje ukrepov, ki preprečujejo rojstva v skupini;
- (e) prisilno preseljevanje otrok ene skupine v drugo.

(Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida; 1948)

Genocid se sicer razlikuje od vojnih zločinov in zločinov proti človečnosti v tem, da so "dejanja, ki tvorijo genocid, zagrešena s specifičnim namenom uničenja pripadnikov določene skupine"¹ (internetni vir 52). Tako je bistven tisti del definicije, ki se nanaša na namen. Ta mora biti 'poseben' in se ga ne sme mešati z motivom, t.j. določenim vzrokom, ki lahko napelje osebo na sodelovanje v kaznivem dejanju. V primeru nekega genocida je lahko oseba, ki namerava pobiti kak nabor ljudi, ki pripadajo določeni skupini, motivirana z željo po prilastitvi lastnine, ki pripada tej skupini ali naboru teh ljudi, ali z željo po maščevanju za predhodne napade članov te skupine, ali z željo, da se ugodi nadrejenim, ki prezirajo to skupino. S stališča kazenskega prava ni bistven motiv, pač pa, ali je ali ni obstajal potreben poseben namen uničiti skupino. (glej internetni vir 55, str. 125)

Naslednji bistven aspekt definicije genocida je razumeti, kaj točno se misli pod izrazom 'skupina', t.j. kako so le-te opredeljene. Posledično z 'narodnostnimi skupinami' mislimo na tisti nabor posameznikov, ki imajo distinktivno identiteto v smislu nacionalnosti ali nacionalnega izvora. Na drugi strani 'rasne skupine' tvorijo tisti nabori posameznikov, ki so jim skupne določene dedne fizične lastnosti ali značilnosti. Z 'etničnimi skupinami' lahko mislimo na nabor posameznikov, ki si delijo skupen jezik, kot tudi skupne tradicije ali kulturno dediščino. Izraz 'verske skupine' pa se lahko uporabi za zaobjem nabora posameznikov, ki imajo isto religijo, v nasprotju z drugimi skupinami, ki so vdane drugi religiji. /.../ V zvezi z genocidnimi dejanji, storjenimi nad skupinami, ki jih definicije skupin, opredeljenih zgoraj, ne zadevajo povsem točno, se mora v praksi v primeru dvoma določiti, ali (1) se nabor oseb dojema in dejansko obravnava kot da pripadajo eni

---

¹ Kategorije zločinov (med katerimi, mimogrede, ni hierarhije) so torej (internetni vir 55, str. 52): **Vojni zločini**; razred mednarodnih zločinov, ki zaobjema vse kršitve mednarodnega humanitarnega prava tekom mednarodnega ali notranjega konflikta (bodisi proti sovražnikovim civilistom ali vojakom), ki naprtuje individualno kazensko odgovornost osebe, ki je prekršila zakon. /.../ Vojni zločini obsegajo npr. nediskriminatorne napade na civiliste, trpinčenje ali mučenje vojnih ujetnikov ali priprih sovražnikovih vojakov, posilstva civilistov, uporabo nedovoljenih metod ali sredstev vojskovanja, itd. **Zločini proti človečnosti**; to so posebno gnusni zločini, pri katerih gre za resen napad na človeško dostojanstvo, grobo poniževanje ali degradacijo enega ali več človeških bitij (npr. umor, iztrebitev, zasužnjevanje, deportacijo ali nasilno premetitev prebivalstva, mučenje, posilstvo in ostale oblike spolnega nasilja, preganjanje, vsiljena izginitvev oseb). Tisto, kar loči to kategorijo zločinov od vojnih zločinov je, da se ne nanaša na posamične ali sporadične kršitve, pač pa na kršitve (1) do katerih lahko pride v času miru ali oboroženega konflikta, ali (2) ki tvorijo del široko razširjene ali sistematične prakse grozodejstev (ali napadov), zagrešenih nad civilnim prebivalstvom. **Genocid**; glej zgoraj.

izmed zaščitenih skupin in (2) da se poleg tega tudi sami dojemajo kot pripadniki ene izmed teh skupin. Predvsem bi bilo napačno podcenjevati en bistven faktor: proces formiranja percepcije in samo-percepcije druge skupine kot distinktivne (na etnični, nacionalni, verski ali rasni osnovi). Medtem ko se na zgodovinski ali socialni podlagi to lahko začne kot način smatranja drugih za drugačno in nasprotujočo skupino, se postopno okrepi in izkristalizira v pravi in dejanski odpor. To končno s seboj prinese formacijo dveh nasprotujočih si skupin, kjer ena namerava uničiti drugo. (glej internetni vir 55, str. 125-127)

Končno je treba v tem podpoglavju v zvezi z genocidom nekoliko podrobneje razložiti, kaj točno pomeni tisti del definicije, ki se glasi 'delno uničiti' (t.j. uničiti skupino v njenem delu (angl. 'in part')). 'Delno' mora vključevati namen uničenja 'znatnega števila posameznikov' ali 'precejšnjega dela', vendar ne nujno 'zelo pomembnega dela' skupine. Izraz 'delno' indicira 'razumno veliko število glede na velikost skupine kot celote, ali kako drugače bistven del skupine, kot je njeno vodstvo' (glej internetni vir 55, str. 142). Pri tem seveda uničenja neke skupine ne smemo razumeti preveč dobesedno v smislu njenega celotnega uničenja (t.j. povsod na zemeljski obli), na kar so se dosedanji storilci na sojenjih proti njim pogosto sklicevali. "W. Schabas /.../ pravi, da je izraz 'delno' ('v delu', op.p.) namenjen izničenju zagovorov kriminalcev, ki trdijo, da niso nameravali uničenja skupine kot celote (v celoti, op.p.)" (internetni vir 55, str. 125). Iztrebiti zgolj 'znaten del' take skupine (t.j. uničiti jo delno), bi po takem kriteriju bilo blizu nemogočnosti, saj tudi milijonske žrtve pripadnikov take skupine v določenih primerih ne bi tvorile 'znatnega dela' te skupine kot celote². Jasno je, da ob takem kriteriju v praksi genocida ne bi mogli obtožiti nikogar, zato je povsem razumljivo, da se pri omenjanju take skupine nanašamo na omejen prostor (tega lahko omejujejo državne meje, ali kaj drugega, vsekakor pa svet še ni videl 'globalnega' namena genocida). Enako razlago je navedel tudi ICTY na sojenju proti srbskemu generalu Krstiću (iz jugoslovanskih vojn edinemu, do sedaj obsojenemu v

---

² Če npr. predpostavimo, da bi v jugoslovanskih vojnah prišlo do popolnega iztrebljenja tam živečih Muslimanov, bi še vedno težko rekli, da je bil s tem uničen znaten del skupine muslimanov kot verske skupine, ki je leta 1999 štela okoli 1,2 milijardi pripadnikov po vsem svetu. (glej internetni vir 64)

zvezi z genocidom³): "Fizično uničenje lahko zadeva le del geografsko omejenega dela sicer večje skupine, ker izvrševalci genocida dojemajo nameravano uničenje kot zadostno za uničenje skupine kot edinstveno različne entitete v danem geografskem območju." (internetni vir 55, str. 124-125)

2.4.2. Spol

Pri pomenu pojma 'spol', kot ga uporabljam v diplomskem delu, je potrebno izpostaviti pomembno distinkcijo med angleškima izrazoma 'sex' in 'gender'; slovenski jezik pri prevodu obeh namreč pozna le izraz 'spol', v angleškem jeziku pa nosita ta dva izraza vsak zase nekoliko drugačen pomen, in sicer:

"Na splošno, izraz 'gender' označuje "ženske in moške vloge znotraj določene kulture; te vloge in pričakovana obnašanja moških in žensk so osnovana na kulturnih praksah, izoblikovanih skozi čas". Izraz 'sex' pa je definiran kot "izključno genetsko fiziološke ali biološke razlike (med moškimi in ženskami, op.p.)." (Lindsey-Curtet, 2001: 35)

'Sex' je torej biološki, 'gender' pa kulturno/družbeno konstruiran spol. V diplomskem delu bom tako za izraz 'sex' uporabljal izraz 'spol' (redko tudi 'biološki spol'), za izraz 'gender' pa 'družbeno konstruiran spol'.

2.4.3. Sistematični pokol civilnega prebivalstva (v okviru nekega konflikta)

Definicija sistematičnega je "ki poteka, je narejen po sistemu; urejen, načrten, preišljen" (SSKJ, ASP v1.25). Pokol pa je glagolnik od poklati, kar pomeni "pobiti, pomoriti, navadno divje, surovo" (SSKJ, ASP v1.25).

---

³ "Pritožbeni svet /.../ je ugotovil, da Sodni svet ni dokazal da je obtoženi imel genocidni namen in je preklical obsodbo genocida Sodnega sveta in obsodil Krstiča za sokrivdo v genocidu." (internetni vir 55, str. 128)

Formalna opredelitev civilnega prebivalstva se nahaja pod točko 2.4.4, na tem mestu je potrebno poudariti le, da je za moje diplomsko delo pri teh sistematičnih pokolih zanimiv 'le' tisti segment družbe, ki se ne nanaša na oborožene sile ali borce in ne sodeluje v sovražnostih. To, da je ta segment družbe neoborožen, je zgolj nujen, ne pa tudi zadosten pogoj, da ga imamo za civilnega⁴. Zanima me torej striktno tisti segment družbe, ki je tudi formalno opredeljen kot civilni, čeprav v praksi to ne pomeni nujno, da vsak 'civilist' ni tudi udeleženec v 'sovražnostih' (glej naslednje podpoglavje).

Morda je najbolj problematična postavitev pogoja, da se mora tak sistematični pokol civilnega prebivalstva zgoditi v okviru nekega konflikta; problematična v smislu opredelitve pojma konflikt. Tudi sistematičnost pokola je torej zgolj nujni, ne pa tudi zadosten pogoj, saj mora biti ta sistematični pokol civilnega prebivalstva izvršen tudi v okviru nekega širšega dogajanja v družbi in ne sme biti le sporadična manifestacija množičnega ubijanja v sicer stabilnem, mirnodobnem okolju⁵. To širše dogajanje v družbi bo v okviru mojega diplomskega dela torej (oboroženi) konflikt oz. vojna.

Vsak konflikt pa je seveda svojevrsten in ima poleg nekaterih skupnih elementov z drugimi konflikti tudi povsem specifične lastnosti, ki ga delajo posebnega. Ravno upoštevanje teh specifik pa stvari zelo zaplete, saj se neizogibno postavi vprašanje, do kdaj konflikt še vedno lahko štejemo za 'konflikt' in kdaj postane nekaj drugega. Definicij konflikta je namreč 'malo morje' in ne obstaja kak splošen konsenz glede njegove

---

⁴ Pod sistematične pokole neoboroženih namreč lahko štejemo tudi pokole vojnih ujetnikov (verjetno najbolj razvpit tovrstni primer so pokoli ruskih vojnih ujetnikov s strani nacistične Nemčije v letih 1941-42). Vendar pa vojni ujetniki nimajo enakega statusa kot civilisti (prvi so zaščiteni predvsem s Tretjo ženevsko konvencijo (1929), slednji pa predvsem s Četrto ženevsko konvencijo (1949)).

⁵ Kot tovrstni primer lahko navedem pokol na fakulteti École Polytechnique de Montréal v Kanadi, z dne 6.12.1989, pri katerem je tamkajšnji študent Marc Lépine pokončal 14 žensk (skupno je sicer ustrelil 26 ljudi, med ranjenimi so bili končno tudi štirje moški, čeprav moških Lépine ni namenoma ciljaj) – s puško v roki je ukazal moškim, da zapustijo učilnice, nato pa ob kričanju "sovražim feministke" začel s streljanjem. Lépinovo streljanje ni bilo kar naključno, pač pa je vsaj do določene mere ravnal načrtno, premišljeno - uporabil je kriterij na podlagi spola. Vendar je bistvenega pomena, da je Lépine ravnal na podlagi povsem osebnih motivov in ne kot pripadnik neke skupine, katere namen bi bilo uničenje neke druge skupine v prizadevanju za dosego prevlade (za podroben opis pokola glej internetni vir 1).

definicije, pač pa je le-ta stvar dogovora. Na tem mestu se torej pojavi vprašanje o ustreznosti uporabe izraza 'konflikt', saj ima ta lahko veliko različnih pomenov⁶.

Definicije vojn, spopadov in konfliktov so tako zelo raznovrstne, vsaka se osredotoča na nek lasten aspekt; nekatere so bolj antropološke, druge sociološke, tretje pravniške, četrte so predvsem deskriptivne in statistične, pete izključujoče, nekatere se osredotočajo na dolžino in količine žrtev, druge tega vidika spet sploh ne upoštevajo, itd. "Čeprav mednarodna skupnost sestoji iz suverenih držav, v sodobnem strateškem okolju lahko pride do oboroženega konflikta med pod-državnimi (angl. 'sub-state', op.p.) skupinami, ki želijo vsiliti svojo voljo drugi skupini ali frakciji. Tako so meje med mirom, vojno, oboroženim konfliktom, konfliktom, terorizmom in zločinom čedalje bolj zamegljene" (internetni vir 2). Isti dokument (gre za British Air Power Doctrine, torej vsekakor dovolj zanesljiv vir), nadalje navaja, da "ta dokument uporablja izraza vojna in oborožen konflikt izmenjujoče, izraz oborožen konflikt pa skrajša v konflikt. /.../ Oboroženi konflikt implicira prizadevanje za doseg ciljev preko nasilja. V njegovi ekstremni obliki ga lahko razumemo kot vojno". V diplomskem delu se bom pri uporabi izrazov konflikt, oboroženi konflikt in vojna, držal istega izmenjujočega načela - izraz 'konflikt' želim uporabljati torej precej splošno in ne v smislu izpolnjevanja nekih statističnih kriterijev v kontekstu trajanja in/ali intenzivnosti konflikta⁷.

---

⁶ V nadaljevanju obravnavani dogodki v primeru Ruande so bili tako med drugim označeni kot 'državljska vojna' in 'državljski konflikt', v primeru Kosova kot 'kosovski konflikt' in podobno. Za primer BiH pa npr. Sokolović (2005: 118-119, 121-122, 125) navaja, da je šlo za nekaj povsem novega, prvič videnega v celotni zgodovini in zatorej označevanje te tragedije za državljansko, etnično ali versko vojno oz. konflikt, ni primerno.

⁷ Se pa želim čimbolj izogibati besedni zvezi 'etnični konflikt', čeprav je bil le-ta očitna komponenta v vseh štirih konkretnih primerih, ki jih v nadaljevanju obravnavam. "Etnični konflikti danes predstavljajo večino nerešenih vprašanj v notranji in meddržavni politiki. Pri teh sporih je problem, ker so dolgotrajni (kontinuirani), pogosto globoko zgodovinsko zakoreninjeni, zaradi česar se redko trajno rešijo" (Tatalović, 1999: 1042). Vendar pa je bila ta prisotnost etničnega konflikta v vseh štirih primerih zgolj naključje in lahko bi njegovo splošno omenjanje v zvezi s sistematičnimi pokoli pri opredelitvi temeljnih pojmov dajalo napačen vtis, da je etnični konflikt nujna sestavina oz. predpogoj, da do takih pokolov pride. Do sistematičnih pokolov pa lahko pride tudi na podlagi, različni od etnične, npr. politični, verski, razredni podlagi (največkrat gre za mešanico večih ali celo 'vseh').

Bistveno vodilo, ki ga prek opredelitve vseh kriterijev iz naslova tega podpoglavja zgoraj izpostavljam, se glasi, da torej ni toliko pomembno, kdo je pobijal (drugi 'civilisti'⁸, oborožene sile⁹, itd.), ampak kdo in v kakšnem kontekstu je bil pobit. Identiteta in status žrtve sta pomembnejša od identitete in statusa storilca, slednja igrata zgolj postransko vlogo glede na prva, saj žrtve niso nič manj mrtve, če jih pobijejo tisti, ki so jim sicer z žrtvami skupne kake naravne danosti, kot je npr. spol. Status žrtev mora biti torej civilni, pokol pa mora biti del kakega širšega družbenega konflikta.

2.4.4. Civilist/civilni

Definiranje civilistov je težja naloga, kot se na prvi pogled zdi. Na najbolj splošni ravni lahko rečemo, da "tisti, ki nosi orožje ali, ki je član oboroženih sil, je borec (angl. 'combatant', op.p.). Oseba, ki ne nosi orožja in ni v oboroženi silah, to ni" (Shaw, 2001: 148). Podobno opredelitev najdemo tudi v Četrta ženevski konvenciji¹⁰, ki štiti "osebe, ki ne sodelujejo aktivno v sovražnostih." (Četrta ženevska konvencija, 1949, člen 3)

---

⁸ Kot npr. navaja dopolnjena verzija obtožnice ICTY z naslovom 'The Prosecutor v Miroslav Kvočka, Milojica Kos, Mladen Radic, Zoran Zigic', z dne 12.6.1998 (internetni vir 3), Zoran 'Žiga' Žigic ni bil del stražarske strukture taborišč Omarske, Keraterma in Trnopolja, je pa bil vanje s strani stražarjev večkrat spuščen prav z namenom zlorabe tamkajšnjih internirancev. V obdobju med 26. majem in 30. avgustom leta 1992 je tako večkrat na lastno pobudo prišel v omenjena taborišča s specifičnim namenom mučenja in pobijanja taboriščnikov in pod njegovimi rokami je tako samo okoli 24. julija 1992 v taborišču Keraterm umrlo okoli 150-200 moških. Sicer se je v teh taboriščih skupno nahajalo več kot 6000 taboriščnikov, ki so tu končali zaradi namerne segregacije in zaprtja s strani srbskih oblasti v občini Prijedor (šlo je torej predvsem za bosanske Muslimane in bosanske Hrvate, ki so preživeli začetne napade topništva in pehote, pri čemer je bila taboriščna populacija v veliki večini sestavljena iz za boj sposobnih odraslih moških). Čeprav torej Žigic ni bil pripadnik oboroženih sil, je s svojimi dejanji namerno deloval v okviru širše implementacije politike srbskih oblasti. Kot zanimivost velja omeniti še, da je bilo pred vojno v Prijedoru 120.000 prebivalcev, od tega 65.000 Muslimanov in 10.000 Hrvatov (glej internetni vir 4). Uradna stran občine Prijedor danes navaja, da je davek tega 'najmračnejšega dela mestne zgodovine' več kot 15.000 pobitih in izginulih ter 35.000 beguncev (glej internetni vir 5).

⁹ Pri uporabi pojma 'oborožene sile' v tem diplomskem delu imam v mislih terminologijo mednarodnega vojnega prava, ki zajema tako kopenske, mornariške in letalske vojaške sile (kar je sicer v ožji vojaški terminologiji tudi vse, kar vključuje v pojem 'oborožene sile'), kot tudi vse ostale oborožene formacije – policijske enote, enote teritorialne obrambe, enote tovarniške zaščite, nacionalne straže, nacionalne garde in razne prostovoljne oborožene formacije, ki imajo v skladu z notranjimi predpisi države zunanje oznake, ne glede na svojo velikost in specialnost (glej Vojna enciklopedija, 1974: 448-449). "Termin oborožene sile se nanaša na organizirane skupine, ki so vpletene v upravljanje uporabo oboroženega nasilja." (International Military and Defense Encyclopedia, 1993: 190)

¹⁰ Uradni naslov se glasi: 'Convention IV: Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 12 August 1949'.

Tovrstne definicije so po svoji naravi izključujoče; civilist je torej definiran predvsem s tem, kdo/kaj civilist ni. "Splošno gledano je civilist oseba, ki ni borec in ne sodeluje neposredno v sovražnostih." (internetni vir 6)

Problem pa seveda nastane, če vzamemo v račun dejstvo, da bojevanje ni edina oblika (so)delovanja v vojni oz. sovražnostih. Ali, kot pravi Shaw (2003: 148): "Neborci niso nujno tudi neudeleženci", ker "na vojno se pripravlja tudi politično, ekonomsko in ideološko /.../, a je tovrstna participacija tudi velikokrat prisilna". Shaw tako vidi participacijo na dva načina – kot vojaško participacijo (na katero se zgoraj omenjene definicije očitno tudi nanašajo) in participacijo pri vojnih pripravah (vojaška industrija, politična in verska ideologija, itd.). Če je pri prvi torej ločnica med civilisti in pripadniki oboroženih sil jasna, pa postane pri slednji razločevanje precej bolj oteženo in vprašljivo¹¹. "Veliko ljudi, intervjuvanih za projekt 'People on War', je odgovorilo, da vojna ni več stvar vojakov in civilistov, pač pa 'nedolžnih ljudi' in 'ljudi, ki so krivi'. Kot že omenjeno, ni lahko razlikovati med vojaki in civilisti (oz. borci in neborci), še posebno v vojnah, kjer ni frontnih črt, uniform in prepoznavnih vojaških struktur. Vzporedno s tem gre tudi dejstvo, da so ženske čedalje bolj odločene vzeti v roke orožje (in da se jih posledično ne dojema več kot ranljive). Pripadniki civilnega prebivalstva, tradicionalno tisti, ki se jih vidi izven konflikta in kot potrebne zaščite, so lahko videni kot 'ne tako nedolžni'." (Lindsey-Curtet, 2001: 27)

Kakorkoli že, formalnoppravno civilisti uživajo splošno zaščito po mednarodnem humanitarnem pravu. Civilistom se ne sme odpovedati, prav tako pa se tudi sami ne morejo odpovedati zaščitam, ki so jim priznane v relevantnih konvencijah, predvsem

---

¹¹ Naslednji problematični aspekt je tretji odstavek 44. člena Protokola I (1977), kjer najprej piše, da se morajo "zaradi promocije zaščite civilnega prebivalstva borci razločevati od civilnega prebivalstva", nato pa, da "obstajajo situacije v oboroženem konfliktu, ko se zaradi narave sovražnosti oboroženi borec ne more na ta način razločiti". To pa je seveda problematično in razločevanje med civilisti in borci še bolj zamegli - predvsem zato, ker slednji citat daje pravni status borca gverilcem, ki ne nosijo uniforme. Brez tovrstne razločevalne identifikacije pa so posledično civilisti lahko veliko bolj verjetno podvrženi napadom okupacijske sile, ki lahko tovrstni napad upravičujejo s tem, da so smatrali, da napadajo sovražne sile, to je sovražne gverilce (nenazadnje je okupacijska sila dejansko lahko potemtakem bolj podvržena napadom gverilcev, ki se sicer izdajajo za civiliste). Dejansko prav tovrstna mentaliteta velikokrat rezultira v množične pokole in/ali druge zlorabe nedolžnih moških civilistov, ki se jih posplošeno smatra kar za zagotove upornike.

"konvenciji iz leta 1949 in Dopolnilnih protokolih iz leta 1977, ki vsebujejo specifična pravila za zaščito civilistov. V situacijah, ki jih ti ne pokrivajo, predvsem notranjih nemirih, pa so civilisti zaščiteni s temeljnimi principi humanitarnega prava in prava človekovih pravic. /.../ Bistven princip mednarodnega humanitarnega prava je, da civilisti, ki ne sodelujejo v sovražnostih, ne smejo v nobenem primeru biti tarča napada, mora jim biti prizanešeno, morajo biti tudi zaščiteni¹²" (internetni vir 7). "Pravna definicija civilistov /.../ sloni na tem, ali nek posameznik aktivno sodeluje v oboroženem konfliktu" (Carpenter, 2005: 302). Pri tem moramo biti pozorni tudi na besedo posameznik, saj se v praksi navadno ne trudi preveč razlikovati na individualni ravni in se cele skupine (predvsem moškega) prebivalstva označi kot necivilne oz. legitimne vojaške tarče. "Vojaški poveljniki morajo zagotoviti, da so sredstva sile usmerjene v sovražne vojake, ki nosijo orožje in ne v civilne moške, vojake, ki so odložili orožje, ženske, otroke ali ostarele." (internetni vir 8)

3. KONCEPT GENDERCID

3.1. Zakaj 'gendercid'?

Gendercid (angl. 'gendercide')¹³ je iznajdba Mary Anne Warren, ta izraz pa je prvič uporabila v svoji knjigi 'Gendercide: The Implications of Sex Selection', izdani leta 1985, kjer ga je preprosto definirala kot "načrtno uničenje oseb določenega spola (ali družbeno

---

¹² "Izraz 'zaščita' zaobjema vse aktivnosti s katerimi se želi zagotoviti spoštovanje temeljnih pravic posameznika, kot definiranih v mednarodnih pravnih instrumentih, še posebej mednarodnem humanitarnem pravu, begunskem pravu in pravu človekovih pravic" (Ibid.). ICRC v projektu 'People on War' (1999: 5, 8) navaja, da so intervjuvani ljudje, ki so doživeli vojno v BiH (bivši borci, sorodniki pogrešanih in pobitih, itd.), na vprašanje zakaj predvsem napadi na civiliste niso sprejemljivi odgovorili (možnih več odgovorov): 57% ker je to v nasprotju s človekovimi pravicami, 27% ker je to v nasprotju z njihovimi osebnimi prepričanji, 24% ker je to v nasprotju s pravom, 19% ker je to v nasprotju z njihovim verskim prepričanjem, 6% ker je to v nasprotju z večinskim prepričanjem ljudi, 6% ker je to v nasprotju z njihovo kulturo. Na vprašanje o tem, kako naj vojaki napadejo sovražnika, so odgovorili: 2% da naj napadejo sovražnikove vojake in civiliste, 18% da naj napadejo sovražnikove vojake in se izogibajo civilistov, kolikor je to mogoče, 76% da naj napadejo zgolj sovražnikove vojake, civiliste pa pustijo pri miru, 4% pa jih ni odgovorilo.

¹³ Seveda izraz 'gendercid' v SSKJ ne obstaja – nenazadnje tudi v nobenem od angleških slovarjev ni mogoče najti izraza 'gendercide'. Kljub temu s splošnim razumevanjem izraza ni nobenih težav, saj je jasno, da povezuje (družbeno konstruiran) spol v zvezi z morijo.

konstruiranega spola)" (Warren, 1985: 22). Warrenova je to definicijo zasnovala na podlagi definicije genocida¹⁴ v The Oxford American Dictionary, ki genocid definira kot "načrtno uničenje določene rase". Z drugimi besedami, Warrenova je preprosto zamenjala besedo rasa z besedo spol in to utemeljila na naslednji način:

"Ostali izrazi, kot sta femicid (angl. 'femicide') in ginocid (angl. 'gynocide') so sicer že bili uporabljeni za krivično pobijanje deklet in žensk. Izraz 'gendercid' pa je spolno nevtralen izraz, saj so pod njegovo oznako žrtve lahko moškega ali ženskega spola. Obstaja potreba po tovrstnem spolno nevtralnem izrazu, ker je spolno diskriminatorno pobijanje enako neopravičljivo, ko so žrtve moškega spola. Izraz je pomemben tudi zato, ker opozarja na to, da so spolne vloge pogosto imele smrtonosne posledice, ki so bile analogne smrtonosnim posledicam rasnih, verskih in razrednih predsodkov." (Warren, 1985: 22)

Seveda se ob taki definiciji in njeni utemeljitvi nujno postavi vprašanje o njeni praktični uporabnosti – je zelo splošna, zasnovana in izpeljana je iz precej poenostavljene definicije genocida, zapisane v The Oxford American Dictionary, torej jezikovnem slovarju, ki seveda ne more predstavljati resne reference v povezavi s tako kompleksnim zločinom, kot je genocid in katerega definiranje je terjalo nemalo razpravljanj, kompromisov in iskanja konsenza o definiciji s strani akterjev mednarodnih odnosov in prava¹⁵.

---

¹⁴ Beseda genocid je sestavljena iz dveh latinskih besed; grške 'genos', ki pomeni 'rod' in '-cidium', ki se navezuje na tretjo latinsko besedo 'caedere', kar pomeni 'ubiti'. Genocid torej pomeni rodomor. Beseda 'gendercide' pa je sestavljena iz besede 'gender' (ki izhaja iz grške besede 'genus' – rod, pleme, vrsta, spol), in prav tako končnice –cidium. Vendar v slovenskem jeziku naletimo na zaplet pri besedi 'gender'. Vemo sicer, da 'gender' pomeni 'spol', vendar bi bilo napačno uporabiti rešitve kot so npr. 'spolocid', 'spolomor' in 'spolomoriija', saj te implicirajo biološki in ne družbeno konstruiran spol, kot bi ga terjalo dosledno razlikovanje med 'sex' in 'gender' (poleg tega pa gredo tudi vsi ponujeni 'prevodi' težko z jezika). Zaradi vseh teh omenjenih problemov sem se odločil, da besedo 'gendercide' enostavno 'poslovenim', torej: 'gendercide' v Angleščini je 'gendercid' v Slovenščini.

¹⁵ Kot ekspert za mednarodno pravo je besedo genocid prvi skoval poljski (tedaj, leta 1941, živeč v ZDA) žid Raphael Lemkin. Njegovo prizadevanje za umestitev genocida v mednarodno pravo je najprej obrodilo sadove leta 1945, ko je bil genocid vrinjen v nürnberško obtožnico, nato pa je tudi leta 1948 generalna skupščina UN sprejela Konvencijo o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida. Vseeno pa je mogoče hitro ugotoviti, da je njena 'uporabnost' odvisna od dosti zapletenega in tudi interesno občutljivega procesa odločanja v UN, kjer stojijo na poti številne ovire, med njimi pa sta na prvem mestu priklanjanje suverenosti in realpolitiki (glej Rizman, 2005: 12-13). Tako so zgodnji osnutki konvencije vključevali tudi politične skupine, ki pa so jih kasneje izpustili, saj bi se preveč vlad očitno znašlo na strani kriminalcev.

Kakorkoli že, za moje diplomsko delo je Warrenova pomembna le do te točke, saj navkljub temu, da je omenjena avtorica sicer mati koncepta gendercida, je le-ta utonil v pozabo brez vzbujanja kakšne večje pozornosti. Pomembnejši je Adam Jones, ki je koncept leta 2004 s svojo knjigo 'Gendercide and Genocide' oživil, teoretično poglobil, ga podkrepil s številnimi praktičnimi primeri in v debato o samem konceptu pritegnil nekaj profesorskih kolegov (tako privržencev, kot tudi kritikov) – predvsem pa se je pri vsem skupaj večinoma osredotočal na spolno selektivno dinamiko pokolov v vojnah oz. oboroženih konfliktih, kar je tudi predmet mojega diplomskega dela.

3.2. Gendercid: Adam Jones

Tako kot Warrenova tudi Adam Jones ne ponudi zapletene definicije, pač pa gendercid kratko označi kot "glede na družbeno konstruiran spol selektivno masovno pobijanje - ki je pogostna in često karakteristična značilnost človeškega konflikta in morda celo človeške družbene organizacije, segajoča v starodavnost." (Jones, 2004: 2)

Jones nadalje v okvir gendercida všteva številne prakse (pri ženskah tako npr. govori o infanticidu deklic in srednjeveškem lovu na čarovnice, pri moških pa o t.i. gendercidnih institucijah, kot so prisilna rekrutacija, prisilnem delu, pobitih vojnih ujetnikih in podobnih institucijah, ki so navadno terjale ogromno število moških prebivalcev), v največji meri pa se posveča prav smrtnim pretnjam moških civilistov v času oboroženih konfliktov, kar je za moje diplomsko delo tudi pomembno.

"Gendercid moških in žensk – še posebej moških – je lahko viden kot ena izmed pogostejših oblik genocida" (Jones, 2004: 20). Vendar pa je pomembno na tem mestu poudariti, da "tukaj ne govorimo /.../ o nekem abstraktnem sovraštvu do moških (ali žensk) na podlagi katerega bi se izvrševali ti genocidi ali genocidni pokoli, kot so bili na

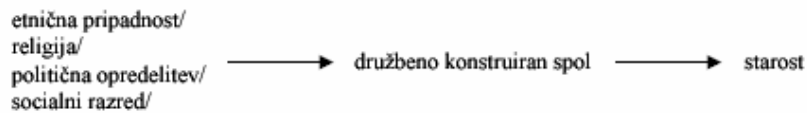

Podobno so kasneje iz teksta izpustili tudi nasilno asimilacijo v dominantno kulturo. (glej Križnar, 2004: 14)

primer nacistični masovni pokoli osnovani na ideološkem sovraštvu do Židov (in drugih)." (Jones, 2004: 211)

"Uporaben način integracije različnih spremenljivk, ki lahko delujejo v nekem konkretnem gendercidu/genocidu je, da se izolira verigo odločitev, ki rezultira v gendercidno ciljanje, npr. za boj sposobnih moških¹⁶, v širšem kontekstu etničnega, političnega ali verskega konflikta. Standardno verigo odločitev prikazuje shema 1.

Shema 1: Standardna veriga odločitev, kot jo definira Adam Jones

Vir: Jones, 2004: 264

Shema prikazuje, da je ciljana skupina izolirana, največkrat na podlagi etnične pripadnosti, vere, politične opredelitve ali družbenega razreda (navadno je skupina povezana tudi geografsko). Nato je moški segment te skupine izločen za posebej brezčutno obravnavo. V tej skupini so nato moški sposobni za vojaško službo izolirani kot predhodne tarče in morda tudi kot zadostne tarče, kar se tiče dejanske kampanje masovnega pobijanja." (Jones, 2004: 264-265)

Po Jonesu je gendercid torej lahko nekakšna variacija genocida, katerega skupne karakteristike žrtev (v tem primeru spol) pričajo o močno prevladujočem ciljanju na prav ta segment družbe - zaradi prav te karakteristike (spola). Spolno selektivno pobijanje 'zgolj' moških kake skupine je lahko torej zadostno samo po sebi v okviru sicer širše genocidne kampanje (Srebrenica je verjetno najočitnejši tovrstni praktični primer). Obenem pa je gendercid lahko tudi 'zgolj' uvod v genocid sam (kot primer se lahko

---

¹⁶ Jones kot problematično izpostavi tudi označevanje moških kot 'za boj/vojaško službo sposobnih' in pravi, da to neupravičeno implicira, da je celotna identiteta vsakega moškega primerne starosti za vpoklic v vojsko potemtakem definirana zgolj s tem (podobno, kot če bi za ženske rekli 'za posilstvo zrele ženske' in podobno). Kot bo prikazano v nadaljevanju, tako definirana identiteta moških dejansko pogosto prevlada v navzkrižju s civilnim statusom, in sicer tako v percepciji storilcev samih kot tudi humanitarnih organizacij in organizacij za zaščito človekovih pravic.

navede genocid nad Armenci¹⁷ leta 1915-16 s strani Turkov in pa nacistični holokavst¹⁸), ko se torej najprej 'odstrani' moške prebivalce, nato pa se uniči še preostanek zdaj oslabljene/nemočne družbe. "Gendercid nad moškimi pripadniki druge skupine je pogosto podrejena in/ali uvodna strategija v sicer popolnih genocidih . Zelo pogosto pa je tudi zadosten cilj sam po sebi v sicer bolj omejeni, a še vedno genocidni kampanji masovnega pobijanja – kot npr. v BiH ali Bangladešu (1971)" (Jones, 2004: 259). Podobno pravi tudi (Shaw, 2003: 180): "Tudi v primeru genocidov so bili moški bolj verjetno žrtve pokola. Moški so bili navadno ciljani prvi; krvniki niso vedno nadaljevali z vsestranskim pokolom tudi žensk in otrok". "Čeprav se navadno tega jasno ne izrazi, ni veliko dvoma, da je prisoten tudi element na družbeno konstruiranem spolu temelječe motivacije – poizkus uničenja družbeno konstruiranega spola sovražnika, uporabiti na družbenem spolu temelječe selektivno pobijanje kot sredstvo terorja /.../ Gledano v celoti – v vojaškem pogledu pomembni primeri, bolj slučajni primeri /.../ in tudi tisti primeri gendercida, pri katerih gre za prvi korak genocida, vsi izražajo nek skupen pomen. Vsi utrjujejo zelo moško sliko sovražnika. Vsak moški je potencialno nevaren. Navadno so civilni moški in starejši dečki ločeni od žensk in malih otrok, nakar so poklani. Ko to enkrat postane splošen vzorec, ta dimenzija družbeno konstruiranega spola ne more biti več videna zgolj kot slučajna; dokazi govorijo sami zase." (Holter v Jones, 2004: 65)

Sicer pa se Jones zaveda, da je pojasnjevalna moč gendercida (in preko njega tudi spola samega – biološkega ali družbeno konstruiranega) v kontekstu razumevanja dinamike in značilnosti pokolov civilnega prebivalstva odvisna tudi od nabora mnogih drugih spremenljivk (kot so starost, pripadnost določenemu družbenemu razredu, itd.). "Mislim, da bi bolj točna trditev bila, da je selekcija na podlagi družbeno konstruiranega spola tako integralna kot podrejena širšemu cilju skupinskega uničenja /.../ Ni treba, da je teoretiziranje o genocidih igra ničelne vsote, kjer ena pripisana lastnost nujno izniči vse druge." (Jones, 2004: 259, 260)

---

¹⁷ Opis v prilogi A

¹⁸ Opis v prilogi B

"V svojih raziskavah sem poizkušal demonstrirati, da je gendercid za boj sposobnih moških lahko viden kot znanilec širših kampanj masovnega ubijanja vseh pripadnikov ciljane skupine. Trije 'klasični' genocidi dvajsetega stoletja, Armenija, nacistični holokavst in Ruanda ustrezajo temu vzorcu. Vendar pa v veliko drugih primerih – /.../ BiH od 1992 do 1995 in Kosovo 1999, da navedem le nekaj primerov – je bila ta gendercidna komponenta zadostna in je označevala meje genocidne kampanje, vsaj kar se je tikalo masovnega pobijanja" (Jones, 2004: 266). Jones torej ne zanika vpliva drugih dejavnikov poleg spola, vendar v slednjem vidi ključno komponento, ki je do sedaj v vseh primerih genocidov in 'genocidov' odločujoče vplivala na njihov potek in končni izid. "/Č/e bi bila 'moškost' edini kriterij pri narekovanju selekcije, ne bi bilo nikakršne potrebe po oziranju na starost ali sposobnosti za boj. V veliko primerih, ki jih navaja Jones, pa so bili tisti, ki so bili nezmožni za boj, v manjši nevarnosti, da bi bili pobiti." (Stein v Jones, 2004: 213)

Spol torej nima izključne vloge, ima pa vsekakor ključno vlogo – npr. starost napram nanj igra drugotno vlogo, včasih pa je sploh ne (kot bo prikazano v konkretnih primerih npr. Ruande in Darfurja, krvniki pogosto pobijajo tudi komaj rojene dečke, ki zaradi svoje novorojenske nebogljenosti zanikajo teorije o tem, da so bili moški večinske žrtve pokolov zato, ker agresorju predstavljajo sovražno vojaško silo, ki jo je potrebno uničiti¹⁹). Nasprotno pa se zdi, da spol v genocidnih kampanjah vedno ima pomembno mesto, pa čeprav ponekod 'samo' na začetku. Vendar hkrati obstajajo dejavniki, ki imajo vsaj tolikšno, če že ne večjo, težo kot spol – nikoli ni bil namreč zgolj spol tisti, ki je vodil v sicer spolno selektivne pokole, saj so se morale žrtve pred spolom z neko svojo drugo karakteristiko (etnična, verska pripadnost, itd.), v percepciji storilcev uvrstiti v

---

¹⁹ "Dokazno gradivo iz mnogih konfliktov jasno priča o tem, da že samo dejstvo, biti rojen kot moški, pomeni potencialno smrtno obsodbo" (Buchanan v Jones, 2004: 147). Tudi za primer Kosova najdemo pričanja, ki govorijo v prid tej trditvi: "Neka ženska je dejala, da je slišala reči pripadnika srbskih paravojaških sil, da morajo pobiti mlade dečke, ker bodo sicer odrasli in se želeli maščevati" (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2001: 209). Vendar moramo pri takih pričanjih biti pazljivi in ne smemo pozabiti, da gre za pričanje o nekem konkretnem primeru in o nekem konkretnem storilcu, tako, da obstaja znatna verjetnost, da je šlo za njegovo osebno prepričanje in ne za širšo na takem argumentu utemeljeno politiko in zato tega primera ne smemo uporabiti kot neizpodbiten dokaz, na podlagi katerega bi lahko posploševali na celoten konflikt. Seveda pa prav tako ne gre pričakovati, da bi bil kdorkoli pripravljen uradno izdati tak ukaz, tako da tudi odsotnost le-tega avtomatično ne izključuje možnosti, da je lahko šlo za širšo politiko in ne zgolj za osamljen primer.

skupino, ki jo dojemajo kot sovražno in, ki jo je potrebno uničiti²⁰. Na tem mestu se nam seveda zastavi vprašanje, če je glede na to 'inferiornost' spola, smiselno uporabiti ga za koren besede, ki take pokole označuje (torej **gendercid**). Obenem pa se zdi označevanje takih pokolov za genocidne ravno tako nekoliko nepopolno, glede na to, da je v njih spol nedvomno odigral odločilno vlogo, zaradi katere je nenazadnje pripadnikom določenega spola te (etnične, verske, itd.) skupine bilo prizaneseno (navadno ženskam), drugim pa ne. Tako se nam na tej drugi strani zastavlja vprašanje o pravilnosti pojmovanja takih pokolov za dejanja **genocida**. Obe alternativni se tako v določenih točkah zdita povsem pravilni, v drugih pa spet preveč pomanjkljivi, da bi ju lahko označili kot povsem ustrezni. Kakorkoli že, s tem sem že prešel na področje kritike koncepta gendercida, ki je posebej obravnavano v podpoglavju 3.4., pred tem pa si moramo še nekoliko podrobneje pogledati že prej večkrat omenjeno vlogo spola.

3.3. Vloga spola pri sistematičnih pokolih civilnega prebivalstva in njen pomen

"Spremenljivka spola je eden izmed najmanj analiziranih in najbolj napak razumljenih elementov genocidnega pobijanja" (Jones, 2002: 1). "Zadnjih deset let je bilo mogoče opaziti porast poročil o na družbeno konstruiranem spolu temelječi selektivni uporabi nasilja v vojni – veliko sicer razpršenega, a kljub temu namigujočega na nov vzorec zgodovinskega pomena. Vsaj njegov obseg je nov. Kaj je torej razlog temu 'pospolnjenju' (angl. 'genderization', op.p.) vojne?" (Holter v Jones, 2004: 62)

---

²⁰ "Več raziskovalne analize razkrije, da družbeno konstruiran spol nikoli ni edina dimenzija, ki igra vlogo pri spolno specifičnih kršitvah človekovih pravic. Vzemimo primer obsežnega posiljevanja žensk v oboroženih konfliktih. Ko so ženske posiljene s strani vojakov, članov paravojaških enot in policistov med vojno, niso posiljene zgolj zato ker so ženske. Razlog je tudi ta, da so hkrati tudi pripadnice nasprotne strani (med vojno v Bosni srbski vojaki niso posiljevali srbskih žensk, niti niso Muslimani posiljevali Muslimank)." (Buchanan v Jones, 2004: 149)

Z drugimi besedami, vsak spol doživlja vojno na svojevrsten način²¹; "/Učinki oboroženega konflikta vplivajo različno na moške, ženske, deklince in dečke. Vpliv vojne na ženske ni zgolj rezultat bioloških razlik, pač pa različnih omejitev in možnosti, ki izhajajo iz njihove vloge v družbi (spolne vloge)" (Lindsey-Curtet, 2001: 36). Povsem enako ugotovitev je seveda mogoče izpeljati glede moških. Vpliv vojne na moške ni zgolj rezultat bioloških razlik, pač pa različnih omejitev in možnosti, ki izhajajo iz njihove vloge v družbi (spolne vloge). Vse pa kaže na to, da se te spolne vloge, vsaj kar se tiče sistematičnih pokolov civilnega prebivalstva, vedno izkažejo za bolj smrtonosne v primeru moških kot žensk. "Zavedanje o teh razlikah, predvsem glede konstruiranja družbenega spola, je odločilnega pomena, ker nas vedno znova opozarja na to, da je viktimizacija hkrati individualna in kolektivna²²" (Shaw, 2001: 181). Glede na to, da so moški v sistematičnih pokolih civilnega prebivalstva vsaj primarno, če že ne 'ekskluzivno' viktimizirani, naletimo na nadvse zanimiv paradoks, saj naj bi tega zavedanja močno primanjkovalo ravno glede moških; "Pomen družbeno konstruiranega spola je bil pogosto zanemarjen pri razumevanju genocida. Najpogosteje se razlaga, da ta zločin vključuje ciljanje na določeno etnično ali narodnostno skupino kot tako – tako njene moške in ženske – in ne na katerega od specifičnih družbeno konstruiranih spolov /.../ Vsi genocidi pa so močno obarvani z družbeno konstruiranim spolom (angl. 'gendered', op.p.)" (Shaw, 2001: 178). "Prav neverjetno pa je, kako neopažena ali komaj opažena ostaja spolna spremenljivka v tovrstni relevantni literaturi, vsaj kar se tiče moških civilistov" (Jones, 2004: 17). Tudi Stein, sicer kritik koncepta gendercida,

---

²¹ "Ženske in moški imajo različne vloge in odgovornosti v družbi, ki so družbeno in kulturno določene in posledično tudi doživljajo oboroženi konflikt na 'spolni' način" (Lindsey-Curtet, 2001: 216). "Dokaj razločno so te razlike izražene prek spolnih vlog in predstav, ki si jih posameznik med razvojem ustvari o svoji spolni identiteti, podobi in vlogi. Po drugi strani pa se je spet težko ubraniti vtisu, da spolne vloge niso povsem neodvisne od dejanskih naravnih in objektivnih značilnosti pripadnikov obeh spolov. Težko bi se namreč oblikovali zelo skladni vzorci spolnih vlog v skoraj vseh kulturah in različnih geografskih in časovnih okvirih, če za to ne bi bilo naravne podlage. Tako lahko rečemo, da so osebnostne razlike med spoloma prvič odsev naravnih, to je bioloških razlik med moškimi in ženskami, drugič odraz med socializacijo in kulturnim učenjem pridobljenih vzorcev vedenj (spolne vloge) in predstav (spolne sheme) ter tretjič celo odsev svojevrstne interakcije, sovplivanja naravnih in kulturnih razlik." (Kotnik-Dvojmoč, 2002: 318).

²² Na tem mestu moram opozoriti tudi na to, da Martin Shaw nikoli ni neposredno komentiral koncepta gendercida, kot ga je definiral Adam Jones. Shaw gendercid sicer nekajkrat omeni, vendar nikoli v kakršnikoli neposredni povezavi z Jonesovim pojmovanjem koncepta gendercida. Vendar pa kljub temu, da se Shaw večinoma ne trudi označevati 'pospolnjenih' genocidov eksplicitno z izrazom 'gendercid', pa je vseeno mogoče s strani obeh avtorjev zaslediti nemalo podobnosti v opažanjih in razmišljanju o vlogi družbeno konstruiranega oz. biološkega spola v genocidu.

priznava: "Pomen spola navadno ni bil vključen kot zelo pomemben parameter v študijah masovnih pokolov, vključno s tistimi, ki se jim pravi genocidni." (Stein v Jones, 2004: 217)

Še bolj kot to, kako (ne)zanemarjena je vloga spola v razlagah genocidov, pa je pomembno, kakšna je ta njegova vloga v genocidih oz. 'genocidih' samih. To, kako pomembno vlogo ima spol, pa je v prvi vrsti določeno predvsem "kadarkoli vpleteni odločijo, da je ta pomemben. Vse se začne z namerami" (Holter v Jones, 2004: 66). Storilci so torej tisti, ki dejansko odločajo, kako pomembno vlogo spol ima. Nadalje lahko rečemo, da je ta njihova odločitev najverjetneje mešanica tega, kako sta v njihovi lastni družbi pojmovana oba spola in vloge, ki jima pritičejo (če v njihovi lastni družbi v pojmovanju vloge borca lahko nastopajo predvsem ali izključno moški²³, bodo že podzavestno kot take dojemali tudi vse moške skupine, ki jo želijo uničiti) in tega, kako storilci percipirajo to pojmovanje spolov in njunih vlog v družbi, ki jo napadajo (če za skupino, ki jo želijo uničiti, menijo, da so njeni glavni ali izključni nosilci moški, medtem ko so njene ženske zgolj pasivna pritiklina, potem bodo jasno predvsem ali izključno, vsekakor pa pred ženskami, želeli uničiti moške te skupine). "Strukture, temelječe na družbeno konstruiranem spolu, lahko ustvarijo glede na biološki spol specifične rezultate, ne glede na zavestno mišljenje s strani sodelujočih." (Carpenter v Jones, 2004: 237)

"Učinki vojne na ženske (in moške) so zaznamovani preko različnih faktorjev: tipa konflikta (ali gre za mednarodni oboroženi konflikt, ali ne), položaja žensk v tem konfliktu (kot razseljene osebe, politik, glava družine, vojak, itd.) in faze, v kateri je konflikt (pred, po, med konfliktom, pod okupacijo, itd.)" (Lindsey-Curtet, 2001: 36). "Če bi se morala skupnost za zaščito človekovih pravic karkoli naučiti iz etničnega prelivanja krvi v devetdesetih letih prejšnjega tisočletja (Hrvaška, Bosna, Kosovo, Ruanda, Kašmir in tako naprej), bi moralo biti, da so v sodobnem vojskovanju tako moški kot ženske

---

²³ Kar pa tudi dejansko velja za tako rekoč vse kulture, ali kot pravi Kotnik-Dvojmoč (2002: 317): "Antropološke in etnografske raziskave namreč kažejo, da je med človeškimi dejavnosti izredno malo takih, ki bi jih v vseh človeških kulturah opravljali izključno moški ali izključno ženske. Čeprav poznamo celo vrsto kultur, v katerih vlada stroga delitev dela med spoloma, so vendar nazori o tem, katero delo je moško in katero žensko, običajno zelo različni. Eno in isto delo oz. dejavnost lahko v neki kulturi velja za izrazito moško, v drugi pa spet za izrazito žensko. Ena od redkih izjem je bojevanje, saj ne moremo navesti niti ene kulture, v kateri bi imele ženske v njem enako pomembno ali celo pomembnejšo vlogo od moških."

soočeni z na družbeno konstruiranem spolu temelječimi specifičnimi grožnjami, kot tudi z diskriminacijo. Civilni moški se soočajo z vpoklicem, zaprtjem, mučenjem, s pokolom in z izginotjem; ženske se soočajo s posilstvom, spolnim suženjstvom in včasih tudi z brezobzirnim pokolom" (Buchanan v Jones, 2004: 152). "Poročila tudi nakazujejo, da so civilni dečki in odrasli moški čedalje pogosteje namerne tarče. /.../ Dečki in odrasli moški so bili sistematično ločeni od žensk in otrok in nato poklani. Novejše vojne jasno kažejo ta vzorec, vključno z vojno v Bosni, na Kosovu, Timorju, v Ruandi in Čečeniji. Pri naboru teh sicer lokalno zelo različnih scenarijev, postajata dva vzorca čedalje bolj očitna – povečana uporaba družbeno konstruiranega spola kot kriterija in posledično ciljanje na dečke/moške." (Holter v Jones, 2004: 62)

3.4. Kritike koncepta gendercida

Verjetno se je že bralcu samemu pri prebiranju dosedanje vsebine tega tretjega poglavja o t.i. 'gendercidu' porodilo marsikatero vprašanje zavoljo (ne)doslednosti in (ne)dodelanosti tega koncepta. Ravno v tem podpoglavju bom koncept kritično ocenil tudi sam, seveda pa si bom pri tem pomagal tudi z relevantnimi kritikami drugih avtorjev, ki so svoje pomisleke o konceptu gendercida, kot ga je definirjal Jones, že izrazili.

"'Družbeno konstruiran spol ima pomembno vlogo' ni več nek sam po sebi neobičajno nov argument. Pravo vprašanje je 'Kakšno vlogo natančno ima?'" (Carpenter v Jones, 2004: 238). Takšen je srž problema, ki ga Carpenterjeva vidi v vsebini koncepta gendercida, kot ga je definirjal Jones. S tem je želela povedati predvsem, da se Jones preveč površno ukvarja s prikazovanjem tega, da je spol (biološki ali družbeno konstruiran) pri pokolih civilnega prebivalstva imel pomembno vlogo, premalo pa s tem, **kakšno** vlogo je spol imel – tudi in predvsem, **preden** je sploh prišlo do konflikta in posledično do pokola, žrtve katerega so bile v veliki večini ali izključno enega spola. Z drugimi besedami, glavnina Jonesovih ugotovitev v ničemer ne pripomore k dejansko boljšemu, globljemu razumevanju vloge spola, saj nam sporočajo le, kar je v veliki meri že samo po sebi umevno – na podlagi števila žrtev določenega spola v razmerju do drugega, je očitno, da so bili pripadniki določenega spola bolj oz. izključno ciljani za

eliminacijo in prav tako je jasno, da je bilo potrebno za izvršitev le-te najprej uporabiti mehanizem spolne selekcije, s katero se je bodoče žrtve najprej odbralo od drugih in se jih nato poklalo. Poleg ugotovitve, da so bile žrtve takih spolnih selekcij in posledičnega pobijanja večinoma moški, Jones prerano konča pri tem. Ravno na tem mestu pa bi se analiza morala poglobiti; "Potrebno je razviti bolj jasne koncepte, bolj natančen besednjak in načrt za vključitev spremenljivke družbeno konstruiranega spola, ki bo presegala spolno selektivni pokol. /.../ ...jaz bom uporabljala bolj točen izraz 'spolno specifični pokol', za označevanje tistega, kar je Jones označil za 'gendercid'. /.../ Družbeno konstruiran spol mora biti ločen od biološkega spola, če se želi izoblikovati dobro teorijo. Sama bi šla celo tako daleč, da bi rekla, da je to še posebej pomembno ravno v primeru študije 'gendercida', če želimo dejansko preveriti (in ne zgolj domnevati), ali so na biološkem spolu temelječi specifični izidi posledice družbenih prepričanj in ne biološka nuja" (Carpenter v Jones, 2004: 232, 233). S to 'biološko nujo' Carpenterjeva misli na karakteristiko biološkega spola, ki je skupna predominantnim žrtvam – vendar ne zato, ker bi storilci namensko želeli uničiti ta spol, pač pa "prej obstoječa, iz družbeno konstruiranega spola izhajajoča struktura, lahko proizvaja glede na biološki spol specifične izide brez kakršnekoli na družbeno konstruiranem spolu temelječe selektivnosti s strani tistih, ki vodijo določeno politiko. Če torej želimo v kateremkoli primeru razložiti na biološkem spolu temelječe selektivno pobijanje, je ena izmed hipotez lahko, da so moški nesorazmerno večkrat pobiti zgolj zato, ker zavzemajo družbene vloge, ki jih napadalec zaznava kot tiste, ki ga ogrožajo. Če tarča torej v resnici niso odrasli moški, pač pa vsi v vojski in politični eliti (torej institucijah, kjer navadno dominirajo moški), potem je jasno, da bo končno med pobitimi več moških" (Carpenter v Jones, 2004: 237). Do določene mere se lahko s to hipotezo Carpenterjeve vsekakor strinjamo, vendar obstajajo primeri, zaradi katerih je ne bi mogli potrditi kot univerzalno. Namreč, v primerih, kjer so storilci namenoma pregledovali tudi dojenčke in pri tem odkrite dečke pobili, bi težko zanikali, da je na strani storilcev dejansko obstajala težnja k popolnem uničenju moškega spola skupine, ki jo želijo uničiti (vendar pa to skupino kot tisto, ki jo je treba uničiti v očeh storilcev, kot tako definira karakteristika različna od moškega biološkega spola) in da med žrtvami osebe moškega spola ne prevladujejo 'zgolj' zato, ker bi predominantno zasedale mesta v institucijah, ki jih storilci želijo

zavzeti oz. uničiti. Tega ne zanika niti Carpenterjeva (v Jones, 2004: 237) sama, saj nadaljuje: "Če se vrnemo za trenutek k glede na biološki spol specifičnemu pokolu, lahko tam **družbeno konstruiran spol deluje posredno**, kot kulturna shema, ki usmerja moške in ženske v ločene smeri, kjer so podvrženi različnim tipom groženj; **ali pa neposredno**, kot zavestna ideologija sodelujočih, ki uporabijo biološki spol kot nadomestno spremenljivko za družbeno konstruirane attribute. /.../ Torej, pobijanje ni nujno zgolj **specifično glede na biološki spol**, kjer so moški ubiti zaradi družbenih vlog, ki jih zavzemajo, pač pa je lahko **selektivno glede na biološki spol**: Moški določene skupine so zavestno ciljani zaradi domneve, da lahko zasedajo te vloge, zdaj ali v prihodnosti (poudaril M.H.). Zgornje razmišljanje Carpenterjeve je nadvse pomembno za razlago vloge spola v sistematičnih pokolih civilnega prebivalstva in ga lahko strnem v naslednjo misel: čim večji je pomen družbeno konstruiranega spola v očeh storilcev, tem izrazitejša je vloga biološkega spola v teh pokolih, ki s tem postanejo dejansko spolno selektivni, posledično pa so tudi spolno specifični²⁴. (Ne)posrednost delovanja družbeno konstruiranega spola se torej zdi premo sorazmerna z uporabo kriterija biološkega spola pri selekciji civilistov²⁵. "Gendercid' /.../ tako išče družbeno konstruiran spol v razliki po biološkem spolu v nekem vojnem grozodejstvu, namesto v družbenokulturnih strukturah, ki delajo to razliko po biološkem spolu naravno in neizbežno" (Carpenter v Jones, 2004: 236). Stein (v Jones, 2004: 212) tako pravi, da "bi se moral Jonesov koncept pravilno imenovati (angl.) '**sexicide**', ker Jones v svojih primerih napeljuje na to, da storilci v teh primerih niso posvečali pozornosti razlikovanju med biološkim spolom in družbeno konstruiranim spolom, pač pa je bila selekcija izpeljana zgolj na podlagi biološkega spola."

Kakorkoli že, naslednja kritika Jonesovega koncepta gendercida se nanaša na samo ime koncepta – o zagatah s poimenovanjem sem sicer povedal nekaj že na koncu podpoglavja 3.2; "Res je, da spolno specifični pokoli močno bodejo v oči pri mnogih etničnih

---

²⁴ Vsak spolno selektivni pokol je že po svoji definiciji tudi spolno specifičen – ni pa nujno, da je bil vsak spolno specifičen pokol tudi spolno selektiven. Nek pokol je torej lahko spolno specifičen zgolj zaradi rezultata (večinskih ali izključnih žrtev enega spola), spolno selektiven pa je lahko samo, če je do takšnega rezultata prišlo zaradi namerne selekcije na podlagi spola.

²⁵ Takrat torej ni več pomembno, ali skupina moških, ki se jo bo usmrtilo, dejansko (lahko) predstavlja kader institucij, ki bi napadalca lahko ogrožale, pač pa je zadosten pogoj že biološka danost moškega spola (včasih, a ne vedno, tudi v povezavi s starostjo).

genocidih. Ampak trditi, da je 'gendercid' tip genocida sam po sebi, je konceptualno zmotno zaradi dveh stvari. Niti ženske niti moški ne predstavljajo skupine, ki bi bila kot celota ciljana za iztrebitev s strani druge skupine (pripadnikov nasprotnega biološkega spola); niti niso kakršnakoli druga spolno selektivna vojna grozodejstva navadno bila usmerjena na moške ali ženske kot take. /.../ ...v spolno selektivnih pokolih, na katere se nanaša teorija gendercida, niso ciljani moški kot taki, ampak moški določene skupine." (Carpenter v Jones, 2004: 239-240)

Na tem mestu se zadeve zelo zapletejo – po eni strani se s Carpenterjevo lahko strinjamo, da se nikoli ni ciljalo moških kot takih (skupina, ki se jo je želelo uničiti torej ni bila definirana zgolj z moškim spolom kot takim) – a to bi lahko trdili tudi za primere, ki jih sicer razumemo kot najbolj čiste primere genocida: "turška vlada je leta 1915 ciljala Armence 'znotraj njenih mej, in ne tistih iz Diaspore'; nacisti so nameravali uničiti vse Žide živeče v Evropi; ruandski ekstremisti niso nameravali uničenja 'Tutsi prebivalstva preko mej države'" (internetni vir 55, str. 125). "/N/ikoli ni bilo namena razširiti pokole Tutsijev v sosednje Burundi, Ugando in Zair. Torej tisti, označeni za iztrebitev, niso bili Tutsiji kot taki, pač pa ruandski Tutsiji" (Jones, 2004: 265). Na tem mestu se torej ponovno znajdemo na področju problematike razumevanja uničiti skupino delno, t.j. v njenem delu.

V takih situacijah je vredno pogledati, kako so do sedaj tovrstne primere razumele institucije, katerih poslanstvo je, da storilce doseže roka pravice; vzemimo npr. Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo in konkretno primer Srebrenice, ki je najočitnejši primer spolno selektivnega pokola: sodnik Theodor Meron, sicer tudi predsednik sodišča, je 23.6.2004 v spominskem parku v Potočarih v zvezi s pokolom v Srebrenici dejal naslednje: "*S tem, ko so želele sile bosanskih Srbov eliminirati (moški, op.p.) del bosanskih Muslimanov, so zagrešile genocid. /.../ Vse muslimanske moške /.../ so načrtno in preišljeno pobili zgolj na podlagi njihove identitete. Pritožbeni svet nedvoumno izjavlja, da pravo obsoja, z za to primernimi termini, zadano globoko in*

*trajno škodo in označuje pokol v Srebrenici z imenom, ki mu pritiče: genocid*²⁶ (internetni vir 10). "ICTY je bilo mnenja, da je bil namen dejanja izgnati iz Srebrenice vse bosanske Muslimane, ubiti pa vse za boj sposobne moške, storilci pa so se zavedali tudi, kaj bo smrt dveh ali treh generacij moških, kot temelja patriarhalne družbe, pomenila za preostanek skupine. ICTY zato zaključí, da je bil namen dejanja delno uničiti bosanske Muslimane kot pripadnike etnične, rasne ali verske skupine" (Maroša, 2003: 77). Kot že rečeno, se s takim pojmovanjem dogodkov v Srebrenici načeloma lahko strinjamo, vendar se pri tem ne moremo znebiti priokusa pomanjkljivosti, ki jo nosi označba 'genocid', pa čeprav je utemeljena na razlagi, da bil namen uničiti skupino Muslimanov v njenem delu; nikjer namreč ne sporoča, da ta namerno in na skrajno sistematičen in selektiven način pobiti del sestoji izključno iz enega spola (moških) – torej ni bil del skupine, kot ga navadno razumemo v količinskem smislu 'znatnega števila posameznikov' te skupine, pač pa je bil del skupine, ki je bil **predhodno namerno izbran za popolno uničenje na podlagi, različni od zgolj narodne/etnične/verske pripadnosti, t.j. na podlagi spola**. V tem 'delnem uničenju' ni bilo torej nič delnega; Srebrenica je dandanes povsem srbsko mesto (za ostala mesta, ki so spadala v enklavo Srebrenica, in v katerih je prihajalo do pokolov, ki jih danes imenujemo s skupnim imenom Srebrenica, nisem uspel najti podatkov, ki bi govorili o narodni pripadnosti njihovih meščanov), v njej ni niti enega živečega Muslimana oz. Bošnjaka. Namen VRS je bil torej očitno uničenje bosanskih Muslimanov v celoti (so pa tako uničenje lahko dosegli zgolj z uničenjem moškega dela – to ne spremeni dejstva, da danes tam muslimanska skupnost več ne obstaja). Pomen spola in narodne pripadnosti kot dveh ključnih dejavnikov je bil torej povsem izenačen – biti tedaj zgolj pripadnik muslimanskega naroda ni bilo dovolj; prav tako ni bilo dovolj biti le moški - kombinacija obeh teh komplementarnih dejavnikov pa je zagotavljala smrt (v primeru Srebrenice je sicer končno fineso dodala še starost). Obenem tudi ne smemo pozabiti, da tu govorimo o genocidu v najožjem smislu, da pa dejanja genocida po Konvenciji vključujejo tudi dejanja, ki niso striktno samo pobijanje.

---

²⁶ Tudi tedanji generalmajor Krstić (ki so ga za razliko od generala Mladića že ujeli in tudi obsodili, najprej na 46 let, nato pa so mu kazen znižali na 35 let) je bil obtožen sokrivde v genocidu; (internetni vir 11): "Kot navaja obtožnica sodišča, je Pritožbeni svet potrdil, da je general Krstić sokriv genocida".

Kakorkoli že, obstaja še en pomemben aspekt kritike v zvezi s poimenovanjem spolno selektivnih pokolov z imenom 'gendercid': "Genocidna dejanja so storjena s strani pripadnikov ene skupine nad pripadniki druge skupine" (Carpenter v Jones, 2004: 240). Tukaj pa jasno ni spol tisti, ki določa drugo skupino kot tisto, ki jo je treba uničiti, pač pa nekaj drugega (navadno etnična oz. narodna pripadnost). To torej takoj izključi gendercid, ker so bili tudi moški (večinoma) storilci, kot tudi žrtve. "Taki 'gendercidi' nimajo zgodovinskega precedenčnega primera" (Carpenter v Jones, 2004: 241). V tem primeru bi torej morale iti za dejansko vojno med spoloma, pri ciljanju na moške, kakršnemu smo bili priča do sedaj, pa gre za uničenje **moškega dela neke skupine** in ne skupine moških kot takih. Tudi če se omejimo na nek prostor, s ciljanjem na moške ni namena odstraniti vse moške na tem območju (kar bi moral biti nujno izpolnjen pogoj), pač pa le moške **skupine, ki jo kot sovražnika definira nekaj drugega kot pa spol!**

Problem je, ker je pogosto neka skupina v celoti definirana z njenim moškim delom – ta skupina tako rekoč je njen moški del. "Sile bosanskih Srbov so se zavedale, ko so se lotile tega genocidnega podviga, da bo škoda, ki so jo zadali, trpinčila bosanske Muslimane tudi v prihodnosti" (internetni vir 10). Zdi se, da Srbi niso ženskam in otrokom prizanesli zato, ker bi jim to želeli namerno storiti kot pripadnikom muslimanske skupine kot takim, pač pa je šlo verjetno bolj za kombinacijo treh dejavnikov: (1) pojmovanja zgolj moških, kot (iz)ključnih nosilcev tamkajšnje muslimanske skupnosti²⁷, (2) odpora do ubijanja tudi žensk in otrok kot takih in (3) zavedanja, da bi neselektivno pobijanje tudi žensk in otrok v mednarodni skupnosti vzbudilo nezadržan gnus in ogorčenje, ki bi bila za srbsko stran usodna.

Osrčje vseh teh težav pri (ne)inkorporiranju spola v označbo teh pokolov vidim predvsem v tem, da spol zaradi svoje edinstvene biološke dimorfije (spola sta le dva) deluje na neki povsem drugi ravni od ostalih dejavnikov, kot sta vera ali nacionalnost, pa tudi ostalih

---

²⁷ "Mladićeva zmaga v Srebrenici je ponudila možnost, priložnost da se konča krog napadov in maščevanja. Kdo bi po končni osvojitvi enklave predal muslimanskemu vodstvu sedem tisoč za vojaško službo sposobnih moških (čeprav niso bili vojaki, bi lahko poprijeli za orožje), ki bi se nato lahko ponovno vključili v boj - boj za domove, ki so jih ravnokar izgubili" (internetni vir 12)? Naj kot zanimivost na tem mestu navedem podatek, da je bilo pred vojno v Srebrenici z 72.9% muslimansko prebivalstvo večinsko, zaradi dogodkov, ki so sledili pa je Srebrenica dandanes povsem srbsko mesto (za referenco v zvezi z navajanimi statističnimi podatki, glej internetni vir 13 in internetni vir 14).

bioloških danosti, kot je npr. rasa. Čeprav gre tako pri spolu kot pri rasi za biološko danost, se še vedno razlikujeta med seboj; (biološka) spola sta dva, komplementarna, vsaka družba ju potrebuje in v vsaki družbi sta prisotna in posledično bosta avtomatično prisotna tako v skupini storilcev kot v skupini žrtev²⁸, medtem ko npr. za rase kaj takega ne bi mogli reči. V svoji vlogi se torej poskušata enačiti dve kategoriji, ki ju ni smiselno enačiti. Spol je tako specifična kategorija, da bo verjetno nemogoče najti izraz, ki bo v zadostni meri s svojim korenem označeval pobijanje pripadnikov določenega spola, hkrati pa bo potegnil mejo in povedal, da gre le za pripadnike spola skupine, ki jo kot sovražno definira nekaj drugega od biološkega spola. Tako lahko na koncu le nekoliko diplomatsko predlagam alternativo 'pospolnjen genocid' (angl. 'sexed genocide')?

4. KONKRETNI PRIMERI

4.1. RUANDA

Do genocida v Ruandi je prišlo med siceršnjo državljansko vojno med hutujsko vlado in RPF, odvijal pa se je od aprila do julija 1994 in velja za enega najbolj razvitih genocidov, kar se jih je zgodilo v celotni zgodovini človeštva; kako tudi ne, ko pa je v njem ugasnilo okoli 800.000²⁹ človeških življenj. "20. aprila je v župniji Karama v Butare umrlo med petintrideset in triinštirideset tisoč ljudi v manj kot šestih urah – več kot dvodnevni nacistični pokol okoli triinštirideset tisoč Židov septembra 1941 pri Babi Yar in več kot najvišja enodnevna usmrtitev v plinskih celicah Auschwitz-Birkenau (v enem dnevu 34,000 trupel)" (Jones, 2004: 106). "V drugi četrtini leta 1994 je bilo vsakršno oziranje na človeško življenje in dostojanstvo opuščeno. Civilisti so bili namerno ciljani v organiziranem genocidu in moški, ženske in otroci so bili poklani v ogromnih številkah." (internetni vir 15)

---

²⁸ Edini primer, v katerem to ne bi veljalo, bi bila dejanska 'vojna spolov' brez prenesenega pomena, torej moški z uporabo smrtnega nasilja nad ženskami oz. obratno, vendar kaj takega pri homo sapiensu seveda ni realno pričakovati.

²⁹ "Ne smemo pozabiti našega kolektivnega neuspeha, da bi zaščitili vsaj 800,000 nemočnih moških, žensk in otrok, pogubljenih v Ruandi pred desetimi leti" (internetni vir 16). Seveda pa se glede števila žrtev omenja več različnih ocen; "Po podatkih Ruandske vlade je bilo v stotih dneh ubitih 937.000 moških, žensk in otrok." (internetni vir 17)

Vendar pa nekoliko podrobnejši vpogled v takratno dogajanje razkrije, da se je tudi v tem genocidu predominantno ciljalo predvsem na eno kategorijo: tiste, ki so bili moškega spola. "Med pobitimi Tutsi ljudmi so bili mladi moški prav posebej ciljani" (Shaw, 2003: 212). Vendar žrtve genocida niso bili samo Tutsiji (in končno prav tako ne samo moški), pač pa tudi ostali, predvsem zmerni Hutujci oz. vsakdo, ki so ga hutujski ekstremisti in drhal tekom svoje morije želeli ubiti zaradi kateregakoli razloga. Predvsem ne smemo pozabiti na dejstvo, da se je Ruanda pred (in seveda tudi med) genocidom nahajala v globoki ekonomski (in posledično socialni) krizi³⁰. "Ta gospodarski padec v kombinaciji z neprekinjeno krizo v zvezi s pomanjkanjem pridelovalne zemlje je ustvaril družbeno spolno krizo v zvezi z mladimi hutujskimi moškimi" (Jones, 2004: 100). "Leta 1991 je prišlo do množičnega vpoklica v vojsko, ki je obsegal petindvajset tisoč mladih moških, a to je predstavljalo le frakcijo nezaposlenih, zafrustriranih mladih Ruandcev, ki so čakali na izpolnitev njihovih aspiracij, glede služb s strani države, pa so bili le bridko razočarani. /.../ Brez zemlje ali zaposlitve mladi moški ne morejo napredovati v življenju, ne morejo se poročiti ali doseči enakega socialnega statusa kot njihovi starši" (Death, Defiance and Despair, kot navedeno v Jones, 2004: 100-101). Množične težave, ki so pestile Ruando v tistem času, seveda nikakor niso bile omejene le na moške, vendar pa so bili v tej družbi oni tisti, ki so morali priskrbeti sredstva za preživetje. "Ko je izbruhnil genocid, je morala biti skušnjava hutujskih moških, da pobijejo svoje tutsijske vrstnike in se polastijo njihove zemlje, živine, denarja in imetja, neustavljiva³¹" (Jones, 2004: 101). Vendar, kot že rečeno, ne smemo pozabiti, da je bilo v genocidu pobitih tudi veliko Hutujcev. Tako je verjetno šlo za mešanico etničnega in socialnega dejavnika, v

---

³⁰ "Leta 1990 so stroški povezani z vojno znašali 15 odstotkov proračuna, do leta 1993 so terjali že 70 procentov izdatkov države. Leta 1993 je poljedeljska proizvodnja, sicer glavna opora gospodarstva, upadla za 15 odstotkov, delno zaradi na sto tisoče razseljenih oseb, ki niso mogle več delati na poljih, delno zaradi slabih vremenskih pogojev" (Human Rights Watch, 1999: 122). Z omenjenimi slabimi vremenski pogoji v citatu je v prvi vrsti mišljena predvsem dolga suša, ki je državo tisti čas pestila. To je pomembno predvsem ker so bili poljedelci predvsem Hutujci, ki so tvorili veliko večino prebivalstva, kar 90 odstotkov.

³¹ Jones (2004: 101) tudi navaja, da verjetno tudi ni naključje, da se je naloga genocida v hutujski propagandi prodajala mladim moškim, ki so postali tudi njeni glavni izvrševalci, kot 'delo'. Tudi sama beseda 'interhamwe' (genocidna milica) je bila prej označevala komunalne delovne odrede. Tudi samo pobijanje je bilo po pričevanjih nekaterih preživelih zelo organizirano, podobno kot uradniško delo: "Prišli so točno ob sedmih zjutraj vsako jutro, kot nekakšni vladni uslužbenci. Delali so do petih popoldne in potem spet prišli ob sedmih zjutraj naslednje jutro" (Human Rights Watch, 1999: 390), kot je npr. povedala preživela priča pokolov v Cyahindi.

določenih primerih je prevladoval predvsem ali izključno prvi, v drugih drugi, največkrat pa verjetno oba skupaj. "V Kigali so Interahamwe in Impuzamugambi rekrutirali predvsem med revnimi. /.../ Za te ljudi je bil genocid najboljša stvar, ki sem ji je lahko zgodila. Imeli so neke vrste blagoslov oblasti, da se maščujejo socialno močnejšim ljudem, če so bili ti na napačni strani politične ograje" (Prunier, kot navedeno v Jones, 2004: 103). V podporo trditvi, da niso bili zgolj Tutsi moški tisti, na katere se je v genocidu večinoma ciljalo, naj navedem izjavo HRW (Human Rights Watch, 1996: 2) dve leti po genocidu, in sicer, da je Ruanda postala "država žensk. Trenutno se ocenjuje, da je 70 procentov populacije ženskega spola in da polovico vseh gospodinjev zdaj vodijo ženske". Če ob to izjavo postavimo podatek za leto 1990, v katerem so bili večinsko prebivalstvo "bantujski, poljedelski Hutujci (90%), manjšina so nilotski, večinoma živinorejski Tutsiji (9%) in Pigmejci (1%)³²" (Lešnjak Turšič, 2004: 46), potem ugotovimo, da tudi ob popolni iztrebitvi zgolj ali predvsem tutsijskih moških, ne bi moglo priti do takšnega nesorazmerja med spoloma po genocidu - očitno je moral genocid prizadeti tudi znaten del hutujskih moških, da je po koncu genocida lahko prišlo do 70 odstotne prevlade žensk v državi. Vendar moramo tudi pri tej ugotovitvi biti nadvse pazljivi in te prevlade ne smemo avtomatično povezovati z zagotovo smrtjo moških iz takratnega demografskega primanjkljaja; ne samo, da gre pri navedeni številki za oceno, kakršne so se velikokrat izkazale za pretirane, razlog takemu nesorazmerju med spoloma neposredno v letih po genocidu je bil lahko tudi rezultat tega, da je bilo veliko moških vpoklicanih, razpršenih po državi in zunaj nje. Ta trditev se zdi zelo verjetna, še posebej, če pogledamo današnje podatke o strukturi prebivalstva: 0-14 let: 41.9% (moškega spola 1,817,998/ženskega spola 1,802,134), 15-64 let: 55.6% (moškega spola 2,392,778/ženskega spola 2,417,467), 65 let in več: 2.5% (moškega spola 87,325/ženskega spola 130,546) (internetni vir 18).

Dvanajst let po genocidu je v starostni kategoriji od 15-64 let, v kateri se nahaja velika večina že tedaj odraslih ljudi, razmerje med moškimi in ženskami tako rekoč 1:1 in

---

³² Danes etnična struktura prebivalstva izgleda takole: Hutu 84%, Tutsi 15%, Twa (Pigmejci) 1% (internetni vir 18); ugotovimo torej lahko, da se ni drastično spremenila, Hutujcev je 6% manj, Tutsijev 6% več, Pigmejcev pa prav toliko (1%), kot leta 1990. Tako ima dandanes Ruanda dober poldeveti milijon t.j. 8.648.248 prebivalcev.

deficita moških, ki ga je leta 1996 HRW (in tudi drugi) navajala, ni mogoče zaslediti nikjer več – 12 let pa je občutno prekratka doba za vzpostavitev (so)razmerja med spoloma, kakršno je v Ruandi dandanes, če bi tedanje dejansko nesorazmerje 70:30 v prid žensk bilo posledica smrti vseh moških iz primanjkljaja. Tako je jasno, da se je moralo veliko teh moških vrniti oz. ponovno združiti s svojimi družinami v nadaljnjih letih po objavi omenjene zaskrbljujoče statistike in zato izjav "večina pobitih je bila moških" (El-Bushra, 2000: 73, navedeno po Carpenter, 2005: 310) ne smemo razumeti v kontekstu pretirano velikega kontrasta med končnim številom mrtvih moških na eni in žensk na drugi strani; ne moremo torej trditi, da je v končni fazi v ruandskem genocidu bilo enemu spolu znatno bolj prizaneseno kot drugemu.

Vendar je za moje diplomsko delo genocid v Ruandi še vedno zelo zanimiv, ker je, navkljub vsemu v zgornjem odstavku povedanemu, v začetnih fazah genocida dejansko prihajalo do zelo načrtne spolno selektivne prakse:

"Primarna tarča lova (preživelih v uvodnih pokolih) so bili Tutsi moški, ki jih je ekstremistična propaganda slikala kot 'ultimativne' sovražnike – bogati moški, moški od dvajsetih do štiridesetih let, še posebno, če so bili izobraženi ali študentje. Najbolj osovraženi izmed vseh so bili dobro izobraženi Tutsi moški, ki so študirali v Ugandi (in v manjši meri Tanzaniji in Keniji), ki se jih je takoj sumilo, da so bili člani ali pa da so podpirali RPF. V nekaj dneh so cele skupnosti ostale brez svojih moških; na deset tisoče žensk je ovdovelo, na deset tisoče otrok je postalo sirot" (Death, Despair and Defiance, kot navedeno v Jones, 2004: 107). "Oblasti so najprej spodbujale napade na najbolj očitne tarče – moške, za katere se je ugotovilo, ali za katere se je lahko pričakovalo, da imajo povezavo z RPF – in so šele nato vztrajale na pokolu žensk, otrok, ostarelih in ostalih, ki se jih navadno razume kot apolitične." (Human Rights Watch, 1999: 11)

Videti je, da je imel obraz sovražnika v percepciji hutujskih ekstremistov na začetku zelo moške poteze (v smislu moškega spola, ne zgolj odraslih moških), saj se takrat pri pobijanju niso omejili le na osebe moškega spola, ki bi bile zmožne pridružiti se njihovim nasprotnikom v RPF (torej odrasle moške in otroke vojake moškega spola), pač pa so bili

odločeni tudi, da "najdejo in pobijejo Tutsi dečke. Pregledali so zelo male dojenčke, tudi novorojene, da bi videli, če so dečki ali deklice. Mali dečki so bili pobiti kar na mestu" (Jones, 2004: 109). Obenem obstajajo pričanja o tem, da so ženske "moškim posojale svoje obleke" (Theodore Nyilinkwaya, preživeli selekcije na štadionu Kamarampaka, 12 maja, kot navedeno v Jones, 2004: 109-110) in tudi podobno kot dandanes v sudanskem Darfurju, so "mnoge matere svoje novorojene sinove oblačile v obleke za punčke" (Jones, 2004: 109), da bi jih obvarovale – vse to pa dokazuje, da so se tako moški, kot ženske takrat zavedali, da so (iz)ključna tarča tisti, ki so moškega spola, saj sicer moški ne bi imeli motiva, da bi se preoblačili v ženska oblačila, ženske pa ne bi imele razloga za posojanje oblačil in prav tako ne bi v dekliška oblačila oblačile svojih otrok, če bi se pobijalo nediskriminatorno, t.j. ne glede na spol. Kot pri vseh ostalih konkretnih primerih, ki jih obravnavam v mojem diplomskem delu, je torej tudi v Ruandi bil prisoten element etnične pripadnosti, ki se jo dojema kot tisto, ki jo prenaša izključno tisti, ki je moškega spola; "Sprva jih ženske niso zanimale, dejali so, da ženske nimajo etnične skupine." (Death, Despair and Defiance, 648, kot navedeno v Jones, 2004: 132)

Kljub vsemu pa je kasneje prišlo do razširitve smrtnega nasilja tudi na te ostale segmente družbe, ki jim je bilo prej prizaneseno bolj verjetno kot moškim: "...v veliko skupnostih, so bile ženske in otroci, ki so sicer preživeli prvih nekaj tednov genocida, poklani v sredini maja" (Human Rights Watch, 1999: 296) in nadalje vse do sredine julija leta 1994.

4.2. JUGOSLOVANSKE VOJNE IN SREBRENICA

Jugoslovanske vojne³³, ki so se odvijale na območju (nekdanje) Jugoslavije v devetdesetih letih dvajsetega stoletja, predstavljajo predvsem zaradi svoje edinstvene kompleksnosti nadvse težavno nalogo, kar se tiče njihovega povzemanja in opisovanja izbranih dogodkov, saj je te zelo težko smiselno izolirati od širšega dogajanja. Posledično pa je potem ta naloga tudi vsaj toliko nevhvaležna, kot je težavna, saj ob omembi

---

³³ To ime sicer vključuje tudi konflikt na Kosovu, ki mu je v tem diplomskem delu posvečeno posebno podpoglavje.

kateregakoli zločina ene strani nad drugo, vzklijejo dvomi o verodostojnosti trditev in vprašanja o pogledih tudi druge strani o obravnavanem dogodku (glej podpoglavje 2.3.1). Zaradi omejenosti s prostorom pa je bilo seveda potrebno tudi narediti selekcijo med različnimi pokoli in predstaviti predvsem najbolj razvpite, očitne in množične primere, vrhunec katerih vsekakor predstavlja pokol v Srebrenici, zato bo njej tudi posvečeno največ pozornosti in bo uporabljena kot eksemplaričen primer, drugi izbrani primeri pa bodo navedeni in opisani bolj na kratko. "Posebni poročevalec je prejel veliko poročanj o arbitrarnih usmrtitvah, ki so jih zagrešile oborožene sile vseh strani, ko se je zavzemalo nova mesta in vasi." (internetni vir 19)

"Kot prejšnje poletje na Hrvaškem je šlo tudi tokrat za nenavadno zmes sodobne vojne s tehnično izpopolnjenim orožjem in kmečke vojne, ki so jo vodili ljudje, izurjeni po stari navadi v klanju drobnice. Ta mešanica je bila nadvse uspešna" (Pirjevec, 2003: 144). "V vojni, ki je opustošila BiH ter nekatere dele Hrvaške, se močno stopnjujejo nasprotja med tremi velikimi religijskimi sistemi, ki so soobstajali v nekdanji Jugoslaviji. Gre za tri religijske in hkrati kulturne sisteme (katoliškega, pravoslavnega in muslimanskega), ki očitno niso bili uspešno vključeni v enoten vrednostno-kulturni vzorec legitimiranja normativne ureditve v nekdanji Jugoslaviji. Posebej značilno je, da je bilo predvsem v nacionalno³⁴ in nasploh kulturno mešanih okoljih nekdanje Jugoslavije vsaj na deklarativni ravni močno prisotno sprejemanje ideologije 'jugoslovanstva' /.../ V ozadju ekonomskih in političnih konfliktov pa so bili vseskozi implicitno prisotni etnični konflikti, ki so se napajali tudi iz razlik med omenjenimi tremi kulturno-religijskimi sistemi. Etnični konflikti so postali predvsem razvidni ob pospešenem razpadanju Jugoslavije z vojno na Hrvaškem, še bolj pa z vojno v BiH. /.../ V enotni državi so se znašli povsem različni tipi družbene organizacije, ki so se oblikovali v različnih kulturno-civilizacijskih sistemih. /.../ Neuspešnost povezovanja treh kulturno-religijskih sistemov

---

³⁴ "Razen tega da je bila nekdanja Jugoslavija večnacionalna država, so bile različne etnične skupine v njenem okviru na različni stopnji razvitosti naroda. Nekateri narodi so imeli za sabo že dolgo državotvorno tradicijo (predvsem Srbi in Črnogorci), drugi so si jasno izoblikovali svojo identiteto v okviru drugih nacionalnih držav (predvsem Slovenci in Hrvati), tretji pa so začeli oblikovati svojo nacionalno identiteto na podlagi svoje veroizpovedi šele v nekdanji Jugoslaviji (Muslimani)." (Hafner Fink, 1994: 192-193)

nekdanje Jugoslavije pa se je najbolj brutalno pokazala v BiH³⁵, kjer so prisotni vsi trije, nobenemu pa se ni uspelo vzpostaviti kot dominanten" (Hafner Fink, 1994: 189, 193, 194, 191). Jugoslovanske vojne tako niso zgolj eden najbolj razvpitih primerov vojnega dogajanja, značilnega za obdobje, ki je nastopilo po koncu hladne vojne³⁶, pač pa so tudi vir nešteti možnosti za preučevanje različnih dejavnikov in iz različnih aspektov – od socialnega statusa, etnične in narodne pripadnosti, starosti, spola, itd.³⁷ "Vojni zločini v bivši Jugoslaviji imajo veliko dimenzij in spol je ena od bistvenih. Posebnosti pomena zagrešitev teh zločinov ne moremo razumeti brez znanja o tem, kako ti zločini oblikujejo pomena ženskosti in moškosti." (Žarkov: 1997: 10)

Danner (glej internetni vir 56) je tako na podlagi dobro dokumentiranih dogodkov iz mest in vasi opredelil pet zaporednih standardnih postopkov delovanja, ki so značilni za jugoslovanske vojne³⁸:

- 1) koncentracija: obkolitev območja, ki se ga je želelo očistiti in po posvaritvi in posledičnem umiku lokalnega srbskega prebivalstva, ustrahovanje ciljane populacije z artilerijskim ognjem in (takrat še ne masovnimi) naključnimi usmrtitvami.
- 2) 'obglavitev': usmrtitev političnih vodij, odvetnikov, sodnikov, javnih uslužbencev, profesorjev – skratka, elite družbe.
- 3) ločitev: ločitev žensk, otrok in starcev od moških, primernih za vojaško službo oz. nošenje orožja; torej od približno 16 do 60 leta starosti.

---

³⁵ "Genocidna vojna v Bosni je terjala več kot 250.000 življenj, od tega je bila velika večina civilistov in 2 milijona ljudi je spremenila v begunce" (Shaw, 2003: 192). Pirjevec (1995: 433) gre pri številkah še dlje: "Račun za to pa je plačalo v drugi polovici 1991 in v naslednjih letih, ko se je 'etnično čiščenje' razširilo na BiH, okrog 200.000 ljudi, ki so izgubili življenje in več kot 3.000.000 hrvaških, srbskih in muslimanskih beguncev."

³⁶ "Po koncu hladne vojne je v mednarodni skupnosti prišlo do splošne varnostne destabilizacije (ne samo vojaške)" (Kotnik-Dvojmoč, 2002: 32). "Bistvena razločevalna značilnost sodobnega obdobja je zaton vojn med državami in vzpon vojn v državah, ki včasih vodijo v njen propad." (Moskos et al., 2000: 3)

³⁷ Posledično je seveda tudi definiranje in poimenovanje tedanjih dogodkov zelo zahtevna in problematična naloga. Konsenza o tem, kako konceptualizirati dogajanje ob razpad(anj)u federativne republike Jugoslavije namreč še vedno ni. Pirjevec (2003: 145) navaja, da se je "večina evropskih držav določila v prid razlagi, da je šlo za državljansko vojno. Ženevski komite Rdečega križa pa je dogajanje v BiH označil kot mešanico mednarodnega spopada in državljanske vojne."

³⁸ Seveda pa se ni vsak napad v jugoslovanskih vojnah odvijal povsem dosledno po opisanem scenariju.

- 4) evakuacija: transport žensk, otrok in starcev do meje in njihov izgon v sosednji teritorij oz. državo.
- 5) likvidacija: usmrtitev za nošenje orožja sposobnih moških in odstranitev njihovih trupel.

"Prvi cilj je bil prisiliti muslimansko prebivalstvo, da zbeži iz svojih mest in se ustvari etnično čista srbska ozemlja³⁹. Določena mera takojšnjih, 'demonstrativnih grozodejstev' je bila zato potrebna. Bolj kot je takšno nasilje naključno in nediskriminatorno, lažje bi bilo doseči ta cilj. Vsiljevanje nasilja, čim bolj 'nediskriminatornega', povzroča strah; strah pa vodi v pobeg. Vendar pa so bili tudi nekateri, ki se jih ni spodbujalo k bežanju: drugi cilj je bil minimiziranje morebitnega muslimanskega odpora v prihodnosti. Za jugoslovansko vojsko /.../ je bil vsak moški potencialni borec⁴⁰. Zato so bili moški sposobni za vojaško službo izbrani za posebej brutalno obravnavo." (internetni vir 56)

Tudi opisi značilnosti te 'prve resne evropske krize po koncu hladne vojne' ostalih avtorjev potrjujejo Dannerjev seznam standardnih postopkov: "Scenarij, ki je bil izdelan že pred časom, je določal strogo ločitev nalog: medtem ko so paravojaške enote napadale vasi in manj zahtevna naselja, jim je pri večjih mestih, ki jih je srbsko prebivalstvo pravočasno zapustilo, krčila pot JLA s tankovskim in topniškim obstreljevanjem" (Pirjevec, 2003: 144-145). "Najprej so vojaki VRS in JNA⁴¹ obkolili in blokirali

---

³⁹ Shaw (2003: 191, 192) navaja naslednje statistike: "Devetdeset procentov 750.000 Nesorbov, ki so živeli na srbsko nadzorovanem ozemlju je bilo pobitih ali pregnanih"; Pirjevec (2003: 144, 145): "Po mnenju visokega komisariata za begunce UN (UNHCR), ki je bil od samega začetka navzoč v BiH, so v tistem obdobju približno 420.000 ljudi pregnali z domov, dnevno pa v povprečju porušili kakih 200 hiš. /.../ V petih do šestih tednih so JLA in paravojaške enote 'osvobodile' več kot 60 odstotkov republiškega ozemlja (v hrvaških in muslimanskih rokah so ostali osrednja Bosna, del Posavine, območje Bihaća ter zahodna Hercegovina)". Danner (internetni vir 56) navaja celo večjo številko, in sicer: "Srbski vojaki, tako pripadniki JLA kot pripadniki njihovih varnostnih sil, so spomladi leta 1992 v tesnem sodelovanju z njihovimi okrutnimi paravojaškimi protežiji uspeli 'očistiti' več kot 70 odstotkov bosanskega ozemlja v obdobju komaj šestih tednov."

⁴⁰ ICRC (People on War Reports, 1999: 3) navaja, da je v vojni v BiH 71% moških pod 40 letom starosti in 5% žensk prijelo za orožje.

⁴¹ 12. maja 1992 je bila ustanovljena VRS, s čimer se je uspešno transformiralo enote JLA, ki so se še nahajale v BiH (27. marca 1992 je bila v Palah razglašena Republika Srpska). JLA, ki je bila preimenovana v Vojsko Jugoslavije (27. aprila 1992 sta Srbija in Črna Gora razglasili Zvezno Republiko Jugoslavijo kot naslednico SFRJ), je obdržala močne povezave z VRS; zagotavljala je bojno, finančno in logistično podporo vojaškim operacijam, ki jih je VRS izvajala nad ne-srbskim prebivalstvom v BiH (BiH pa je razglasila svojo neodvisnost 3.3.1992, maja istega leta pa so UN sprejeli BiH kot državo članico, glej internetni vir 20).

katerokoli mesto je bilo izbrano za napad. Presekalo se je oskrbovanje mesta in nediskriminatorno obstreljevanje se je začelo. Ko je upiranje klonilo, so paravojaške sile bosanskih Srbov peš vstopile v mesto. Za razliko od obleganja samega je bilo nasilje iregularcev med padcem mesta diskriminatorno in visoko sistematično. Začeli so javno mučiti in pobijati mestno politično in kulturno elito. Od preostalega prebivalstva se je ženskam, otrokom in zelo starim navadno dovolilo zbežati ali pa se jih je nasilno deportiralo, pri čemer so prestajali različne stopnje nadlegovanja" (Carpenter, 2003: 2-3). "Nato so zbrali za orožje sposobne moške, nekatere, zlasti predstavnike politične, gospodarske in kulturne elite na mestu pobili, druge pa odgnali v koncentracijska taborišča⁴²" (Pirjevec, 2003: 144-145). "Tudi ranjene moške se je včasih evakuiralo, navadno za zamenjavo zapornikov, kar je olajševal ICRC. Mlajše ženske se je pogosto ločevalo od drugih za namen posilstva, nekatere se je prepeljalo v koncentracijska taborišča, kjer se jih je zadrževalo za nedoločen čas; nekatere so bile po posilstvu ubite. Tudi vojaške službe zmožni moški med šestnajstimi in šestdesetimi leti so bili kdaj priprti, kjer so bili podvrženi mučenju, prisilnemu delu in mogoči smrti. Vendar pa so bili odrasli moški namesto tega pogosto pobiti kar na mestu. Na splošno, kjerkoli so vasi padle v roke VRS, so bili neoboroženi odrasli moški in starejši dečki tisti, ki so najverjetneje takoj izgubili svoje življenje. /.../ Možnosti nekoga, da vsaj preživi obleganje in padeč mesta so bile običajno veliko večje za ženske (in še večje za starejše ženske z majhnimi otroci) kot pa za moške med šestnajst in šestdeset leti-" (Carpenter, 2003: 2, 3)

V prilogi C navedeni primeri spolno selektivnih pokolov dejansko kažejo na to, da se je pri pokolih civilistov spolno selektivna praksa uporabljala pogosto in načrtno in da so bili

---

⁴² Na tem mestu naj omenim le najbolj zloglasna od teh taborišč: Foča, Višegrad, Brčko, Prijedor (Manjača, Omarska, Trnopolje in Keraterm) - za celoten seznam teh taborišč glej internetni vir 21. Isti dokument nadalje navaja: "Največji del interniranih v teh taboriščih so civilisti, ki so preživeli agresorjeve napade na naselbine v BiH, z večinskim muslimanskim in hrvaškim prebivalstvom. Prisilno so bili odvedeni v ta taborišča in bili razvrščeni glede na njihovo nacionalnost, pri čemer se je ločevalo tudi moške od žensk in otrok. Ženske in njihovi otroci ter starejše osebe so bile pridržane za krajši čas, nato pa se jih je transportiralo iz tako imenovanega srbskega ozemlja, medtem ko so moški ostali tam in se jih je bodisi poklalo ali pa so morali opravljati prisilno delo. V večini taborišč so bili ti interniranci podvrženi nadvse brutalno sadističnim nasilnim izživljanjem srbskih paravojaških sil". Poleg teh srbskih taborišč so najbolj zloglasna še hrvaško taborišče Odžak in muslimanski taborišči Goražde in Kamenica.

pri tem vedno moški tisti, ki se jih je odbralo za usmrtitev⁴³; "V jugoslovanskih vojnah je bil pogosto uporabljen vzorec, da so bili moški zaprti in pobiti, medtem ko so bile ženske in otroci izgnani. /.../ Veliko nesrbskih moških je bilo pobitih ali zaprtih v taboriščih, nekatera izmed njih so bila mesta mučenj in masovnih pokolov" (Shaw, 2003: 180, 191). "Spolno selektivni pokoli moških sposobnih za boj tvorijo dominantne in najbolj resna grozodejstva, ki so doletela civilno prebivalstvo v sodobnih vojnah na Balkanu" (internetni vir 58). "Naslednja pomembna aplikacija spolne spremenljivke v etničnem konfliktu v bivši Jugoslaviji je mera, v kateri je bila moškim zanikana možnost zbežati iz vojnega območja in pridobivanja statusa begunca. Pravilo 'Ženske in otroci najprej' (angl. 'women and children first', op.p.) se v tem primeru zdi tako pogosto uporabljeno, kot je bilo ob potopih ladij na oceanih pri zapuščanju ladij⁴⁴." (Jones, 1994: 123-124)

Ne samo v jugoslovanskih vojnah pač pa tudi svetovno zgodovinsko gledano, na sicer žalosten način, bode v oči kot primer tovrstne prakse genocid v Srebrenici; s tem ne razumemo zgolj enega samega pokola v mestu Srebrenica, pač pa gre za skupek pokolov, ki so se izvrševali na območju celotnega 'varnega območja' oz. enklave Srebrenica⁴⁵.

"/M/ed 11. in 18. julijem 1995 so sile VRS, ki sta jim poveljevala Ratko Mladić in Radislav Krstić, pregnale in pobile večino prebivalstva bosanskih Muslimanov v enklavi Srebrenice. Ko so zavzeli enklavo, so sile bosanskih Srbov pobile med sedem in osem tisoč moških iz Srebrenice" (internetni vir 11). "Ob padcu Srebrenice je prišlo do

---

⁴³ Vendar vsekakor ne bi mogli ravno trditi, da je bilo ostalim segmentom populacije življenje v teh vojnah garantirano; tudi primerov neselektivnih napadov na civilno prebivalstvo kar mrgoli; mogoče najbolj razpiti primer je hrvaški napad na muslimansko vas Ahmići in nadalje napad Muslimanov na hrvaški vasi Uzdol in Grabovica, pa vpadi v srbske vasi na območju Srebrenice pod poveljstvom 'legendarnega' muslimanskega poveljnika Naserja Orića v letih pred zloglasnim 'povračilnim' srbskim genocidom muslimanskih moških in dečkov, itd.

⁴⁴ 'Ženske in otroci najprej' morda ni najboljši način za opis tovrstne prakse – bolj pravilno bi bilo reči 'Ženske in otroci **izključno**'; če se je torej na ladjah ženskam in otrokom dajalo 'zgolj' prednost pred moškimi, pa se v vojni v bivši Jugoslaviji pri evakuaciji beguncev ta prednost spremeni v brezobzirno izključitev moških; tudi če bi se moške lahko evakuiralo (da so to transportna sredstva to dopuščala), se jim to ni dovolilo oz. se jih je namesto tega pobilo. Kot lep primer, ki potrjuje to trditev naj navedem sledeče pričanje preživelega v pokolu v soteski Ugar, do katerega je prišlo 18.8.1992: "En avtobus je bil poln žensk, drugi moških. Obljubili so nam, da nas bodo izmenjali, zato smo čakali, dokler ni konvoj tovornjakov in avtobusov z ženskami odpeljal mimo. Potem sta dva ali trije prišli na avtobus in rekli: "Ustrelili vas bomo" /.../ Odpeljali so nas na breg reke /.../ Potem smo začeli padati. Bilo nas je 300." (kot navedeno v Ercegovac-Jambrović, 1993: 41)

⁴⁵ Glej prilogo D.

ločevanja moških od žensk in mladih otrok. Večina žensk in otrok je bilo izseljenih iz območja, moški pa so bili priprti ali pa so bojda zbežali. /.../ Februarja 1996 je ICRC prvič javno objavil svoje sklepe: da je bila velika večina pogrešanih moških pobitih po njihovem zajetju in, da jih je bilo veliko pobitih v oboroženih konfrontacijah med bežanjem iz enklave ali namesto zaprtja. Leta 1996 je bilo tudi do 7,300 ljudi po poročanju ICRCja še vedno pogrešanih⁴⁶ (Lindsey-Curtet, 2001: 234). 6.7.1995 je vojska bosanskih Srbov začela napad na 'varno območje' UN Srebrenica, napad pa je trajal vse do 11.7.1995, ko so prve enote bosanskih Srbov vstopile v mesto. Tisoče bosanskih muslimanskih civilistov, ki so se med napadom nahajali v mestu, je začelo bežati v Potočare, kjer so imele svoje prostore nizozemske modre čelade, ki so bile v Srebrenici kot del sil UN za ohranjanje miru. Od 11. do 13.7.1995 je vojaško osebje bosanskih Srbov v Potočarih in Srebrenici po hitrem postopku usmrtilo neznano število bosanskih Muslimanov. Obenem so vojaške in policijske sile bosanskih Srbov begunce v Potočarih začele spravljati na avtobuse in tovornjake, ki so jih transportirali iz enklave⁴⁷, pri čemer so bosanske muslimanske moške ločili od žensk in otrok in jim niso dovolili na ta prevozna sredstva. Druga skupina okoli 15.000 bosanskih muslimanskih moških se je 11.7.1995 odločila pobegniti skozi gozd v smeri proti Tuzli. Veliko število moških iz te skupine je bilo kasneje ubitih ob srbskem obstreljevanju gozdnih poti, po katerih so se ti moški umikali, ujetih, ali pa so se sami predali vojaškemu in policijskemu osebju bosanskih Srbov. Tako je bilo na tisoče bosanskih muslimanskih moških, ki so jih bodisi ločili od žensk in otrok pri avtobusih, ali pa so bili zajeti s strani sil bosanskih Srbov, odpeljanih na več zbiralnih mest okoli mesta Srebrenice, vključno s hangarjem v Bratuncu, z nogometnim igriščem v Novi Kasabi, s skladiščem v Kravici, šolo 'Veljko

---

⁴⁶ Konkretno je bilo v nadaljevanju zapisano, da je ICRC "do sedaj prejel 7,482 prošenj za izsleditev od družin ljudi, ki so pogrešani na področju Srebrenice – od katerih jih je 7.435 za moške in 47 za ženske", vendar je ta podatek navajan v citatu že nekoliko zastarel - leta 2005 je ICRC v dokumentu 'Srebrenica - Remembering the Missing' (internetni vir 28) navedel, da "je širom BiH še vedno pogrešanih več kot 14.500 oseb, vključno z 5.500 pogrešanimi osebami iz Srebrenice (kar torej pomeni, da se je od leta 2001 do sedaj za okoli 2.000 pogrešanih že ugotovilo, da so mrtvi, ali pa se jih je našlo žive, op.p)". Isti dokument nadalje navaja naslednje: "Ker ne vedo, kaj se je zgodilo možu, očetu ali bratu (skoraj vse pogrešane osebe so moški) in ker ne morejo poskrbeti za dostojen pogreb in ne morejo žalovati za njimi na pokopališču, to še vedno na pleča teh družin daje neznansko breme".

⁴⁷ Število teh žensk in otrok se ocenjuje na okoli 24.000 (internetni vir 12). Nizozemec Wim Dijekma, ki je bil strokovnjak za komunikacije za Nizozemski bataljon v Srebrenici: (PBS: A Cry from The Grave (1999): 55:26): "Ko zaprem oči in se spominjam teh beguncev, ne vidim nobenega moškega moje starosti – nobenega."

Lukić-Kurjak' v Grbavcih, z občino Zvornik in s številnimi polji in travniki ob cesti Bratunac-Milići. Med 13. in 22.7. 1995 je bilo na teh in ostalih lokacijah tako po hitrem postopku usmrčenih na tisoče bosanskih muslimanskih moških iz 'varnega območja' Srebrenice (glej internetni vir 29 in internetni vir 26).

Najbolj zanimivo v primeru Srebrenice pa je, da prav vsi vpleteni 'priznavajo', da so se zavedali, kaj se bo zgodilo z muslimanskimi moškimi, ko se jih je enkrat začelo ločevati od ostalih:

- muslimanski moški sami; Hasan Nuhanović, ki je s svojo družino bil del begunske populacije v Srebrenici, sicer pa je bil tudi tolmač za Nizozemce in je verjetno zgolj zaradi tega eden redkih preživelih odraslih moških: "Niti en sam moški ni verjel, da ko bi enkrat padel v roke Srbom, da bi ga ti obravnavali kot vojnega ujetnika, ali kaj podobnega, veste. Vsi fantje in odrasli moški so bili prepričani, da morajo ubežati Srbom. Tako da... Zaradi tega se jih je večina odločila oditi v gore." (PBS: A Cry from the Grave (1999): 35:30)
- muslimansko vodstvo; Hasan Muratović, nekdanji premier BiH: "Vedeli smo, da če se jih bo odpeljalo z avtobusi, da jih bodo pobili. Vemo, kaj so že prej počeli Srbi. Kadarkoli so zajeli ljudi so bodisi priprli ali pa pobili vse moške od 18. do 55. leta starosti. Nikoli se ni zgodilo, da bi moški te starosti prišli preko bojne črte." (internetni vir 30)
- Združeni narodi; Jose-Maria Mendiluce, nekdanji posebni odposlanec UN: "Nikoli nismo imeli nobenih dvomov o tem, kaj se bo zgodilo, potem ko se je ločilo moške od žensk, še posebej v Srebrenici, kjer je bilo za pričakovati, da bodo krutosti še posebej hude, ker je Mladić hotel maščevati bosansko ofenzivo iz leta 1992. Samo butec tega ne bi pričakoval, ali pa nekdo, ki je ekstremno slabo informiran." (internetni vir 30)
- Srbi; kot storilci so Srbi nedvomno vedeli, kaj se bo zgodilo z muslimanskimi moškimi. General Ratko Mladić 11.7.1995, na videoposnetku posnetem ob

napredovanju po padli Srebrenici: "Končno, prišel je čas – dan, ko se bomo maščevali Turkom⁴⁸."

To pa neizogibno kaže na to, da so se vsi sicer zavedali, kateri segment civilne družbe bo ob padcu enklave najverjetneje ob življenje (torej dejansko najbolj ogrožen⁴⁹), vendar prav nihče ni naredil ničesar, da bi ta segment obvaroval pred to, od vseh pričakovano, kruto usodo – in dejstvo, da je bil ta 'žrtvovan' segment družbe najbistveneje definiran z moškim spolom, ni naključje, prav nasprotno – prav družbeno konstruiran moški spol je bil tisti, zaradi katerega so se tisti, ki bi po vseh mednarodnopравниh normah o 'nediskriminatorni aplikaciji humanitarnega prava in prava človekovih pravic' in 'evakuacijskih prioritetah glede na ogroženost posameznih segmentov družbe', morali odločno ukrepati in se kvečjemu zavzemati za prednostno evakuacijo moškega dela prebivalstva, pač sprijaznili⁵⁰ z ravno obratnim scenarijem evakuacije.

"Mera, do katere se je zavzemalo tudi za moške, je bila v kontekstu skupine 'vseh civilistov'; nikoli pa se jim ni dodelilo prioritete pred drugimi skupinami. Bolj pogosto so bili moški definirani kot najnižja stopnja prioritete. /.../ Preprosto povedano, izključevanje moških ni bilo videno kot oblika diskriminacije na podlagi družbeno konstruiranega spola, ali kršitev humanitarnih pravil v zvezi z nepristransko distribucijo pomoči. Čeprav ženevske konvencije prepovedujejo škodljivo razlikovanje med civilisti

---

⁴⁸ Seveda s tem ni mislil pravih Turkov, pač pa so 'Turci' v BiH pogovorno ime za Muslimane, podobno kot za Srbe velja npr. 'Čedo' oz. 'Četnici', za Hrvate pa 'Ustaši', itd.

⁴⁹ "Če je percepcija, da je treba obvarovati ženske pred posilstvom, poteptala mišljenje, da bi bilo treba obvarovati moške pred usmrtnitvijo, potem se to lahko interpretira kot še en zanimiv paradoks zaščitne aktivnosti, ki se ga lahko razume le v luči konstruktov družbeno konstruiranega spola" (Carpenter, 2003: 18). Seveda je precej nevhvaležna naloga podajati sodbe o tem, ali je huje biti posiljen ali ubit, vendar z določeno mero kompromisa lahko rečemo, da imata ti dve grozodejstvi vsaj enako težo, nikakor pa izguba življenja ne more imeti manjše teže od posilstva - v nobenem primeru torej ženske niso bile **dejansko** bolj ogrožene od moških in prioriteta, ki jim je bila pri evakuaciji dana, ni imela nikakršne dejanske racionalne podlage.

⁵⁰ Spet naj poudarim, da namen tega diplomskega deli ni podajati kakršnihkoli vzvišenih sodb o delu tam prisotnih organizacij – vsekakor so se znašli v zelo nezavidljivem položaju. Vendar to ne spremeni dejstva, da je bila izključitev moških odločitev, katere morda niso sprejemali, so se pa z njo lahko vsaj sprijaznili. Z odločitvijo, ki bi izključevala ženske (in otroke), pa se tudi 'vsaj sprijazniti' ne bi mogli. Pri kritiki teh organizacij v mojem diplomskem delu gre torej za kritiko mentalitete, ki je bila v ozadju njihovih dejanj in ne za kritiko dejanj samih, saj je jasno, da bi ob tedaj prevladujočih nazorih o moških in ženskah (ki so v podobni meri prisotni še dandanes), ta dejanja 'nemogoče' lahko bila drugačna.

na podlagi spola, se ta koncept razume, kot da velja le za diskriminacijo proti ženskam⁵¹ /.../ V tem kontekstu ne bi zaščitnim agencijam nikoli prišlo na misel, da bi evakuirale moške in fante najprej, četudi bi za to imeli možnost. Niti ne bi bilo sprejemljivo, glede na te norme, da bi se tvegalo življenje žensk in otrok, s tem ko bi se zavzemalo za odrasle moške" (Carpenter, 2003: 15-17). Verjetno ravno primer Srebrenice najbolj očitno izpostavlja vpliv družbeno konstruiranega spola na ravnanje vseh tedaj vpletenih in zaradi svojega grozljivega rezultata hkrati postavlja pod vprašaj dejansko nepristranskost tedaj prisotnih humanitarnih organizacij. Zavedati se je torej treba, da sedem oz. osem tisoč moških trupel iz Srebrenice ni zgolj nesrečno naključje, pač pa rezultat 'kompromisa' vseh vpletenih – rezultat najboljšega, kar so ti vpleteni iz situacije lahko potegnili; "Ultimativno, ko se je pogajalo o evakuacijah, si bili odrasli civilni moški izključeni. To je zadoščujoče ugodilo borcem bosanskih Srbov, ki so s tem obdržali svoje 'legitimne tarče'; oblastem bosanskih Muslimanov, ki so obdržale svoj bazen potencialnih borcev (obenem je bilo to tudi najcenejše 'žrtveno jagnje' za utrditev svojega statusa žrtev v tej vojni, op.p.); in mednarodni skupnosti, ki se je lahko zadovoljila s tem, da je pomagala 'vsaj najbolj ranljivim'." (Carpenter, 2003: 14)

"Šele 'zahvaljujoč' tragediji v Srebrenici, pred tem pa so se odigrali še številni drugi pokoli, pa uboj vodje delegacije mednarodnega Redečega križa in petdeset ubitih delavcev mednarodnih humanitarnih organizacij, so se ključni svetovni igralci končno pustili prepričati, da je treba pokole in genocid, ki ga je izvajala srbska vojska nad Muslimani, zaustaviti z ustrezno vojaško silo (letalske sile Nata), kar je 12. oktobra leta 1995 tudi pripeljalo do prenehanja vojne in dober mesec dni pozneje tudi do daytonskega mirovnega dogovora." (Rizman, 2005: 12)

---

⁵¹ O zaščiti: "Koncept zaščite zaobjema vse aktivnosti, ki so usmerjene k zagotavljanju polnega spoštovanja pravic posameznika v skladu s črko in duhom relevantnega prava, t.j. prava človekovih pravic, mednarodnega humanitarnega prava in begunskega prava. Organizacije za zaščito človekovih pravic in humanitarne organizacije morajo opravljati te aktivnosti na nepristranski način (in ne na osnovi rase, nacionalnega ali etničnega izvora, jezika ali družbeno konstruiranega spola)." (Caverzasio, 2001: 19) O evakuaciji: "Dejanja humanitarnih organizacij bi morala biti osnovana na oceni ali se dotični posamezniki ali skupine soočajo s situacijo, ki ogroža njihovo življenje. V situaciji, ko gre za življenje ali smrt, mora biti prva prioriteta reševanje življenj. Če je nujno, potem bi morale humanitarne organizacije tem ljudem pomagale oditi" (Caverzasio, 2001: 71). Podobno kot je za apliciranje ženevskih konvencij ugotovila Carpenterjeva, tudi obe zgoraj napisani načeli humanitarnih organizacij o nediskriminaciji pri podpori in prioritetah pri evakuaciji v praksi veljata za ženske, medtem ko tovrstna diskriminacija moških ni videna kot oblika diskriminacije (vsaj ne kot kritike vredna diskriminacija) oz. kot kršitev teh načel.

Na tem mestu bom, kot v zaključek podpoglavja o jugoslovanskih vojnah, nadaljeval z nekaterimi ugotovitvami Carpenterjeve, ki je podrobno proučevala spolno selektivno evakuacijo ne samo v primeru Srebrenice pač pa na splošno v jugoslovanskih vojnah⁵² (glej Carpenter, 2003: 11-13): Neoporekanje srbski politiki ločevanja moških od preostalega prebivalstva ni bil nujno odraz strinjanja ali nezavednega sprejemanja take prakse kot pravilne (prej samoumevne), ali kot prostovoljne s strani moških samih (v želji, da bi najprej rešili družine) - moški sami niso želeli ostati (pričanja o oblačenju v ženska oblačila in naraščajoče kljubovanje pravilu 'samo ženske in otroci' sorazmerno z jačanjem percepcije, da je padec mesta neizbežen). Ko pa je bilo enkrat vzpostavljeno spolno selektivno pravilo, večina moških ni bila deležna veliko spodbude, da ne deluje v skladu z vzpostavljenim spolno selektivnim režimom; Vojaki bosanskih Srbov so bili znani po odstranjevanju odraslih moških iz begunskih konvojev⁵³, uradniki UNHCR pa so tudi sami sprejeli pravilo 'ženske in otroci izključno'. Dokazi kažejo na to, da so prej in bolj vojskujoče se strani, kot pa oblegano prebivalstvo samo, vztrajale na izključitvi moških, sposobnih za vojaško službo iz evakuacijskih konvojev. Tako VRS kot bosanske oblasti so rajši zadrževale odrasle moške in starejše dečke znotraj mest. Borci bosanskih Srbov so jih imeli za 'vojne zločince' in so jih ob padcu mest nameravali masovno usmrtiti ali pripraviti. Bosanske oblasti pa so potrebovale nabornike za obrambo mest. Po drugi strani pa je imelo vodstvo VRS spodbudo, da izpusti 'verjetne neborce' iz treh razlogov: Prvič, dobro so se zavedali, da je bila smrt žensk in otrok kot verjetnih neborcev za mednarodno skupnost večje ogorčenje kot pa smrt odraslih moških in VRS je želela čimbolj minimizirati reakcije javnosti, ko je pustošila mesta. Drugič, ker je bil njihov cilj primarno zavzeti prazno območje, ne pa pobijati ljudi, je vodstvo VRS rajši videlo, da je večina prebivalstva sama zbežala, kar je omogočilo naseljevanje mest s

---

⁵² Carpenterjeva je ena izmed zelo redkih avtorjev, ki je podrobneje kritično analizirala pristop k evakuaciji v jugoslovanskih vojnah, njene ugotovitve pa imajo toliko večjo težo tudi zato, ker je intervjuvala nemalo pripadnikov organizacij, ki so bili tedaj prisotni na prizorišču.

⁵³ Povsem isto prakso so Srbi uporabljali tudi nekaj let kasneje na Kosovu: "Zelo pogosto se v dosjelih izjav, ki jih je zbral OVSE-KVM, omenja, kako so bili moški ločeni od preostalega prebivalstva, ko je prišlo do napadov na vasi, ko so zapuščali prizorišča v konvojih, ali ko so hoteli prečkati mejo v nekdanjo jugoslovansko republiko Makedonijo ali Albanijo. V veliko takih primerih so bili ti moški usmrčeni kar takoj na mestu, nemalokrat kar pred očmi njihovih družin, velikokrat v skupinah. Spet drugič so bili ti moški označeni za pograšane, ko se jih je pridržalo na tak način, njihova trupla pa se je odkrilo kasneje." (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2001: 196-197)

srbskim prebivalstvom. Tretjič, vodstvo VRS se je zavedalo, da bo evakuacija družin moških zmanjšala njihovo spodbudo za bojevanje (veliko jih je preprosto branilo svoje družine) in zmanjšalo možnost zahodne intervencije. S perspektive bosanskih oblasti je bila računica ravno obratna: Do mere, do katere je trpljenje 'žensk in otrok' uspelo zadrževati pozornost mednarodne skupnosti, se jim je splačalo v danem mestu zadrževati čim več prebivalstva. Bosanske oblasti so se tudi bale padca morale in zmanjšanje pritoka borcev, če bi družine odšle. Vendar pa je bil glavni argument, ki se ga je navajalo ob zavrnitvah evakuacijskih ponudb ta, da bi to samo po sebi bilo etnično čiščenje. Bosanske oblasti so igrale na strune zahodnjaškega strahu pred sokrivdo pri genocidu preko trditve, da je seliti ljudi opravljanje umazanega srbskega dela. Tako se je VRS odzivala na lastna ponotranjena prepričanja o družbeno konstruiranem spolu, na podlagi katerih je bil civilni status priznan glede na spol in starost in na pričakovanja v zvezi z interpretacijo situacije s strani mednarodne skupnosti. Ženske in otroci, kot verjetni neborci, so bili videni kot nenevarni in lahko se jih je posililo in izgnalo, ampak tudi živi bi se zelo malo verjetno uprli Srbom. Srbski odločevalci so bili omejeni tudi s svojo percepcijo o moralnih pristranostih mednarodne skupnosti. Pravilno so ugotovili, da bi bil Zahod bolj zaskrbljen zaradi žensk in otrok kot moških in da bi bilo prizanesti ženskam in otrokom s pokolom možno uporabiti kot vsaj minimalno spoštovanje standardov civiliziranega obnašanja. Tako bi se zmanjšala tudi verjetnost intervencije Zahoda. Bosanske oblasti, ki so naredile enak račun, so se odločile nadalje pustiti ženske in otroke kot tudi moške, izpostavljene, da bi se tako spodbudila sočutnost preostalega sveta.

4.3. KOSOVO (KONEC 90ih LET 20. STOLETJA)

Kosovski problem, ki izhaja v prvi vrsti iz etničnega konflikta med Albanci in Srbi, se vleče še iz časov daleč pred razpadom Jugoslavije in je dejansko bil nekakšna tempirana bomba, ki je slej ko prej morala eksplodirati. Za moje diplomsko delo je zanimiv čas proti koncu 90ih let, saj je tedaj prišlo do brezobzirne eskalacije nasilja, ki je v tistem obdobju tudi doseglo svoj vrhunec, kar je vodilo v veliko humanitarno katastrofo. "Ta je bila povod za vojaško posredovanje sil zveze NATO v Zvezni republiki Jugoslaviji (ZRJ), s čimer je kosovska kriza dosegla svoj vrhunec" (Napotnik, Kopač v Malešič,

2004: 107-108). Kosovska kriza tako predstavlja nadaljevanje jugoslovanskih vojn, ki se je v BiH končala leta 1995, s podpisom daytonskega sporazuma, pri čemer je daytonski sporazum "bil 'poravnava' zgolj za Bosno in Hrvaško. Na Kosovu se je pat pozicija med srbskim režimom in pacifističnim albanskim vodstvom, ki je Kosovu prihranila vojne strahote večine devetdesetih let dvajsetega stoletja, na koncu sesula" (Shaw, 2003: 192). Karakteristike delovanja pri želji doseči etnično čistost predvsem v vzhodni Bosni, so opisane v posebnem podpoglavju, zanimivo in po drugi strani precej pričakovano pa je, kako je kosovska kriza spominjala na grozovite prizore iz Bosne. Poročila o množičnih usmrčitvah in izginotjih kosovskih civilistov in posilstvih kosovskih žensk so se kar vrstila. Zdelo se je, kot da se tokrat le nekoliko bolj jugovzhodno dogajajo nekakšne manjše nove Srebrenice (seveda pri tem ne gre pozabiti, da je bilo tudi z druge strani zagrešenega precej nasilja⁵⁴). "Mir na Kosovu je še daleč, obe strani bosta še poravnavali račune. Vseeno je jasno, da je mogoče tamkajšnji konflikt poimenovati kar prva postmodernistična vojna⁵⁵. To je bila vojna, kjer 'je vse obrnjeno na glavo'." (Moskos et al., 2000: 6)

Leta 2000 je tako npr. ICRC (internetni vir 31) zapisal, da je "NATO nadalje ocenil, da je bilo do konca maja z domov pregnanih 1,5 milijona ljudi, to je kar 90% kosovske populacije, za kar 225,000 kosovskih moških pa je bilo rečeno, da so pogrešani, in da je bilo vsaj 5000 kosovskih Albancev usmrčenih⁵⁶. Nekatere od teh številc so sporne. ICTY je /.../ prejel poročila o smrti okoli 11,000 ljudi."

Kakorkoli že, da bi bilo mogoče bolje razumeti, kaj je pripeljalo do take humanitarne katastrofe, je potrebno vsaj nekoliko splošneje opisati, kaj se je na Kosovu pred njo v bližnji preteklosti dogajalo. "Konflikt med Srbi in kosovskimi Albanci je teritorialen, z močnimi etničnimi, s političnimi, s kulturnimi in z jezikovnimi dejavniki" (Troebst v SIPRI, 1999: 49). "Nasilni spopadi na Kosovu, /.../ so izbruhnili tako rekoč vsako

---

⁵⁴ To velja še posebej za obdobje po NATO zračnih napadih: "Bili pa so nezmožni preprečiti obširne maščevalne napade OVK in ostalih tolp, ki so pregnale večino preostalega srbskega prebivalstva, krivega kot tudi nedolžnega /.../. Krog genocidne vojne se ni končal z zmago NATO." (Shaw, 2003: 193)

⁵⁵ Uporablja se tudi označba 'interni oboroženi konflikt' med Kosovom in vlado ZRJ (glej npr. internetni vir 55, str. 128).

⁵⁶ "Približno 225.000 kosovskih moških naj bi bilo pogrešanih, 5.000 pa usmrčenih." (NATO, 131)

desetletje po koncu 2. svetovne vojne⁵⁷" (Napotnik, Kopač v Malešič, 2004: 107). Ob začetku razpada Jugoslavije leta 1991 so tisto poletje in jesen Albanci dobili več vabil iz Zagreba, da naj se povežejo s Hrvati in na svojem ozemlju organizirajo 'južno fronto', ki pa jim niso prisluhnili, predvsem zaradi naivnega prepričanja, da bo mogoče Srbe premagati brez boja, samo z vzvodom svoje biološke premoči⁵⁸, kar pa je seveda šlo na roko prav Srbom, saj so jim Albanci na tak način dovoljevali, da so osredotočili vso svojo pozornost na Hrvaško in BiH. Zaradi patriarhalnega ustroja albanske družbe, ki je bila kot nalašč ustvarjena za preživetje v kriznih obdobjih, pa tudi zaradi pomoči diaspore, se je tako oblikovala vzporedna stvarnost, zaprta v času hrvaške in bosanske vojne v delno vsiljeni, delno pa hoteni apartheid. Te razmere, ki jih je zaznamovalo pričakovanje, da se bo 'nekaj zgodilo', pa so zašle v krizo po sklepu daytonskega sporazuma (glej Pirjevec, 2003: 464-466). "Pokrajina Kosovo je bila v nekdanji Jugoslaviji daleč najbolj nerazvito okolje z najnižjim narodnim dohodkom ter z najvišjo stopnjo demografske rasti prebivalstva. /.../ Pri večinskem prebivalstvu – Albancih – so bile močno zasidrane tradicionalne vrednote in tradicionalni način organiziranja življenja. Zato lahko sklepamo, da je bilo tudi pridobivanje dohodka oz. nasploh sredstev za preživljanje in ustvarjanje materialnega standarda zelo podrejeno tradicionalnim načinom družbene organizacije. Tradicionalna (velika) družinska skupnost oz. družinski klan, v katerem 'poglar' družine skrbi za pravično razdelitev družinskega 'proračuna', je tudi pomembna ekonomska enota⁵⁹." (Hafner-Fink, 1994: 65)

Naslednji bistven aspekt, na katerega moramo biti pri razumevanju konflikta na Kosovu, je demografsko nesorazmerje med obema stranema: "Znotrajdržavni primer konfliktosti zaradi nesorazmerij v demografskih gibanjih predstavlja npr. odnos med Srbi in Albanci v bivši Jugoslaviji in današnji Zvezni republiki Jugoslaviji. /.../ Strategija doseganja

---

⁵⁷ "Srbski boj za Kosovo temelji na stoletnih mitih in ne na dejstvu, da ob okupaciji Kosova leta 1912 Srbom na Kosovu ni bilo." (Švajncer, 1996: 24)

⁵⁸ Tudi med Izraelci in Palestinci imajo slednji veliko višjo stopnjo rodnosti, Izrael pa skuša vzpostavljati ravnotežje s priseljevanjem Židov iz drugih držav (glej Kotnik-Dvojmoč, 2002: 86).

⁵⁹ "V Albaniji je kot pravilo vedno veljala monogamija, ampak poligamni zakoni so obstajali na določenih področjih /.../, še posebej če prva žena ni rodila sina" (internetni vir 33). "Stoletja so etnični Albanski vaščani na Kosovem živeli v razširjenih družinah od 70 do 100 članov, ki jim je vladal vodilni moški. Čeprav je struktura tradicionalne razširjene družine po Drugi svetovni vojni začela počasi razpadati, tudi leta 1990 /.../ krvno maščevanje, vnaprej določeni zakoni in poligamija niso bili nenavadni." (internetni vir 33)

populacijske prevlade je lahko zelo učinkovita, kar zelo jasno dokazuje primer Kosova, kjer je albansko prebivalstvo v primerjavi s srbskim doseglo absolutno večino" (Kotnik-Dvojmoč, 2002: 87). "Po raziskavi, opravljeni novembra 1997, je kar 41,8 odstotkov Srbov menilo, da je edini način, kako rešiti kosovsko vprašanje, miroljubna ali nasilna izselitev Albancev" (Pirjevec, 2003: 465). Tako ni nenavadno, da so take razmere vodile v še eno krvavo poglavje jugoslovanskih vojn, vendar ne smemo pozabiti, da "odkriti konflikt, ki je izbruhnil leta 1997, na začetku ni bil konflikt med kosovskimi Albanci in kosovskimi Srbi, pač pa med kosovskimi Albanci in sovražnim srbskim režimom iz Beograda." (internetni vir 32)

"Zgodaj leta 1998 je kriza prerasla v vojno med OVK in srbskimi silami in požiganjem albanskih vasi. Do zgodnjega 1999 je bilo že 2.000 mrtvih in 250.000 brez domov⁶⁰, genocidni pokoli Albancev pa so se stopnjevali pred nosovi mednarodnih opazovalcev⁶¹". (Shaw, 2003: 192). "Vse je pričalo o tem, da gre za organizirano preganjanje z množičnimi usmrčitvami, izkoriščanje civilistov za človeške ščite, posilstva, množične izgone, požiganje in ropanje vasi, uničevanje pridelka in živine, prikrivanje identitete, porekla in lastništva premoženja z zaseganjem dokumentov, lakoto, stradanje in izčrpanost ter številne druge oblike zlorabe človekovih pravic in mednarodnih pravil civiliziranega obnašanja). /.../ Verifikacijska misija OVSE za Kosovo, ki je bila poslana na Kosovo v času med januarjem in marcem 1998, je ugotovila organizirana in sistematična grozodejstva, ki so jih srbske in jugoslovanske sile izvajale nad albanskimi skupnostmi. Izgoni, samovoljne aretacije in poboji ter druge kršitve človekovih pravic in uporaba metod zastraševanja so postali očitni. Misija je v svojem poročilu ugotovila, da so se kršitve v času konflikta izvajale na obeh straneh etnične ločnice, vendar pa je bilo trpljenja, ki ga je kosovskim Albancem povzročil jugoslovanski in srbski vojaški in varnostni aparat, mnogo več" (NATO, 2001: 128, 130). Po pripovedih sodeč, je vsako

---

⁶⁰ NATO (2001: 124) navaja nekoliko drugačne (višje) številke, in sicer: "V letu 1998 je odprt konflikt med srbskimi vojaškimi in policijskimi silami ter silami kosovskih Albancev povzročil smrt več kot 1.500 kosovskih Albancev, 400.000 ljudi pa je bilo prisiljenih zapustiti svoje domove. Mednarodna skupnost je postajala vse bolj zaskrbljena zaradi naraščajočega konflikta, njegovih humanitarnih posledic in tveganj, da se konflikt razširi na druge države."

⁶¹ "Glavna tožilka Mednarodnega kazenskega sodišča za območje nekdanje Jugoslavije (ICTY) je sporočila, da so na Kosovu odkrili približno 526 množičnih grobišč in izkopali več kot 4.000 trupel." (NATO, 2001: 130)

uro samo kosovsko-albansko mejo prestopilo 4.000 ljudi v nepopisni gneči in zmedi, katerih posledica so bile razdvojene družine, izgubljeni otroci, do smrti onemogli starci. Po poročilu UNHCR je bilo v začetku aprila že 262.000 beguncev (glej Pirjevec, 2003: 484, 488, 517). "Poleg tega je bilo dogovorjeno, da bo organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) vzpostavila verifikacijsko misijo na Kosovu (KVM), ki bo spremljala izpolnjevanje zahtev na kopnem, NATO pa bo oblikoval misijo opazovanja v zračnem prostoru. Obe misiji je podprla Resolucija Varnostnega sveta UN št. 1203. Številne države nečlanice NATO so se strinjale s svojo udeležbo pri opazovalni misiji. /.../ Kljub tem korakom se je položaj na Kosovu znova zaostрил na začetku 1999 zaradi številnih provokacij z obeh strani in zaradi uporabe pretirane in nesorazmerne sile s strani srbske vojske in specialnih policijskih enot. Nekaj od teh incidentov je bilo razrešenih s posredovanjem verifikacijskih predstavnikov OVSE, toda do srede januarja se je položaj še poslabšal zaradi naraščajoče srbske ofenzive nad kosovskimi Albanci" (NATO, 2001: 124-125). "Ta nezadostno pripravljena intervencija je dala Miloševiću izgovor za začetek genocidnega očiščenja Kosova v polnem obsegu hkrati s provociranjem srbskih sil in civilistov v provinci proti Albancem. V kratkem obdobju so Srbi pobili verjetno 10.000 ljudi v več kot 100 pokolih⁶²" (Shaw, 2003: 192).

Iz obtožnice proti Miloševiću (et al.), ki na koncu vključuje tudi seznam tistih, katerih posmrtno ostanke so že našli, lahko preverimo, ali med pobitimi v pokolih (to seveda niso vsi primeri pokolov iz Kosova, so pa najbolj zloglasni) znatno prevladuje kateri od spolov (glej prilogo E); iz tabele je razvidno, da so v večini, t.j. v 12 od skupno 15 primerov bolj ali izključno prevladovali moški; v šestih primerih (Kotlina, Mala in Velika Kruša, Đakovica, Slatina, Meja in Dubrava) so bili žrtve izključno moški, v treh primerih so bile poleg moških prisotne tudi ženske žrtve, a v zanemarljivem številu (Račak, Izbica, Vučitrn), v treh primerih so še zmeraj kot žrtve znatno prevladovali moški (Bela Crkva, Dubrava in Stagovo). V dveh primerih so bile žrtve po spolu zastopane v tako rekoč

---

⁶² "Da bi prepričal javno mnenje o tem, kako nujno je nadaljevati z bombnimi napadi, je State Department 10. maja 1999 objavil poročilo za tisk, v katerem je trdil, da je na Kosovu izginilo vsaj 100.000 vojnootveznih mož, od katerih je bilo 4.600 gotovo ubitih." (Pirjevec, 2003: 538)

enaki meri (Padalište⁶³, Suva Reka⁶⁴), kar govori o tem, da sta bila napada na ti dve vasi očitno nediskriminatorna – kar potrjuje tudi opis dogodkov. Le v enem primeru so očitno prevladovali ženske (Đakovica – 2.4.1999); vendar razlago za to precej nenavadno razmerje med spoloma med mrtvimi žrtvami lahko najdemo spet v opisu dogodkov, saj so v mesecih pred tem napadom srbske sile že prihajale v mesto in izvajale nagle usmrtitve moških⁶⁵, zaradi česar je v mestu verjetno ostalo znatno manj moških (bodisi so zbežali, ali pa se skrili⁶⁶) kot žensk.

Tako lahko zgolj na podlagi podatkov o spolu mrtvih hitro ugotovimo, da ko kot ubite žrtve prevladujejo ženske, ali pa je delež žrtev med obema spoloma približno enak, dejansko ni prihajalo do načrtne spolne selekcije in je šlo za nediskriminatorni napad na naseljeno območje. Ko pa kot ubite žrtve prevladujejo moški, potem v podrobnejšem opisu pokola tako rekoč vedno lahko zasledimo spolno selektivno prakso, s katero se je pred usmrtitvijo moške ločilo od žensk (in otrok)⁶⁷.

HRW, ki je med marcem in decembrom 1999 opravila več kot 600 intervjujev z žrtvami in pričami kršitev mednarodnega humanitarnega prava na Kosovu, je pri analizi spola

---

⁶³ "Ko so Srbske sile vstopile v vas, so začele streljati na hiše in vaščane, ki so hoteli pobegniti. /.../ Ostali prebivalci Padališta pa so bili pobiti na njihovih domovih in v strugi blizu vasi." (internetni vir 34)

⁶⁴ "Preostanek družinskih članov so srbske sile pregnale v kavarno. Ti člani družine so bili zbrani skupaj s še tremi velikimi skupinami družine Beriša v kavarni. Srbske sile so nato vstopile v tovarno in začele streljati na osebe v kavarni." (internetni vir 34)

⁶⁵ "Na večer 26.3.1999 so v mestu Đakovica srbske sile prišle v hišo 134a Ymer Grezda. Ženske in otroci so bili ločeni od moških in ukazalo se jim je oditi v zgornje prostore. Srbske sile so nato ustrelile in ubile 6 kosovskih albanskih moških, ki so bili v hiši. /.../ Pozno zvečer 1. aprila 1999 in zgodaj zjutraj 2. aprila 1999 so srbske sile začele z operacijo v okolju Qerim v Đakovici. Tekom naslednjih nekaj ur so srbske sile nasilno vstopale v hiše kosovskih Albancev, pobijale stanujoče in nato požigale njihove hiše (verjetno je ravno zato identificiranih žrtev le 20, saj naj bi v tem napadu umrlo okoli 50 ljudi (če gre verjeti tej oceni), op.p.)" (internetni vir 34)

⁶⁶ Tudi HRW (glej Human Rights Watch, 2001: 423) navaja, da se je v veliko vaseh v času bombardiranja NATO nahajalo relativno malo za boj sposobnih moških. Veliko moških v starosti od 20 do 50 let se je bodisi skrivalo v hribih (ker so se bali, da bodo Srbi iskali prav njih), borilo z uporniki, ali pa so že živeli v tujini. V veliko vaseh so ostale le ženske in otroci z manjšim številom starejših moških. Tako ni presenetljivo, da so pri takih napadih kot žrtve prevladovali ženske. HRW sicer opozarja, da so bile njene aktivnosti omejene predvsem na območje občin Glogovac, Orahovac, Đakovico, Prizren in Srbico, tako da navajanih statistik ne bi bilo pravilno posploševati na območje celotnega Kosova.

⁶⁷ Glej prilogo E.

usmrčenih, prišla do naslednjih ugotovitev⁶⁸ (Human Rights Watch, 2001: 420-422): "Kot je očitno iz dokumentiranih primerov tega poročila, so srbske in jugoslovanske sile naglo usmrčevale moške v veliko večjem deležu kot ženske. Od 3.453 žrtev usmrtitev, ki so bile poročane HRW, je bil spol ugotovljen za 2.232 ljudi (65%). Od teh 2.232 žrtev je bilo 2.055 (92%) moških in 177 (8%) žensk. Take ugotovitve bi bile pričakovane, če bi se podatki nanašali na smrti v boju ali nagle usmrtitve borcev, ker so bile sile OVK predominantno popolnjene z moškimi. Ampak, kot je razvidno iz študij primerov v drugih poglavjih, je bila velika večina naglo usmrčenih žrtev civilistov, ki niso sodelovali v boju. To jasno predstavlja namerno ciljanje kosovskih albanskih moških. /.../ V pokoli moških in dečkov so praviloma enakomerno zastopani moški med starostjo od 10 do 70 let, pri starejših od te starosti je opazen določen deficit. /.../ 'Povprečna' starost moškega je bila 40.3 let."

Zelo podobne ugotovitve v svojem poročilu navaja tudi verifikacijska misija OVSE (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2001: 196-197): "Ugotovitve OVSE-KVM potrjujejo, da so bili mladi moški skupina, ki je bila daleč najbolj ciljana v konfliktu na Kosovu, še posebej v času po evakuaciji OVSE-VKM in pričetku NATO bombardiranja ZRJ. Očitno je, da je bilo veliko mladih moških vpletenih v OVK, ampak vsak mlad albanski moški je bil viden kot terorist⁶⁹. Če je bil aretiran s strani srbskih sil – VJ, policije ali paravojaških enot – so bili mladi moški, bolj kot katerakoli druga skupina kosovske družbe, izpostavljeni najresnejšim kršenjem človekovih pravic. Veliko jih je bilo usmrčenih takoj na mestu, nemalokrat po strašnem mučenju. Spet drugič so bili aretirani in odvedeni v zapore ali druga internacijska taborišča, kjer so bili, po pričanjih kasneje izpuščenih mož, mučeni in trpinčeni, nekateri pa so enostavno niso bili videni nikoli več. Spet tretji so bili uporabljeni kot človeški ščit ali pa so morali opravljati prisilno delo. Mnogo mladih moških je po tem, ko so bili odvedeni, enostavno 'izginilo'. /.../ Mnogo pričanj govori o usmrtitvah mladih moških, včasih zato, ker so prihajali iz lokacij, ki so bile dobro znane kot utrdbe OVK, spet drugič, ker so se pisali enako kot

---

⁶⁸ HRW sicer opozarja, da so bile njihove aktivnosti omejene predvsem na območje občin Glogovac, Orahovac, Đakovica, Prizren in Srbica, tako, da navajanih statistih ne bi bilo pravilno posploševati na območje celotnega Kosova.

⁶⁹ "Ko so Srbi vstopili v vas in sikali 'teroriste' iz KLA so mučili, poniževali in pobijali vsakega moškega, ki so ga našli. To je bil vzorec, ki je bil ponovljen več stokrat...." (internetni vir 36)

znani borci OVK. Vendar pa vse kaže, da so bili najpogosteje usmrčeni preprosto zato, ker so bili moškega spola in dovolj stari za pridružitve k OVK."

Glede na zgoraj povedano je zelo zanimivo dejstvo, da niti ti dve organizaciji niti nobena druga do sedaj ni izdala takega samostojnega dokumenta, ki bi obravnaval to problematiko – na drugi strani pa lahko najdemo malo boljše dokumentov z naslovi, kot so 'Kosovo: Rape as a Weapon of Ethnic Cleansing'⁷⁰ in 'Kosovo: Rape as a Strategy of War'⁷¹, pri čemer je bilo selektivno pobijanje moških v kosovskem konfliktu razširjeno v vsaj tolikšni, če ne še večji meri kot selektivno posiljevanje žensk in je bilo torej 'orožje' in 'strategija' tamkajšnje 'vojne' oz. 'etničnega čiščenja', v vsaj tolikšni meri, kot posilstva žensk.

Na koncu naj moč, ki jo je v kosovski krizi imel družbeno konstruiran spol, predstavim na naslednji način: Kot je bilo omenjeno na začetku, gre albansko prevlado na Kosovu razumeti predvsem v smislu populacijske prevlade⁷², ki so jo Srbi želeli s takšnimi ali z drugačnimi ukrepi (usmrtitve, izgoni, itd.) končati, t.j. s Kosova odstraniti Albance in narediti Kosovo srbsko⁷³. Če na tem mestu začnemo slediti teoriji pogrešljivosti (angl. 'expendability theory')⁷⁴, po kateri so zaradi narave človeškega razmnoževanja za

---

⁷⁰ Internetni vir 37

⁷¹ Internetni vir 38

⁷² "Poseben problem pa so bili še Albanci, ki so bili vseskozi obravnavani zgolj kot manjšina, čeprav so bili na Kosovu v veliki večini (okrog 90%)..." (Hafner Fink, 1994: 193). "Leta 1990 so imeli etnični Albanci v Jugoslaviji najvišjo rodnost v Evropi. /.../ Ta rodnost je še dodatno pripomogla k že tako obupni ekonomiji regije in še bolj potisnila navzdol življenjski standard..." (internetni vir 33). Ob tem pa je bilo na strani albanske populacije prisotno zaznavanje, da so Srbi imeli na območju Kosova kontrolo v jugoslovanski vojski, policiji in javni upravi.

⁷³ HRW (Human Rights Watch, 2001: 119-120) v zvezi z motivi v ozadju ubijanj navaja naslednje: "Pričevanja preživelih kažejo na tri glavne motive za pokole. Prvi je bil pospešiti 'očiščevalni' proces. Navadno so najprej obstreljevali vas, nakar so vanjo vstopili in ukazali albanskemu prebivalstvu, da odide. Nekaj posameznikov je bilo pri tem ubitih, da se je razširilo paniko in pospešilo deportacijo. Drugi motiv je bil ciljanje na posameznike, ki so bili osumljeni sodelovanja z OVK. Vas za vasjo so ločevali moške od žensk in otrok in zasliševali moške o upornikih, včasih so jih zadrževali več dni. /.../ Moške, za katere se je sumilo, da so bili povezani z OVK, se je velikokrat ustrelilo kar na mestu. Tako sumničenje je bilo lahko osnovano zgolj na dejstvu, da je bil moški dovolj star za boj. /.../ Ker je bilo velikokrat težko razločevati civiliste od pripadnikov OVK, kaj šele vaških stražarjev, vladne sile velikokrat niso hotele tvegati in so ustrelile tudi tiste, za katere so mislile, da bi lahko predstavljali grožnjo. /.../ Tretji faktor je bil maščevanje. V določenih primerih, kot je Meja pri Đakovici, je prišlo do velikih pokolov kot odgovor na smrti pripadnikov srbskih sil zaradi OVK".

⁷⁴ Teorijo (glej npr. internetni vir 70 in 71) se najpogosteje uporablja v antropologiji, ko se želi razložiti, zakaj v družbi najnevarnejša dela opravljajo predvsem moški – odgovor pa je, da zato, ker naj bi bili bolj

preživetje neke skupnosti številčno gledano veliko pomembnejše ženske, potem nam hladen racionalen izračun pokaže, da bi bilo to 'očiščenje' Kosova albanske populacijske prevlade najbolj učinkovito doseči - seveda najbolje z brezobzirnim pokolom vsakega živega Albanca – predvsem pa albanskih žensk. Če družbeno konstruiran spol ne bi igral nikakršne vloge, potem bi morale biti primarne in/ali izključne žrtve srbskih napadov predvsem albanske ženske. V realnosti pa je bila slika ravno zrcalna, ciljalo se je predvsem ali izključno na albanske moške. V očeh Srbov je bil tako nasprotnik zaradi njihove percepcije družbeno konstruiranega spola v albanski patriarhalni družbi – albanski moški in ne ženska. K selekciji, ki je albanskim ženskam prizanašala z življenjem, moške pa pogubljala, je seveda pripomoglo še nekaj drugovrstnih dejavnikov, kot sta odpor do pobijanja tudi žensk in otrok in strah pred reakcijo mednarodne skupnosti, ki Srbom že tako ni bila naklonjena. Osrednji dejavnik pa je bil družbeno konstruiran spol moškega, ki ga definira kot prenašalca etničnosti in nosilca ter branitelja skupnosti – skupnosti, ki jo je potrebno na izbranem območju uničiti. Ob takem pojmovanju spolov in spolnih vlog v tej albanski patriarhalni družbi močne moške predominance in hkrati pod pritiski mednarodne skupnosti je selektivno pobijanje moških zadostovalo oz. moralo je zadostovati, pri čemer se je množične smrti moških nekako še lahko zavijalo v ovoj 'v sovražnostih ubitih albanskih ekstremistov', morebitne selektivne in/ali množične smrti albanskih žensk pa take možnosti ne bi nudile.

4.4. SUDAN - DARFUR

"Vsi moški, ki jih vidite, tudi civilisti, morajo biti pobiti!"

---

pogrešljivi od žensk (ne smemo pozabiti, da gre le za eno izmed teorij, predvsem pa je njena slabost ta, da zanemara dejstvo, da bistvo obstoja neke skupnosti ni zgolj razmnoževanje in posledična populacijska številčnost). Za poenostavljeno ponazoritev vzemimo primer množice 50 moških in 1 ženske. Ta množica lahko v devetih mesecih pridobi le enega novega člana (le ena mati in en oče, ostalih 49 moških je 'nekoristnih' oz. 'pogrešljivih' – vendar se v kontekstu kritike na tem mestu lahko vprašamo: 'pogrešljivih' v kakšnem smislu? Teh 49 moških resda ne bi pripomoglo nič k samemu razmnoževanju, lahko pa bi bili bistvenega pomena za npr. obrambo pred napadom s strani neke druge skupine, saj nobena skupnost ne obstaja v vakuumu). Kakorkoli že, če spola obrnemo in imamo v množici 50 žensk in enega moškega, potem bo ta množica v devetih mesecih pridobila 50 novih članov (vsaka ženska enega otroka – od istega, zgolj enega očeta). 50 albanskih moških bi ob eni sami albanski ženski torej lahko naredilo znatno manj za obnovo albanske populacije, kot pa en sam albanski moški s 50 albanskimi ženskami.

Gaddal Fadlallah, major sudanske vojske izda končni ukaz svojim vojakom v ofenzivi leta 2003, pred napadom na Enrico. (kot navedeno v internetni vir 57, str. 56)

Dogajanje v sudanski pokrajini Darfur je zanimivo za moje diplomsko delo predvsem, ker predstavlja najnovejši razvpit primer sistematičnih pokolov civilnega prebivalstva (tudi na podlagi spola), kar nas opozarja na to, da tovrstna praksa še zdaleč ni stvar preteklosti. Nasprotno, kot bo videti v nadaljevanju, je sistematično pobijanje moških prebivalcev prisotno v isti meri, kot je bilo npr. na Kosovu ali BiH. Ker je primer Darfurja še tako svež in, ker še vedno traja, je težko postreči s celostnim opisom dogajanja - in verjetno se bo podobno kot v BiH množična grobišča in storjene zločine odkrivalo še v nadaljnjih letih - lahko pa opis naslonimo na do sedaj izdana poročila organizacij.

"Tisti, ki so zbežali s svojih domov, pravijo, da Džandžavidi jašejo konje ali kamele, pridejo v vasi, ki so jih ravno zbombardirale letalske sile vlade, pobijejo moške in posiljujejo ženske" (internetni vir 39). "Komisija⁷⁵ je ugotovila, da so vse strani v konfliktu zagrešile zločine proti civilnemu prebivalstvu, vendar odgovornost za zelo veliko večino umorov civilistov v času konflikta v Darfurju, nosi sudanska vlada in Džandžavidi. Nadalje, večina civilistov, pobitih s strani sudanske vlade ali milic, so na presunljivo konsistentni ravni pripadniki istih plemen⁷⁶, t.j. Fur, Massalit in Zaghawa, redkeje pa tudi drugih afriških plemen, predvsem Jebel in Argana iz zahodnega Darfurja. /.../ Tista plemena v Darfurju, ki podpirajo upornike, so vedno bolj identificirana kot

---

⁷⁵ Generalni sekretar UN je oktobra 2004 na podlagi Resolucije 1564 Varnostnega Sveta imenoval Mednarodno preiskovalno komisije za Darfur (od tu naprej Komisija) v zvezi s tem, ali so bila v Darfurju zagrešena dejanja genocida. (glej internetni vir 55, str. 2, 9)

⁷⁶ Vendar UN za primer Darfuja niso odločili v prid razlagi, da gre za genocid. "Komisija ugotavlja, da vlada v Sudanu ni izvajala politike genocida. /.../ Za različna plemena, ki so bila cilj napadov in pobijanj (predvsem Fur, Massalit in Zaghawa), se ne zdi, da tvorijo etnično skupino, posebno različno od etnične skupine, kateri pripadajo osebe ali milice, ki jih napadajo. Vsi govorijo isti jezik (Arabščino) in so iste vere (muslimanske)" (Ibid.). Predvsem pa je ta komisija kot nadaljnji argument, zakaj meni, da v Darfurju ne gre za genocid, navedla selektivno pobijanje 'zgolj' moških, kar naj bi kazalo na pomanjkanje genocidnega namena, t.j. namena uničenja etnične skupine kot take. To pa je v neskladju z npr. odločitvijo ICTY, ki je za isto prakso v primeru BiH, odločilo, da gre za genocid, saj so se storilci "zavedali tudi, kaj bo smrt dveh ali treh generacij moških, kot temelja patriarhalne družbe" (Maroša, 2003: 77) pomenila za tamkajšnjo skupnost (t.j. uničenje), pri čemer se je treba zavedati, da je tudi Sudan "patriarhalna družba, v kateri imajo ženske nižji status od moških." (internetni vir 40)

'afriška', tista, ki podpirajo vlado, pa kot 'arabska'⁷⁷. /.../ Dodatno je k polarizaciji dveh skupin prispeval tudi konflikt v letih 1987-1989 med nomadi arabskega izvora in ne selečega se plemena Fur zaradi dostopa do pašnih in vodnih virov. Arabsko-afriška delitev je prihajala vedno bolj do izraza tudi zaradi vedno večjega vztrajanja na taki delitvi v določenih krogih in medijih. Vse to je prispevalo h konsolidaciji kontrasta in postopno ustvarilo izrazito polarizacijo v percepciji in samopercepciji danih skupin. Vsaj tisti, ki jih razmere opisane zgoraj najbolj zadevajo, vključno s tistimi, neposredno prizadetimi v konfliktu, so začeli sebe percipirati bodisi kot 'Afričani' bodisi kot 'Arabci'. V tem primeru se izraz 'Džandžavid' jasno nanaša na 'milice arabskih plemen na konjih ali kamelah'. Z drugimi besedami, žrtve percipirajo napadalce kot osebe, ki pripadajo drugi in sovražni skupini. Zaradi tega se lahko smatra, da plemena, ki so bila žrtve napadov in pobijan, subjektivno predstavljajo zaščiten skupino. /.../ Dejstvo, da so se v večih vaseh, ki so bile napadene in požgane tako milice kot vladne sile, napadalci omejili od iztrebljenja celotnega prebivalstva, ki ni zbežalo, ampak so namesto tega selektivno pobili skupine mladih moških, je pomemben element" (internetni vir 55, str. 74, 129-130). "Medtem ko je bilo veliko napadov usmerjenih posebej na moške, so včasih bili tudi ženske in otroci namerno pobiti. /.../ Napadi po tleh in pobijanja civilistov s strani vladnih sil in njihovih zaveznikov so velikokrat spremljala brutalna dejanja nasilja, vključno s streljanjem in pretepanjem in včasih tudi posilstvom žensk in deklic. Mnogo vaščanov je dejalo, da so bile primarne tarče pobojev moški. Čeprav so v določenih primerih bile ustreljene tudi ženske, pa se zdi, da je večina žensk pretepenih, ne pa ubitih v času napadov" (internetni vir 41). "V teh napadih so moški pobiti, ženske posiljene in vaščani nasilno pregnani s svojih domov, ki so požgani; njihovi pridelki in živina, njihova glavna sredstva preživetja so požgana ali izropana. /.../ V nekaterih napadih na vasi so bili ljudje obravnavani različno glede na njihov spol: moške so Džandžavidi odpeljali stran in usmrtili, medtem ko se je ženske ustrelilo, če so poizkušale zbežati iz vasi⁷⁸." (internetni vir 42)

---

⁷⁷ "Dober konkreten primer za to je pleme Gimmer, afriško pleme, ki ga plemena, ki vladi nasprotujejo, označujejo kot 'arabiziranega'. Jasno je, da vsa 'afriška' plemena ne podpirajo upornikov in vsa 'arabska' plemena ne podpirajo vlade." (Ibid.)

⁷⁸ "Več kot 90% razseljenih družin v begunskih taboriščih je dejalo, da so zapustili svoje domove zaradi neposrednega napada na njihovo vas in več kot 90% smrti v družinah pred prihodom v taborišča, je bilo posledica nasilnih napadov. Obseg pobijan in izginotij med moškimi je bil tako velik, da prebivalstvo v

"Kar se tiče pobijanja civilistov s strani upornikov, mora biti vsaka posamezna kršitev obravnavana kot zelo resen vojni zločin. Vendar pa je Komisija nezmožna zaključiti, da tvorijo del 'sistematičnega' ali 'zelo razširjenega' napada na civilno prebivalstvo" (internetni vir 55, str. 80). Na tem mestu se lahko vprašamo, koliko bolj 'sistematičen' od kontinuiranega prihajanja v vasi, ločevanja žensk od moških in pobitja slednjih, je nekdo še lahko? Ob tem vzemimo v obravnavo tudi naslednje podatke: V do sedaj najbolj izčrpni statistični analizi so strokovnjaki ugotovili, da je v Darfurju umrlo skoraj 400.000 ljudi v obdobju od februarja 2003, ko je prišlo do odkritega oboroženega konflikta, do aprila 2005. Od tega naj bi jih po ocenah bilo pobitih s strani vladnih sil in milic okoli 140.000, 250.000 darfurskih civilistov pa naj bi umrlo zaradi lakote, bolezni ali izpostavljenosti. Na mesec naj bi tako umrlo 15.000 ljudi, na dan pa okoli 500 (glej internetni vir 59). Ob takih podatkih ni mogoče razumeti, kako Komisija ne smatra teh napadov na civilno prebivalstvo za 'zelo razširjene'⁷⁹.

Vse povedano kaže na to, da se mednarodna skupnost zaradi nepripravljenosti za prevzem 'odgovornosti' za še en genocid oz. nezmožnosti njegove preprečitve želi izogniti označevanju tamkajšnjega dogajanja za genocid⁸⁰, pri čemer ji gre selektivno pobijanje moških zelo na roko, saj naj bi "to jasno kazalo na to, da namen napadalcev ni bil uničiti etnično skupino kot tako" (internetni vir 55, str. 130), pač pa je namen uničiti 'zgolj tiste moške, ki se jih smatra upornike' (glej internetni vir 55, 131) – pri čemer bi bilo seveda naivno verjeti, da se Komisija ne zaveda, da se v praksi kot (potencialne) upornike smatra vse moške in ne le tiste, ki dejansko sodelujejo v sovražnostih. "Moški, ki se nahajajo v mestih, ki jih nadzira vlada ali, ki jih džandžavidske milice ujamejo v

---

taboriščih kaže deficit moških: na vsakih 100 žensk v preučeni taboriščih pride zgolj okoli 60 moških." (internetni vir 43)

⁷⁹ Če gre verjeti angleškemu časopisu 'The Guardian', je celo sam uradnik UN, ki je obširno potoval skozi celotno regijo /.../ dejal: "Če greste 1.000 kilometrov od tod do Čada, ne boste videli niti ene nedotaknjene vasi." (internetni vir 44)

⁸⁰ "Obstoj varnega območja (safe area), nekakšne etnične enklave, je mogoč le na področju etničnega čiščenja in njegova vloga v polpretekli zgodovini je bila za Združene narode – sramotna. Julija bo minilo deset let od pokola približno 7000 bosanskih muslimanov v Srebrenici, ki so jo v pisarnah UN razglasili za varno območje. Ko so nizozemski vojaki zapustili to mesto v vzhodni Bosni, so vanj pod vodstvom generala Ratka Mladića množično vkorakali srbski morilci v vojaških uniformah in v dveh dneh pobili skoraj vse odrasle moške. Podobne stvari se zadnje tedne dogajajo v Darfurju na zahodu Sudana." (Videmšek, 2004: 4)

ruralnih predelih, so nenehno v nevarnosti, da jih pretepejo ali še hujše. /.../ Begunski moški v mestih, ki jih nadzira vlada, so nenehno v nevarnosti, da se jih samovoljno pripre in resno zlorabi s strani pripadnikov džandžavidskih milic, ki jih obtožijo, da 'so uporniki'." (internetni vir 43)

Od dojemanja moških kot 'nepravih civilistov' imajo koristi torej tako zločinci, ki svoje 'čiščenje' upravičujejo z 'zgolj odstranjevanjem sovražnih upornikov', kot tudi mednarodna skupnost, ki prikrito strinjajoč se s takim pojmovanjem 'čiščenja', lahko poizkuša zmanjševati pomen svojih neuspehov⁸¹. Vendar dejstva ostajajo neizpodbitna – v teh napadih so bile izbrisane celotne vasi – in vprašanje ostaja, kdo, če sploh, se bo vrnil nazaj vanje; "Tipični napad se začne zgodaj zjutraj z napadom Antonova, ki mu sledi kopenski napad sil Džandžavidov na konjih ali kamelah, velikokrat v spremstvu s kartumsko regularno vojsko. Ljudi silijo, da zbežijo, čeprav so dostikrat ostareli in invalidni in ne zmorejo zbežati in so zato poklani. Poseben trud se namenja pobijanju dečkov in mladih moških. Vodnjake se razstreljuje ali zastrupi s trupli – izjemno destruktivno dejanje v tej izsušeni regiji – živila se požiga, krade se živino (s čimer se uniči vire hrane za te ljudi) in ljudi se muči, posiljuje in ugrablja" (internetni vir 46).

Naslednji pomemben argument, ki spodkopava tezo, da gre 'le za odstranjevanje (potencialnih) upornikov', je ponovno pobijanje tudi zelo mladih dečkov, celo dojenčkov: "Veliko kopenskih in zračnih napadov na vasi je rezultiralo v nediskriminatorno pobijanje civilistov. V večini primerov kopenskih napadov so bili moški neposredno iskani za usmrtitev in v nekaj primerih obstajajo dokazi o naporih napadalcev, da so prizanesli ženskam" (internetni vir 55, str. 66). Primer, ki ga nadalje navaja isti dokument Komisije (internetni vir 55, str. 74), v katerem je šlo za napad na vas Surra, vas z več kot 1.700 prebivalci v južnem Darfurju, je razodevajoč: "Džandžavidi in vladne sile so skupaj napadle v jutranjih urah. Vojska je streljala z minometi na neoborožene civiliste.

---

⁸¹ V podporo tej trditvi vzemimo naslednji primer: "Ena izmed žensk je dejala, da je bilo pobitih toliko moških, da so mogle ženske pokopavati trupla in ona s še eno žensko je pokopala sedem moških. Ženske so tista trupla, ki jih niso uspele pokopati tisti večer, dala v zavetišče, toda rekle so, da so se Džandžavidi vrnili še isto noč in požgali zavetišče skupaj s trupli" (internetni vir 45). To dejanje Džandžavidov, s katerim so nedvomno želeli uničiti sledove svojega zločina potrjuje, da so se dobro zavedali, da so pobili civiliste in ne legitimne vojaške tarče.

Džandžavidi so nosili kamuflažne vojaške uniforme in streljali so s puškami in strojnicami. Vstopali so v domove in pobili moške. Ženske so zbrali v mošeji. Okoli deset moških je bilo skritih v tej skupini. Našli so jih in jih vse ubili v mošeji. Ženske so prisilili, da so si slekle maxi (velik kos obleke, ki pokriva celo telo) in če so odkrili, da so pod njim skrivale svoje mlade sinove, so le-te pobili⁸²". Namen torej očitno ni bil le onemogočiti kakršenkoli nadaljnji odpor, pač pa uničiti skupnost – skupnost, ki jo gre zaradi njenega patriarhalnega značaja uničiti s pokolom moških oseb te skupnosti, ne le za orožje sposobnih 'upornikov'.

Še na enem področju najdemo pretresljive podobnosti z jugoslovanskimi vojnami, ki so znane kot eksemplaričen primer na spolu temelječega nasilja v konfliktu; "/O/d začetka leta 2003 so (arabske milice Džandžavid op.p.) pobile že več deset tisoč ljudi in z domov pregnale 1,2 milijona ljudi" (Reuters, kot navedeno v Delo, 2004: 1). 200.000 jih je tudi zapustilo sam Sudan in prestopilo zahodno mejo s Čadom. (Reuters, kot navedeno v NeDelo, 2004: 7). Pri teh poizkusih prestopa meje namreč naletimo na opise prizorov, ki zelo spominjajo na prakso Srbov pri transportu Muslimanov na ozemlja pod muslimanskim nadzorom in kasneje pri transportu kosovskih Albancev s Kosova: "Drugi begunec, ki je zbežal iz svoje vasi blizu El Geneina je dejal, da medtem ko imajo največ težav pri vstopu v Čad moški, celo ženske tvegajo napad, če jih ujame arabska milica. Dejal je, "Pri meji so arabske kontrolne točke, temu sem bil priča sam. Šel sem tja in se skrtil. Videl sem nekaj žensk, ki so hotele čez mejo – pretepli so jih z usnjenimi biči. Moške so pobili, ženskam pa dovoli iti čez. Taki opisi so bili ponovljeni tudi pri drugih civilistih, z drugih lokacij⁸³." (internetni vir 47, str. 35)

---

⁸² Seveda pa se je odrasle moške še vedno pobijalo v večji meri, kot dečke, kar gre verjetno pripisati tudi že omenjenemu odporu do pobijanja otrok: "Ogromna večina žrtev v napadih na vasi – nediskriminatornih in ciljanih - so bili moški, od katerih jih je bilo veliko starih med dvajset in petinštirideset let." (internetni vir 47, str. 26)

⁸³ "Veliko intervjuvanih sudanskih žensk v Čadu je dejalo, da so njihovi možje, bratje ali drugi moški sorodniki delali v mestih v Darfurju, v glavnem mestu Kartum ali sosednjih državah in niso bili prisotni v času napada. To je pomembno; obstajajo namreč špekulacije, kaj se je zgodilo z moškimi, saj je v begunskih taboriščih procent žensk večji od procenta moških. Delna razlaga tega izhaja iz predvojnega razmerja med spoloma v ruralnih vaseh. Seveda pa obstajajo tudi druge razlage: izgleda, da je bilo veliko moških izvensodno usmrčenih ali naglo usmrčenih med napadi, ali pa aretiranih in priprtih v izolaciji, ali pa so se pridružili upornikom." (internetni vir 42)

Prav tako v primeru Darfurja na koncu naletimo na isto stanje, kot pri prejšnjih praktičnih primerih – sistematično in selektivno pobijanje moških se sicer navaja kot nekaj, kar se dogaja, vendar to ni tema, ki bi se ji namenjal posebno pozornost in samostojne dokumente – kot npr. posilstvo žensk. Npr., dokument AI, ki je citiran tudi zgoraj, je večkrat omenil sistematično pobijanje moških, a gre le za priložnostno omenjanje te prakse v sicer obsežnem dokumentu z naslovom 'Darfur: Rape as a Weapon of War: Sexual Violence and Its Consequences'⁸⁴. Tovrstnih dokumentov, ki bi v naslovno in vsebinsko obravnavali sistematične pokole moških, (ki so karakteristični za konflikt v Darfurju vsaj toliko kot posiljevanje žensk⁸⁵) kot orožje vojne oz. genocida, ni moč najti.

4.5. SPOLNO SELEKTIVNI POKOLI V DRUGIH KONFLIKTIH

Poleg štirih podrobneje opisanih primerov, je potrebno vsaj omeniti še ostale primere, če želimo pokazati, da se spolno selektivna praksa pri pokolih v sodobnih konfliktih zares pogosto uporablja:

- Sierra Leone (1998): "Od februarja 1998 je prihajalo do napadov na civiliste v skoraj vseh regijah države /.../. Velika večina žrtev je moških, starih od šestnajst do petinštirideset let, čeprav se ne prizanaša niti ženskam, otrokom in ostarelim. Posebej se cilja na moške, dovolj stare za volilno pravico in bojevanje, predvsem, da bi se jih odvrnilo od politične ali vojaške podpore predsedniku Kabbahu" (internetni vir 51);
- Demokratična republika Kongo (2003): "Navadno skupine napadejo vas, pobijejo civilne moške in dečke in posilijo ženske in deklice, preden odidejo z živino, orodjem in oblekami in včasih požgejo tudi hiše." (internetni vir 52);
- Zair, danes Demokratična republika Kongo (1997): "Preiskave morajo ugotoviti, kaj je bilo z nediskriminatornimi poboji med napadi na taborišča in z obtožbami, da so ADFL skupine sistematično odstranjevale odrasle moške iz skupin, ki so se

---

⁸⁴ Podobni dokumenti so npr. 'Rape as a Strategic Weapon of War in Darfur', 'Rape as a Weapon of War in Darfur', 'Darfur: Gendered violence and Rape as a Weapon of Genocide', itd.

⁸⁵ "Okoli nas se zbere gruča otrok in žensk. Moških, starejših od 15 let, ni videti. Ženske v taborišču so izgubile može, sinove, brate, strice. Mnoge, zlasti mlajše so bile posiljene. To je del vojaške taktike Džandžavidov, povedo." (Videmšek, 2004a: 4)

- vračale domov v Ruando. Humanitarne organizacije so poročale o disproportionalno visokih številkah žensk, otrok in ostarelih v mnogih skupinah beguncev, ki so bili prisiljeni vrniti se v Ruando. Čeprav ni mogoče zanikati, da so nekateri odrasli moški med begunci ostali v Zairu, da bi se pridružili boju, so bila poročila o relativno redkih mladih moških, ki so se vračali v Ruando konsistentna s poročili, da je bilo veliko moških med begunci odvedenih in pobitih." (internetni vir 49). Podobno kot pri Ruandi, moramo biti tudi v tem primeru pazljivi in deficita moških med begunci ne smemo avtomatično povezati z njihovo zagotovo smrtjo. Vseeno pa obstaja nekaj poročanj, ki govorijo v prid tej pesimistični domnevi, npr.: "Bila je polnoč in prišli so, da bi odpeljali vse moške, ženske in dva mlada fanta so ločili od njih... Vse moške so odpeljali na reko in jih daleč od obale porinili v vodo. Čoln so napolnili s preostankom mladih fantov in tudi njih odpeljali, da bi jih porinili v vodo." (internetni vir 49);
- Ruanda (1997): "RPF je želela vzpostaviti svojo prevlado in pri tem se je morala znebiti vsakega potencialnega rivala. V veliko primerih so ponoči prišli po moške med 18. in 55. letom starosti, ki jih od tedaj nihče več ni videl." (bivši notranji minister v vladi RPF, Seth Sendashonga, kot navedeno v Jones, 2004: 7);
  - Slonokoščena obala (2003): "Najhujši incident, ki se ga pripisuje žandarom iz baze Abobo v Abidjanu, je odkritje sedeminpetdeset trupel mladih moških, ki so jih odkrili v Youpougou /.../, masaker, ki je postal znan pod imenom Charnier de Youpougou." (internetni vir 54);
  - Afganistan (2001): "Tekom dni so talibanske sile pobile več kot 300 neoboroženih moških in nekaj civilnih žensk in otrok. Žrtve so bile bodisi naglo usmrčene ali namerno ubite" (internetni vir 53).

Na zgornjem seznamu sem navedel le primere iz konfliktov, ki so se odvijali po koncu hladne vojne, lahko pa bi dodal še veliko ostalih primerov, do katerih je prišlo že prej, npr.: "v ofenzivi Anfal /.../, ki se je odvijala od februarja do septembra leta 1988, so iraški vojaki zbrali vse, ki so ostali v razglašanih 'prepovedanih conah'. Več kot 100.000 Kurdov, večinoma moških in dečkov, je bilo nato odpeljanih na odročne lokacije, kjer so bili usmrčeni" (internetni vir 66). Predvsem pa velja omeniti še nekaj ostalih primerov, ki

jih morda ne moremo šteti ravno za čiste primere spolno selektivnih pokolov, se je pa v njih uporabljala selekcija na podlagi spola, ki se je pogosto spet za moške izkazala kot zelo smrtonosna. V mislih imam predvsem:

- primer Čečenije, kjer je ruska vojska med drugim brezobzirno zaprla meje za vse moške civiliste (glej internetni vir 65). To je praksa, ki zelo spominja na dogajanje npr. v jugoslovanskih vojnah – in pokazal sem tudi, kaj se je tam tako pridržanim moškim velikokrat zgodilo. "Mučenje in zlorabe so se dogajale tudi v tako imenovanih filtracijskih taboriščih. Čečenski moški med 16. in 55. letom so bili premeščeni v taka filtracijska taborišča, priporne centre, ki jih je vzpostavila ruska vojska. Obstajajo poročila o razširjeni uporabi pretepanj in mučenja pripornikov, vključno z elektrošoki" (internetni vir 50). Da se veliko moških iz teh filtracijskih taborišč nikoli ni vrnilo, ni potrebno posebej poudarjati;
- podoben, pa vendar nekoliko drugačen primer ameriškega napada na iraško mesto Faludža. Najprej je potrebno omeniti, da je "pred ameriškim napadom hotelo zbežati na stotine ljudi, ki pa so jih ameriški vojaki zavrnil nazaj. Vojska je izdala ukaze, da nobenemu moškemu od 15 do 55 leta ni dovoljeno oditi, ker bi se tako uporniki lahko pomešali z begunci in se izognili smrti ali zajetju" (internetni vir 63). Z drugimi besedami, moškimi je bil že a priori in zgolj na podlagi njihovega spola (sicer v kombinaciji s starostjo, vendar je ta, kot je bila definirana, tako in tako zaobjemala veliko večino oseb moškega spola), zanikan status civilista in s tem možnost evakuacije. Tako tudi če vsi ti očetje, bratje in sinovi družin, ki so lahko zbežale, niso imeli z uporniki nič, niso ušli izolaciji v mesto skupaj z ostalimi 'uporniki', na katere se je potem izvršil napad. To je bila v prvi vrsti najbolj brezobzirna kršitev 3. člena ženevskih konvencij, ki pravi, da "/o/sebe, ki aktivno ne sodelujejo v sovražnostih /.../ bodo v vsakršnih okoliščinah tretirane humano, brez kakršnegakoli škodljivega razlikovanja na podlagi rase, barve, religije ali vere, spola, lastnine, ali kateregakoli drugega podobnega kriterija", zanimivo pa je, da kljub temu v mednarodni skupnosti ni prišlo do vala kritik in obsodb, ki bi morale slediti takemu ravnanju. Vzemimo npr. naslednjo izjavo dr. Jelušič v intervjuju o dogajanju v Iraški Faludži (Praprotnik, 2004: 12): "Na zadnje fotografije iz Faludže smo čakali zato, ker iz bitke za to mesto izhajata neka

laž, ki je razvidna v razmerju žrtev. Če je na ameriški strani približno 40 padlih vojakov in na drugi strani 1200, je razmerje 1:30. Tako razmerje je značilno za genocid, ne pa za bitko za mesto. Nekaj pri tem ni pošteno: ali so številke o ubitih upornikih napihnjene, ali se skrivajo resnični podatki o padlih na strani ameriških sil in iraške vojske (ki ima minimalne izgube, kar je čudno), ali ravnajo preprosto tako, da vsakogar, ki mesta ni zapustil, razglasijo za upornika. Iz tega že nekaj dni ponavljajočega se razmerja se da sklepati, da se dogajajo zločini že ves čas. Marinec, ki je ubil ranjenca, gotovo ni edini primer. Verjetno je bilo podobno pobitih zelo veliko (najbrž) civilistov, ki so razglašeni za upornike, ker so v mestu in ker so moškega spola. To logiko smo doživeli na Balkanu, delovala je, denimo, v Srebrenici oz. po njej, ko so pobili vse moške, starejše od 12 let".

6. MOŽNI VZROKI SPOLNO SELEKTIVNIH POKOLOV

Poglavje o vzrokih spolno selektivnih pokolov bi lahko predstavljalo samostojno diplomsko (magistrsko, doktorsko?) delo, saj lahko v nedogled špekuliramo o možnih vzrokih, iz nešteti različnih vidikov, nobenega pa ne moremo dokončno dokazati. Prav tako smo se tega področja enkrat bolj, drugič manj že dotaknili v prejšnjih poglavjih. Kot smo lahko videli pri podrobnejših opisih štirih konkretnih primerov, je spol imel zelo pomembno vlogo pri sistematičnih pokolih civilnega prebivalstva – resda ne čisto vedno in pri vsakem pokolu, velikokrat pa – bodisi na začetku neke kasneje širše genocidne kampanje (genocid v Ruandi) ali pa so storilci tudi po začetni fazi omejevali svoje početje v veliki večini 'zgolj' na spolno selektivne pokole moških civilistov (do določene mere v času jugoslovanskih vojn in nadalje Kosova, pa tudi na podlagi poročil o dogajanju v sudanski pokrajini Darfur lahko zaenkrat potegnemo tak zaključek). Z izjemo jugoslovanskih vojn je šlo za tako časovno kot geografsko med seboj povsem nepovezane primere, ki pa jim spolno selektivni pokoli moškega prebivalstva niso bili edina skupna točka – v vseh primerih je namreč šlo za znotrajdržavne konflikte, katerih temeljni vzrok se zdijo nestabilne socialne razmere, ki so jih etnične oz. nacionalne napetosti še bolj poglobile. Tako lahko izpostavim naslednje vzroke spolno selektivnih pokolov, za katere se tudi zdi, da se med seboj prežemajo:

(1) velikokrat se sistematične spolno selektivne pokole moških enostavno razlaga z željo agresorja po (preventivnem) uničenju potencialnih sovražnih borcev, ki bi jih moški lahko predstavljali, če bi se odločili pridružiti odporu. Načeloma se s to razlago lahko strinjamo, vendar se zdi, da je kljub vsemu nekoliko preveč površna. Namreč, vsekakor je bila tradicionalna vloga moškega kot borca⁸⁶, ki jo je obvezno služenje vojaškega roka samo še dodatno utrjevalo, prisotna v vseh primerih. "Človeška presoja gleda na tiste, ki so zmožni prijeti za orožje, kot da so to dejansko storili⁸⁷" (Suarez, navajano po Hartigan, 1980: 94, navajano po Carpenter, 2003: 8). Vendar to ni bila edina vloga moških, zaradi katerih se je s smrtnim nasiljem tako disproporcionalno ciljalo na njih. V vseh štirih primerih je bila napadenim družbam skupna tudi močna dominantna vloga, ki so jo na področju družbenih socialnih (in ostalih) razmer imeli moški, tako, da so bile v tem pogledu vse te družbe močno patriarhalne – v vseh je tudi nasploh obstajala močna marginalnost vloge žensk v javni sferi⁸⁸, moški je bil jasno definiran kot (iz)ključni hranilec in zaščitnik družine in tudi pomen družine same je bil v vseh teh družbah izredno velik. "Možje in očetje so tarče, ker – po moški tradiciji – se od njih pričakuje, da bodo oni zaščitniki" (Žarkov, 1997: 10). Prav tako so v vseh teh družbah tudi kot (iz)ključni nosilci etničnosti videni moški, medtem ko so ženske videne kot tiste, ki etničnost 'zgolj absorbirajo' in če se ponovno spomnimo na to, da je šlo v vseh primerih za zelo etnično obarvane konflikte, potem je jasno, da so morali biti moški ciljani tudi zaradi te vloge in ne zgolj

---

⁸⁶ "Moški, ki se uprejo boriti se, tvegajo, da bodo zasmehovani, zaprti, ali pa celo usmrčeni zaradi njihovega pomanjkanja 'poguma' ali moškosti" (Byrne, 1996: 14). Malce bolj konkretno: "Ugotovili smo že, da so oborožene sile večinoma socialno nereprezentativne, kar še posebej velja za spolni vidik" (Kotnik-Dvojmoč, 2002: 343), pri čemer to velja za vse oborožene sile, tako tiste, ki se popolnjujejo tudi s splošno obveznostjo, kot tudi tiste, ki so povsem poklicne (v primeru slednjih je ta spolna nereprezentativnost žensk nekoliko manjša, a vseeno občutna).

⁸⁷ Vendar očitno ne na vse – tudi otroci in ženske so sposobni prijeti za orožje (fenomen otrok vojakov in precejšnja zastopanost žensk v raznih gverilskih silah). To govori o tem, da mora biti razlog za (iz)ključno ciljanje na moške veliko globlji od zgolj njihove zmožnosti, da primejo za orožje. O tem bo več povedanega v nadaljevanju in pri drugih dveh komplementarnih vzrokih spolno selektivnih pokolov.

⁸⁸ Zelo pomembno je, da k tej marginalnosti žensk na drugi strani ne pritakamo avtomatično privilegiranosti vseh moških, kot se zelo pogosto dogaja predvsem v feministični literaturi, namreč: "Družbeno konstruiran spol ni edini organizacijski princip družbenega življenja. Razredni odnosi, rasa, spolnost, etnične in religijske istovetnosti so enako pomembne pri ustrojitvi naših življenj. Tako ne moremo preprosto reči da so moški in moškost privilegirani v večini poznanih družb, in da so ženske in ženskost zatirane. V vsaki družbi so privilegirane samo določene skupine moških in samo določene oblike moškosti – tiste, ki pripadajo privilegiranim moškim - so dominantne." (internetni vir 60, str.7)

zaradi vloge borca. Z drugimi besedami, moški so bili definirani kot edini možni (vsaj potencialni, če že ne dejanski) sovražniki, t.j. nasprotniki sposobni oboroženega in/ali kakršnegakoli drugega odpora ali spodkopavanja prevlade⁸⁹, ki se jo želi doseči (torej kot edini možni rivali v kakršnemkoli pogledu, ne samo vojaškem), zaradi česar je pri napadu na tako skupnost najbolj smiselno 'odstraniti' najprej in predvsem njih. "Zatekanje vojske k nasilju se lahko vidi kot zavestno ali podzavestno strategijo vršenja nadzora nad civilisti, ki je učinkovita v tem, da okrepi storilčevo moškost preko oslabitve le-te pri žrtvi" (Dolan v internetni vir 60, str. 9);

- (2) pri drugem vzroku spolno selektivnih pokolov si bomo iste nazore, o katerih smo govorili že pri prvem vzroku, pogledali iz druge plati, t.j. s strani tistih, ki jih navadno ne asociiramo z vlogo borca. "Sfera politike omogoča ženskosti samo eno legitimno mesto: to je mesto žrtve politike. Slabotna in nemočna, s potrebo po stalnem zaščitniku in v večni nevarnosti, da se jo zlorabi – to je v bistvu ženska. /.../ Združevanje ženskosti in viktimiziranosti je tako prirodno – z vojnam ali brez njih" (Žarkov, 1997: 6). Slednje sicer nima vedno veliko skupnega z realnostjo⁹⁰, vendar je v okviru tega drugega razloga bolj bistveno predvsem to, kako se to percepcijo žensk (in otrok), kot vselej oz. najbolj potrebnih zaščite, izkorišča za vodenje konflikta in spolno selektivnih pokolov v okviru le-tega. Brezobziren neselektiven pokol moških, žensk, otrok in starcev bo znatno povečal ogorčenje mednarodne javnosti in posledično tudi možnost zunanje intervencije. Tak pokol, kot tudi pokol 'zgolj' žensk in otrok ne bo nudil manevrskega prostora, ki ga lahko nudi selektiven pokol 'zgolj' moških, ki se jih vedno lahko prikazuje kot v sovražnostih ubite borce. Kot smo videli v primerih jugoslovanskih vojn in Kosova, so storilci tam igrali točno na te karte – pa ne samo storilci, vsem tedaj vpletenim so šli taki pokoli na roko, saj so preko njih lahko poskušali upravičiti

---

⁸⁹ "Glede na to, da moški predstavljajo bolj verjeten vir kljubovanja represivnim režimom kot ženske" (Human Security Centre, 2005: 111), ni presenetljivo, da so moški zelo disproportionalno tudi večinske žrtve nasilne državne represije.

⁹⁰ "Ne bi se smelo domnevati, da so ženske vedno del civilne populacije in da pri tem opravljajo zgolj vloge negovanja in vzgoje. Široko poročani primeri iz Ruande so pokazali, da so bile ženske tudi pomočniki in udeleženci pri strašnih dejanjih v sklopu genocida" (Lindsey-Curtet, 2001: 24). Če pa enkrat že ni mogoče zanikati, da je ženska dejansko bila storilka, potem "ljudje bolj govorijo o tem, 'zakaj' je to naredila in ne 'kaj' je naredila" (internetni vir 61).

svoja dejanja (storilci - "vsi mrtvi so bili ubiti v boju"), ali pa pomanjkanje le-teh (mednarodna skupnost - "vseh ne moremo rešiti, pomagali pa smo vsaj najbolj ranljivim"⁹¹). Pri obeh 'izgovorih' je proces racionalizacije, zaradi prevladujočih nazorov⁹² o moških na eni in ženskah na drugi strani, uspešen. Podobno se dogaja tudi dandanes v Darfurju⁹³.

- (3) tretji vzrok je prav tako prežet z drugima dvema, gre pa za splošen odpor do pobijanja žensk, predvsem pa otrok. "Če vojak ubije otroka, žensko, ali kogarkoli, ki ne predstavlja potencialne grožnje, potem je s tem stopil na področje umora (za razliko od legitimnega, upravičenega odvzema življenja v boju) in proces racionaliziranje postane precej težaven" (Grossman, 1995: 174, navedeno po Carpenter, 2004: 9). "V primerjavi s stopnjami zadržanosti pred ubijanjem žensk in otrok, ki je obstajala celo v tem primeru, se je zdelo pobijanje neoboroženih za

---

⁹¹ "Izraz 'posebno ranljive skupine' /.../ se uporablja za opis vseh v civilni populaciji, razen odraslih moških" (Carpenter, 2004: 17). Naj na tem mestu navedem izjavo tedanjega nemškega kanclerja Schröderja, ki je po odmevnih terorističnih bombnih napadih 7.10.2004 na egiptovska turistična letovišča v Tabi, situacijo komentiral takole (POP TV 24 ur: 8.10.2004): "To je popolnoma nečloveško, saj so ženske in otroci žrtve tako imenovanih političnih ciljev, ki pa to v svojem bistvu niso". Napad je bil povsem nediskriminatoren, en avto-bomba je eksplodiral v hotelu Hilton, druga dva sta zapeljala na plažo med turiste. Skratka, ni jasno, zakaj naj bi bile žrtve političnih ciljev, ki to niso, le ženske in otroci, moški turisti pa ne. Zgolj nedolžen retorični spodrseljaj? Menim, da gre prej za lep primer uporabe 'žensk in otrok' kot sinonima za 'nedolžne žrtve' in s tem poudarjanja tragičnosti. Na zelo podoben pojav namreč pogosto naletimo v retoriki, ki se nanaša na oboroženi konflikt, kjer 'ženske in otroci' postanejo sinonim za 'nedolžni civilisti'. Za otroke se seveda razume, da so "od vseh kategorij najbolj ranljivi" (internetni vir 62) oz., da so zaradi njihovega specifičnega položaja in neobogljivosti razumljivo deležni posebne pozornosti. Če pa govorimo o odraslih pripadnikih obeh spolov, potem stvari še zdaleč niso tako preproste. "Ko humanitarni delavci govorijo o ranljivih skupinah, se pogosto nanašajo na ženske in otroke... Vendar pa je pomembno pomisliti tudi na druge kategorije, ki ne padejo takoj na misel. Nekatere skupine lahko niso ranljive v večini situacij, so pa zelo ranljive v drugih situacijah... Moški za nabor dovolj stari civilisti so bili veliko verjetneje priprti, mučeni, naglo usmrčeni, ali pa 'izginejo', kot pa osebe iz ostalih skupin" (Inter-Agency Standing Committee, 2002: 175). "Niti niso ženske vedno bolj ranljive od odraslih moških na vse oblike napadov. Medtem ko na splošni ravni majhni otroci in ostareli (skupaj z bolnimi, ranjenimi in invalidi) dejansko posedujejo različne ranljivosti, to ni tako nespremenljivo res za odrasle ženske niti starejše otroke (dečke in deklince). /.../ Ženske, deklince in mlajši dečki so ranljivi za predvsem nekatere specifične oblike napadov, kot so spolno nasilje, izkoriščanju in depravaciji, ki posledično sledi preganjanju, saj bolj verjetno kot moški zbežijo iz obleganih območij. Prav tako niso nič manj ranljivi kot kdorkoli drug v primerih nediskriminatornega napada, kot je obstreljevanje. Vendar pa v primerih, kjer so odrasli moški in starejši dečki odbrani za usmrtitev, so odrasle ženske in mlajši otroci najmanj ranljivi za neposreden, smrtni napad." (Carpenter, 2003: 5)

⁹² "Tako viktimizirani moški ni več moški /.../ To je posledica dejstva, da je moškost v naših družbah neločljiva od moči in je za kot tako nepojmljivo, da bi lahko bila viktimizirana. /.../ Ena izmed stvari, ki pride blizu defeminizacije je moč /.../ Ni dvoma, da je končna definicije ženskosti viktimizacija in za moškost moč." (Žarkov, 1997: 5, 6)

⁹³ Spomnimo se izjave našega tedanjega zunanjega ministra Iva Vajgla, ki je ob vrnitvi v domovino novinarjem izjavil (D.K. 2004: 1): "Svet EU za splošne zadeve in zunanje odnose je sklenil, da mora uradni Kartum prevzeti odgovornost za dogajanje v državi, prav tako mora učinkovito ustaviti najhujše nasilje, zlasti posilstva kot sredstvo politike in genocida".

nabor dovolj starih moških v Vietnamu, veliko manj problematično" (Hersh, 1972: 47, navedeno po Carpenter, 2004: 9). Gre za povsem isti vzrok, zaradi katerega tradicionalisti (Kotnik-Dvojmoč, 2002: 315) nasprotujejo vključevanju žensk v oborožene sile, in sicer, "da je težko predstavlljivo, da bi ženske postale vojne ujetnice, da bi lahko bile v ujetništvu zlorabljene, ali da bi bile v boju ubite". Racionalno seveda ni mogoče razložiti tega 'posebnega' odnosa do žensk, vendar dejstvo je, da obstaja. To seveda ne pomeni, da je pri vseh prisoten v enaki meri in, da ta ženske vedno rešuje. Tu spet pridemo do nazorov, o katerih smo govorili že pri prejšnjih dveh vzrokih – vloga zaščite potrebnega (in deležnega) ni mesto za moškega, moški je tisti, ki mora ščititi. Seveda lahko rečemo, da je tak nazor pokroviteljski do žensk – a ne smemo pozabiti, da je obenem na drugi strani za moške veliko bolj smrtonosen. "V osrčju družbeno konstruirane spolne konstrukcije v vojni ležijo stari zakoni vojne, zgrajeni na viteško kavalirski podlagi, v kateri mora vitez občudovati in zaščititi ženske⁹⁴. Ti viteško kavalirski nazori o vojskovanju še vedno delujejo na ohranjanje in porast družbeno konstruirane spolne konstrukcije v vojni⁹⁵. /.../ Predstava o zaščitniku in ščitenemu v vojni pa mora biti dojemana kot mit. V današnjih vojnah /.../ se zdijo vsi nezaščiteni, ne glede na njihov spol⁹⁶" (Höglund v internetni vir 60, str. 66).

Ključnega pomena je torej, kdo je in kdo ni viden kot ranljiv že preden sploh do konflikta pride, saj se v konfliktu ta percepcija ne spremeni, nasprotno, lahko postane celo 'popolno' nasprotje realnosti – seveda pa je lahko v nasprotju z realnostjo tudi že pred konfliktom. Tako lahko rečemo, da ni civilni status sam po sebi, ki bi delal (vsaj smrtno)

---

⁹⁴ "V tem kontekstu moramo navesti tudi sklicevanje B. Ridart (1987: 94) in Gasperinija (1995:33) na ugotovitve izraelskih oboroženih sil /.../. Ugotovili so, da se v mešanih oddelkih z lahkoto sprožijo psihološki mehanizmi, ki lahko negativno vplivajo na uspeh akcije. Prisotnost žensk na bojnem polju je škodljiva za moralno, kohezivnost in učinkovitost oboroženih sil, saj ranjenost ali smrt vojakinje veliko bolj demoralizira vojake, kot pa ranjenost ali smrt njihovih kolegov." (Kotnik-Dvojmoč, 2002: 337)

⁹⁵ Žarkova (1997: 7) tako pravi, da se je "/m/ednarodnopravni kontekst spremenil in ženske človekove pravice začenjajo dobivati priznanje. Je pa paradoksalno, da so prav mnogi naperi, ki so doprinesli k priznanju te problematike, pravzaprav samo še bolj okrepili največje od vseh spolnih razlik", ki je ideja o ženski nemoči in moški moči.

⁹⁶ "Medtem ko so za vojaško službo sposobni moški, kot odrasli, fizično med najmanj ranljivimi skupinami, pa postanejo veliko bolj ranljivi od žensk, otrok in ostarelih v določenih primerih napadov v določenih situacijah zaradi družbeno konstruiranih domnev o moških spolnih vlogah" (Carpenter, 2003: 10).

nasilje nad ženskimi manj sprejemljivo (in nad moškimi bolj sprejemljivo), pač pa je v tem oziru pomemben predvsem njihov spol sam po sebi. "Notranjesubjektivni scenarij, preko katerega akterji v in izven vojno-prizadetega območja navadno interpretirajo konflikt, vsebuje domnevo, da 'so vse ženske žrtve, vsi moški pa so v oboroženih silah'⁹⁷ /.../ Tako je /.../ okvir 'civilistov' popačen z zanašanjem na nadomestek – 'ženske in otroci' – ki tako zaobjema nekatere borce (ženske in otroke vojake), kot tudi izključuje nekatere neborce (odrasle civilne moške). /.../ Glede na vojno pravo, morajo biti 'civilisti', katerih življenja jim morajo biti prizanesena, razločevani od 'borcev', ki so lahko legitimno ubiti, glede na to, ali neposredno sodelujejo v sovražnostih. Z drugimi besedami, borci morajo razločiti civiliste od borcev na podlagi tega, kaj počnejo, namesto, kdo so" (Carpenter, 2005: 296-297). Z drugimi besedami, koncept civilista, ki ga formalno opredeljuje predvsem nesodelovanje v sovražnostih, je mrtva črka na papirju – tisto, kar v praksi pri moških na eni in pri ženskah na drugi strani zares šteje, je spol – v vseh opisanih primerih je pri selektivnih pokolih pogubljal spol. "Delitev dela v vojni je zakoreninjena tudi v temeljni domnevi, da obstaja jasna razmejitev med 'borcem' in 'neborcem', ta nazor o 'borcu' in 'neborcu' pa igra osrednjo vlogo pri konstrukciji moškosti in ženskosti"⁹⁸ (Höglund v internetni vir 60, str. 66). "/Z/a vojaško službo zmožen moški postane legitimen cilj agresije, ne glede na njegov siceršnji civilni status." (Holter v Jones, 2004: 62)

Tako je začaran krog, ki moške sili iz sfere 'civilistov', sklenjen - "če je odraslim moškim kot civilistom, zanikana zaščita, ki so jo deležne druge demografske skupine, lahko sicer neradi primejo za orožje zgolj zato, da se preprosto branijo" (Carpenter, 2004: 12) - ko enkrat ti moški primejo za orožje, to potrdi percepcijo agresorja, ki tako vidi potencialnega upornika v vsakem odraslem moškem, zaradi česar bo spolno selektivne pokole verjetno še bolj intenziviral. To intenziviranje pa bo k orožju pognalo spet nov

---

⁹⁷ Gre za tipičen napačen sklep: Vsi vojaki so moški, torej so vsi moški vojaki. To pa je nekako tako, kot če bi rekli: vse matere so ženske, torej so vse ženske matere. Čeprav Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam med drugim pravi, da "v primeru dvoma ali je oseba civilist, se mora to osebo imeti za civilista", bi bilo seveda naivno verjeti, da se v praksi kdo tega pravila drži oz. na podlagi konkretnih primerov lahko rečem, da se ga očitno 'nihče' ne.

⁹⁸ Tako npr. v projektu ICRC "People on War" (1999: 9) lahko zasledimo zanimiv podatek, da je več ljudi označilo za nesprejemljiv napad na civiliste, ko je isti stavek o napadu na civiliste na koncu vključeval tudi eksplicitno omenjene 'ženske in otroke'.

krog moških, ki prej sicer niso imeli nič z uporniki niti niso imeli tega namena⁹⁹. "Oseba je žrtev dejanja zaradi svoje pripadnosti skupini, pri čemer na to, ali posameznik pripada neki skupini, ključno vpliva percepcija storilca, same žrtve nimajo vpliva na definicijo svojega statusa" (Maroša, 2003: 82). Zdi se, da v primeru moških to še posebej velja, saj je v konfliktu njihova celotna identiteta definirana s tem, da so (vsaj) potencialni nasprotniki, ki bi agresorja zdaj ali v prihodnosti lahko na tak ali drugačen način ogrozili (ne le vojaško). "/K/o so moški enkrat označeni preko tiste 'bojevniške moškosti' (preko vpoklica v oborožene sile in pripisa starosti primerne za boj), potem /.../ bojevniška moškost vzame svoj davek – pri moških. Če so vojščaki spoštovani in cenjeni kot državljani prvega razreda in virilni heroji /.../, potem (moški, op.p.) tvegajo smrt kot bojevniki ali kot (domnevni) borci in tako se klanje nadaljuje" (Terrell Carver v Jones, 2004: 288).

7. ZAKLJUČEK

Na podlagi podrobnega opisa številnih spolno selektivnih pokolov v okviru štirih izbranih primerov konfliktov, lahko svojo prvo hipotezo ***"Žrtve sistematičnih spolno selektivnih pokolov civilnega prebivalstva v sodobnih konfliktih so bili v veliki večini civilisti moškega spola"*** nedvomno potrdim. Pokoli moških zato, ker so moški (sicer določene skupine, ki jo kot sovražno definira nekaj drugega od biološkega spola) so vsaj v teh štirih primerih bili torej neizpodbitno in široko razširjeno dejstvo. Seveda ti štirje primeri niso bili edini sodobni konflikti, vendar navkljub temu, da torej nisem proučil vseh konfliktov, ki so se odvijali od začetka devetdesetih pa do danes, menim, da to prvo hipotezo lahko potrdim. Nenazadnje pa sem tudi v podpoglavju o vlogi spola jasno pokazal (in pri tem navajal tudi druge avtorje), da je spolno selektivni pokol grožnja, ki preti predvsem moškim civilistom. "Ranljivost različnih skupin – bodisi moških, žensk, starejših, otrok, itd. – se spreminja glede na njihovo izpostavljenost določenemu

---

⁹⁹ Nazoren primer iz Darfurja: "Veliko pričanj kaže na namerno pobijanje civilistov, vključno z ženskami, moškimi in otroci. Včasih se vaščani uprejo napadom z tistim orožjem, ki ga imajo; kot je neka ženska, ki je opisovala napad na vas Kolba, dejala: 'Junija 2003 je vlada zbrala vojake in Džandžavide. Streljali so na nas, ko smo želeli zapustiti vas. Nekateri naši moški so umrli, drugi so zbežali. Moj mož je bil ubit med napadom, nekateri naši moški so imeli puške in so se uprli napadu, odšla sem z otroci in še enkrat na poti so nas napadli Džandžavidi.'" (internetni vir 48).

problemu in njihovo zmožnost, da se z njim spoprimejo. Tako moški kot ženske so lahko tarče v primerih 'izginotja' ali priprtja političnih nasprotnikov, medtem ko so v njihovi zmožnosti biti ali postati vojaški nasprotnik, moški navadno izločeni kot skupina, ki jo je potrebno pripreti, ali pa naglo usmrtiti." (Lindsey-Curtet, 2001: 29) "Ta viktimizacija moških mora biti poudarjena, ker je bila presenetljivo zanemarjena. Vsekakor so bile tudi ženske viktimizirane, ampak moški so bolj verjetno pobiti, v genocidnih pokolih, kot tudi v boju¹⁰⁰" (Shaw, 2003: 180).

Tudi drugo hipotezo "***Sistematični spolno selektivni pokoli civilistov moškega spola niso pojmovani kot posebna oblika politike in/ali sredstvo genocida in/ali vojne***", lahko potrdim. Za prav nobenega od konfliktov, v okviru katerih sem opisoval spolno selektivne pokole, ni bilo mogoče najti dokumenta, ki bi se v svojem bistvu predominantno nanašal na spolno selektivne pokole moških civilistov in jo označil za orožje vojne in/ali genocida. Mislim, da za to ni opravičila, saj nenazadnje ravno izbrani štirje konflikti igrajo glavno vlogo v morah, ki naj bi tlačile mednarodno skupnost zaradi neuspehov pri preprečitvi teh tragedij. Z drugimi besedami, tudi če je do teh spolno selektivnih pokolov prihajalo samo v teh štirih primerih (čeprav sem pokazal, da je do njih prihajalo tudi v ostalih konfliktih, vprašanje pa je, koliko so bili tam razširjeni), bi to morale zadostovati, saj govorimo o eksemplaričnih primerih 'genocidov'. Težko je torej razumeti, kako spolno selektivni pokoli moških niso prepoznani kot posebno orožje in/ali sredstvo genocida. To je še toliko bolj 'zanimivo', ker se grožnjam, ki so sicer predominantno ogrožale predvsem ženske v teh istih primerih (npr. posilstva) pripisuje velik pomen in, da se vlogo posilstva kot sredstva in/ali orožja vojne in/ali genocida, zelo pogosto utemeljuje ravno na teh primerih. Podobno ugotavlja tudi Carpenterjeva (2005:310), ki pravi: "Cela vrsta ključnih konfliktov v zgodnjih devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ki so zaščito civilistov sploh vstavili v mednarodno prioriteto nalogo (in ki jih obravnavam tudi sam v četrtem poglavju, op.p.), so ravno toliko znani zaradi spolno selektivnih grozodejstev, zagrešenih nad civilnimi moškimi in dečki, kot zaradi zločinov nad ženskami in mlajšimi otroci. /.../ Lahko bi pričakovali, da bo zavzemanje za vojno-prizadete civiliste eksplicitno vključevalo tudi pozornost na izločevanje moških in

---

¹⁰⁰ Z drugimi besedami, moški so vedno tvorili večino neposrednih smrti v vojni (glej prilogo F).

žensk za usmrnitev, medtem ko podatki kažejo, da so reference v zvezi z odraslimi moškimi skoraj povsem odsotne iz diskurza¹⁰¹". Z drugimi besedami, "medtem ko je bilo veliko povedanega o načinih preko katerih moškost omogoča moškimi vršenje nadvlade nad ženskami, je bilo veliko manj rečenega o načinih, preko katerih moškost kot nabor predstav omogoča moškimi, da vršijo nadvlado nad drugimi moškimi" (Dolan v internetni vir 60, str. 8).

Tako vse kaže, da so "predstave družbeno konstruiranega spola vtakane v kategorijo 'nedolžni civilist', kot tudi kategorijo 'posebno ranljiv'. .../ Prepričanja o družbeno konstruiranem spolu – tukaj je to družbeno konstruirano in velikokrat zavajajoče prepričanje, da so neborci ženske in otroci, ne pa tudi odrasli moški - ustvarjajo spolno selektivno obnašanje, kot so pokoli, ki so usmerjeni na odrasle moške in humanitarne evakuacije, ki rešujejo ženske, otroke in ostarele" (Carpenter, 2003: 2, 18). "Prepleten z razredom, raso, etničnostjo, spolnostjo ali religijo, družbeno konstruiran spol postane ekstremno močno orodje v konfliktnih situacijah. .../ Dominantni nazori moškosti in ženskosti so globoko zasidrane in vodijo način našega razumevanja vojne in konflikta. Preprosto vidimo moške vojake in ženske begunce. .../ Družbena konstrukcija vojaštva je tisto, kar kot bistven del moškosti – in ne ženskosti – proizvaja moške kot vojake in ženske kot žrtve" (Žarkov v internetni vir 60, str. 7). Koncept gendercida se trudi to percepcijo spremeniti, kar je pohvalno, še posebej, ker se pri tem zelo malo truda namenja negativnemu prikazovanju žensk kot tudi nasilja zmožnih, veliko bolj se napori

---

¹⁰¹ Tako lahko npr. najdemo navedbe ICRC o študiji "Women Facing War", da "poudarek te študije na ženskah in deklicah ne želi namerno negirati trpljenja in uničenja, ki ga vojna povzroča moškimi in dečkom" ali Amnesty International v dokumentu "Central African Republic - Five months of war against women", da "osredotočenje tega poročila o nasilju nad ženskami v zvezi s konfliktom ne pomeni, da AI ignorira ali podcenjuje zlorabe, ki so jih utrpeli moški", vendar njihova dejanja govorijo o nasprotnem, saj ne samo, da ne obstaja niti en dokument, ki bi se predominantno ali celo izključno ukvarjal z grožnjami, s katerimi se soočajo moški civilisti, prav tako ni mogoče najti vira, ki bi pobijanje moških civilistov obsojal kot posebno orožje vojne in/ali genocida; tudi pri namernem iskanju naletimo na omembe posilstev, masovnih deportacij, mučenja in celo 'tako imenovanih pogajanj' kot primere takih orožij, ne pa tudi sistematičnih pokolov moških civilistov, čeprav smo lahko videli, da so bili ravno taki pokoli značilna karakteristika vseh najbolj razvpitih genocidov in 'genocidov' devetdesetih let prejšnjega stoletja, pa tudi v bolj svežih primerih, kot je trenutno Darfur. Obenem pa lahko npr. v bazi ICRC na drugi strani najdemo dokumente z naslovi kot so "Zaščita naravnega okolja v času oboroženega konflikta" (angl. "Protection of the natural environment in time of armed conflict") in "Zaščita kulturne lastnine v oboroženem konfliktu" (angl. "Protection of cultural property in armed conflict"), kar kaže vsaj na to, da so njihove prioritete milo rečeno nekoliko čudne, glede na to, da po njihovih lastnih besedah naj ne bi želeli zanemarjati trpljenja moških in dečkov v vojni.

usmerjajo v prikaz tega, da so lahko tudi moški žrtve – in, da dejansko to tudi pogosto so. Menim, da je že samo zaradi tega ta koncept zelo dobrodošel...

8. VIRI

8.1. Knjige in članki

- Byrne, Bridget (1996): Gender, conflict and development. Institute of development studies, Brighton.
- Carpenter, R. Charli (2005): "Women, Children and other Vulnerable Groups: Gender, Strategic Frames and the Protection of Civilians as a Transnational Issue". International Studies Quarterly, 49, str. 295-334.
- Carpenter, R. Charli (2004): "Recognizing gender-based violence against civilian men and boys in conflict situations", Department of Politics and International Relations, Drake University.
- Carpenter, R. Charli (2003): "Women and Children First: Gender, Norms, and Humanitarian Evacuation in the Balkans 1991-95". International Organization, 57, 4, str. 661-694.
- Caverzasio, Sylvie Giossi, ur. (2001): Strengthening Protection in War. International Committee of the Red Cross, Geneva.
- D.K. (2004): "Bodo grožnje s sankcijami zalegle?". Delo, 27.7.: str. 1.
- Ercegovac-Jambrović, Božica (1993): Genocide: ethnic cleansing in Northwestern Bosnia. Hrvatski informativni centar, Zagreb.
- Grizold, Anton (1999): Evropska Varnost. FDV, Ljubljana.
- Hafner Fink, Mitja (1994): Sociološka razsežnja razpada Jugoslavije. FDV, Ljubljana.
- Human Rights Watch (1999): Leave None to tell the Story. Printed in the United States of America.
- Human Rights Watch (1996): Shattered Lives - Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath. Printed in the United States of America.
- Human Rights Watch (2001): Under Orders: War Crimes in Kosovo. Printed in the United States of America.

- Human Security Centre (2005): Human Security Report. Oxford University Press, New York.
- International Committee of the Red Cross (2003): ICRC in Action. International Committee of the Red Cross, Geneva.
- T. Dupuy, ur. (1993): International Military and Defense Encyclopedia. Washington: Brassey's (US).
- Jones, Adam (1994): "Gender and ethnic conflict in ex-Yugoslavia". Ethnic and Racial Studies, 17, 1, str. 115-134.
- Jones, Adam (2004): Gendercide and Genocide. Vanderbilt University Press, Nashville.
- Kotnik-Dvojmoč, Igor (2002): Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav. FDV, Ljubljana.
- Križnar, Tomo (2004): "Ubij sužnja s sužnjem". Delo, Sobotna priloga, 14.8.: str. 14-15.
- Lešnjak Turšič, Maja (2004): Državljska vojna in genocid: študija primera: državljanska vojna v Ruandi 1994-1997, FDV, Ljubljana.
- Lindsey-Curtet, Charlotte, ur. (2001): Women facing war: ICRC study on the impact of armed conflict on women. International Committee of the Red Cross, Geneva.
- Malešič, Marjan, et al. (2004): Krizno upravljanje in vodenje v Sloveniji: Izzivi in priložnosti. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Maroša, Petra (2003): Kršitve menarodnega humanitarnega prava v Bosni in Hercegovini - primeri in praksa Mednarodnega sodišča za Jugoslavijo. FDV, Ljubljana.
- Moskos, Charles, C. et al. (2000): The Postmodern Military – Armed Forces After the Cold War. Oxford University Press, Oxford.
- NATO (2001): Priročnik o zvezi NATO. Office of Information and Press, Brussels.
- Oosterhoff et al. (2004): "Sexual Torture of Men in Croatia and Other Conflict Situations: An Open Secret". Reproductive Health Matters, 12, 23, str. 68-77.

- Organization for Security and Co-operation in Europe (2001): Kosovo/Kosova As Seen As Told. OSCE, Warsaw.
- Praprotnik, Rok (2004): "Faludža kot Vukovar". Delo, Sobotna Priloga, 20.11., str. 11.
- Pečjak, Vid (1999): "Arhaični bojovniki z Balkana". Obramba, 31, 5, str. 8.
- People on War Reports (1999): Country Report Bosnia-Herzegovina. International Committee of the Red Cross, Geneva.
- Petrović, Dražen (1994): "Ethnic Cleansing – An Attempt at Methodology". European Journal of International Law, 5, 3, str. 1-19.
- Pirjevec, Jože (2003): Jugoslovanske vojne: 1991-2001. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Pirjevec, Jože (1995): Jugoslavija 1918-1992. Založba Lipa, Koper.
- Delo (2004): "Sudanska vlada pripravljena deliti oblast z uporniki v Darfurju". 4.8.: str. 1.
- NeDelo (2004): "Mir za pogajalsko mizo?". 22.8.: str. 7.
- Rizman, Rudi (2005): "Problem iz pekla". Delo, Sobotna priloga, 9.7.: str. 12-13.
- Shaw, Martin (2003): War & Genocide. Polity Press, Cambridge.
- SIPRI (1999): Stockholm International Peace Research Institute – Yearbook 1999: armaments, disarmaments and international security. Oxford University Press, Oxford.
- Sokolović, Džemal (2005): "How to Conceptualize the Tragedy of Bosnia: Civil, Ethnic, Religious War or...?". War Crimes, Genocide & Crimes Against Humanity, 1,1, str. 115-130.
- Švajncer, Janez (1996): Vojna zgodovina. Uprava za razvoj MORS, Ljubljana.
- Tatalović, Siniša (1999): "Etnični konflikti in varnost Makedonije". Teorija in praksa, 36, 6, str. 1041-1052.
- Videmšek, Boštjan (2006): "Operacija: mirovni sporazum". Delo, Sobotna priloga, 25.2.:, str. 8-10.
- Videmšek, Boštjan (2004a): "Moške so ubili, ženske nagnali". Delo, 1.10.: str. 4.
- Videmšek, Boštjan (2004b): "Svet gleda, vojna se nadaljuje". Delo, 13.10.: str. 4.

- Vojna enciklopedija (1974), VI, Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Žarkov, Dubravka (1997): "War Rapes in Bosnia On Masculinity, Femininity and Power of the Rape Victim Identity". Tijdschrift voor Criminologie, Posebna številka o vojnih zločinih, 7, str. 9.
- Warren, Mary Anne (1985): Gendercide: The Implications of Sex Selection. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham (US).

8.2. Internetni viri

1. The Crime Library: Marc Lepine - The Montreal Massacre
http://www.crimelibrary.com/notorious_murders/mass/marc_lepine/index.html
(22.10.2005).
2. Royal Air Force: The Nature of War and Armed Conflict,
<http://www.raf.mod.uk/downloads/doctrine/01.pdf> (15.3.2006).
3. United Nations: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: The Prosecutor v. Miroslav Kvočka, Milojica Kos, Mladen Radic, Zoran Zigic Amended Indictment: <http://www.un.org/icty/indictment/english/kvo-1ai981109e.htm>, (12.1.2005).
4. Commission on Human Rights: Former Yugoslavia:
<http://www.avsam.org/dosyalar/10021993.pdf> (11.11.2005).
5. Grad Prijedor: Prijedor, Bosna i Hercegovina, Bosnia and Herzegovina, Bosnien und Herzegovina: <http://www.prijedor.ba/bih/historija,april92.php> (23.4.2006).
6. Crimes Of War Project > The Book: Evacuation of Civilians from the Battlefield:
<http://www.crimesofwar.org/thebook/evacuation-battlefield.html> (4.2.2006).
7. Inter-Agency Standing Committee (2002): International humanitarian, human rights and refugee law in the context of armed conflict: <http://www.icva.ch/cgi-bin/browse.pl?doc=doc00001023> (7.9.2005).
8. United Nations: Outreach Programme - Articles published by magazine Balkan - The only one indicted for commanding , 2 February 2005:
<http://www.un.org/icty/bhs/outreach/articles/eng/article-050202e.htm> (25.3.2006).
9. Heritage Films: WWII: Russia www.heritagefilms.com/russia2.htm (14.10.2005).

10. United Nations: Address by ICTY President Theodor Meron, at Potocari Memorial Cemetery: <http://www.un.org/icty/pressreal/2004/p860-e.htm> (25.3.2006).
11. United Nations: Outreach Programme - Articles published by magazine Balkan - The crime in Srebrenica was planned, 21 April 2004: <http://www.un.org/icty/bhs/outreach/articles/eng/article-040421e.htm> (25.3.2006).
12. www.markdanner.com: In the Killing Fields of Bosnia: http://www.markdanner.com/nyreview/092498_In_the_Killing_Fields.htm (1.12.2005).
13. Vreme News Digest Agency: No 311: http://www.scc.rutgers.edu/serbian_digest/311/t311-5.htm (30.4.2006).
14. UNHCR: Population structure in BiH – Census 1991: http://www.unhcr.ba/maps/02/Census_1991.pdf (29.3.2006).
15. ICRC: Annual Report: Rwanda, 1994: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList74/E26F6319E22E4F51C1256B6600590AB3> (18.2.2006).
16. United Nations: Risk Of Genocide Remains Frighteningly Real', Secretary-General Tells Human Rights Commission As He Launches Action Plan To Prevent Genocide: <http://www.un.org/News/Press/docs/2004/sgsm9245.doc.htm> (14.3.2006).
17. United Nations: Marking 10 years since Rwanda genocide, UN officials voice regret and resolve: <http://www.un.org/apps/news/storyAr.asp?NewsID=10344&Cr=rwanda&Cr1=> (14.3.2006).
18. CIA Factbook: Rwanda: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rw.html> (3.5.2006).
19. Commission on Human Rights: Situation of Human Rights in The Territory of The Former Yugoslavia: <http://www.avsam.org/dosyalar/10021993.pdf> (2.2.2006).
20. United Nations: The International Criminal Tribunal For The Former Yugoslavia: The Prosecutor Of The Tribunal Against Naser Oric: <http://www.un.org/icty/indictment/english/ori-ii030328e.htm> (22.3.2006).

21. UNHCHR: United Nations Human Rights Website - Treaty Bodies Database - Document - Additional Info from State Party - Bosnia and Herzegovina: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/333378630589b6d680256674005bc280> (22.3.2006).
22. United Nations: The Prosecutor of the Tribunal against Zejnil Delalic, Zdravko Mucic, Hazim Delic, Esad Landzo: <http://www.un.org/icty/indictment/english/cel-ii960321e.htm> (22.3.2006).
23. United Nations: Mrksic, Radic, Sljivancanin and Dokmanovic - Indictment: <http://www.un.org/icty/indictment/english/mrk-ii951107e.htm> (22.3.2006).
24. United Nations: Prosecutor v. Darko Mrdja Sentencing Judgement: <http://www.un.org/icty/mrdja/trialc/judgement/sj-040331.htm> (22.3.2006).
25. United Nations: The Prosecutor against Goran Jelusic, Ranko Cesic Second Amended Indictment: <http://www.un.org/icty/indictment/english/jel-2ai981019e.htm> (22.3.2006).
26. United Nations: Erdemovic - Judgement: <http://www.un.org/icty/erdemovic/appeal/judgement/erd-aj971007e.htm> (22.3.2006).
27. United Nations: Obrenovic (IT-02-60/2) "Srebrenica": <http://www.un.org/icty/cases-e/cis/obrenovic/intro-e.htm> (24.3.2006).
28. ICRC: Srebrenica – Remembering the Missing: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList509/40C831717EBC5799C1257031004D3F18> (12.1.2006).
29. United Nations: Prosecutor v. Drazen Erdemovic Judgement: <http://www.un.org/icty/erdemovic/appeal/judgement/erd-aj971007e.pdf> (22.3.2006).
30. Globalvision: Safe Havens Part II: <http://www.globalvision.org/docs/programs/r-and-w/transcripts/408safe2.html> (12.1.2006).
31. ICRC: The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and the Kosovo conflict: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList74/121C6E914DF47662C1256B66005E38C2> (18.2.2006).

32. Everyculture: Albania: <http://www.everyculture.com/A-Bo/Albania.html> (3.5.2006).
33. Country Info: Yugoslavia: <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-14810.html> (3.5.2006).
34. United Nations: Milosevic et al.: Second Amended Indictment: <http://www.un.org/icty/indictment/english/mil-2ai011029e.htm> (22.3.2006).
35. United Nations: Pavkovic et al. Indictment: <http://www.un.org/icty/indictment/english/pav-ii031002e.htm>
36. Guardian Unlimited: The massacre that forced the West to act: <http://www.guardian.co.uk/Kosovo/Story/0,,207922,00.html> (20.3.2006).
37. Human Rights Watch: Federal Republic Of Yugoslavia: Kosovo - Rape As A Weapon Of "Ethnic Cleansing": <http://www.hrw.org/reports/2000/fry/> (18.3.2006).
38. Florida State University: Rape as a Strategy of War: <http://garnet.acns.fsu.edu/~whmoore/JillianWeise.pdf> (23.4.2006).
39. BBC News: France opposes UN Sudan sanctions: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3875277.stm> (4.4.2006).
40. Everyculture: Sudan: <http://www.everyculture.com/Sa-Th/Sudan.html> (6.4.2006).
41. Amnesty International: Sudan Darfur: "Too many people killed for no reason": <http://web.amnesty.org/library/index/ENGAFR540082004> (4.4.2006).
42. Amnesty International: Sudan Darfur: Rape as a weapon of war: sexual violence and its consequences: <http://web.amnesty.org/library/index/engafr540762004> (4.4.2006).
43. New Scientist: Horrific Death Toll in Darfur Revealed, New Scientist <http://www.newscientist.com/article.ns?id=dn6472> (7.4.2006).
44. Guardian Unlimited: They came at dawn and killed the men: <http://www.guardian.co.uk/international/story/0,3604,1233536,00.html> (4.4.2006).
45. Amnesty International: Sudan: Distress, denial and disappointment in Darfur Findings of Amnesty International visit to Darfur - Amnesty International: <http://web.amnesty.org/library/index/ENGAFR541272004> (4.4.2006).

46. In These Times: Genocide in Sudan:
http://www.inthesetimes.com/site/main/article/genocide_in_sudan/%20target=
 (5.4.2006).
47. Human Rights Watch: Darfur in Flames: Atrocities in Western Sudan (Human Rights Watch Report, April 2004): <http://www.hrw.org/reports/2004/sudan0404/>
 (8.4.2006).
48. Amnesty International: Sudan: Arming the perpetrators of grave abuses in Darfur:
<http://web.amnesty.org/library/index/ENGAFR541392004> (8.4.2006).
49. Human Rights Watch: ZAIRE Report 1997:
<http://www.hrw.org/reports/1997/zaire/Zaire-05.htm> (4.10.2005).
50. Amnesty International: Russian Federation: Open letter from Amnesty International to the presidential candidates on the occasion of the 16 June 1996 Presidential Elections - Amnesty International:
<http://web.amnesty.org/library/index/ENGEUR460291996> (3.10.2005).
51. Human Rights Watch: Sowing Terror
http://www.hrw.org/reports98/sierra/Sier988-03.htm#P212_31176 (13.10.2005).
52. Amnesty International: Democratic Republic of Congo: Mass rape - time for remedies: <http://web.amnesty.org/library/index/ENGAFR620182004> (7.10.2005).
53. Amnesty International: Afghanistan: Massacres in Yakaolang:
<http://web.amnesty.org/library/Index/ENGASA110082001?open&of=ENG-384>
 (12.11.2005).
54. Human Rights Watch: Trapped between Two Wars:
<http://www.hrw.org/reports/2003/cotedivoire0803/cotedivoire0803full.pdf>
 (7.10.2005).
55. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary General:
http://www.un.org/News/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf (12.1.2006).
56. www.markdanner.com: Endgame in Kosovo:
http://www.markdanner.com/nyreview/050699_Endgame_in_Kosovo.htm
 (1.12.2005).

57. Human Rights Watch: Entrenching Impunity: Government Responsibility for International Crimes in Darfur: <http://hrw.org/reports/2005/darfur1205/darfur1205webwcover.pdf> (17.1.2006).
58. Adam Jones: Effacing the Male: Gender, Misrepresentation, and Exclusion in the Kosovo War: <http://adamjones.freesevers.com/effacing.htm> (25.3.2006).
59. Coalition for International Justice: New Analysis Claims Darfur Deaths Near 400,000: http://www.cij.org/publications/New_Analysis_Claims_Darfur_Deaths_Near_400_000.pdf (14.5.2006).
60. APRODEV (2001): Gender and Violent Conflict: <http://www.daphne-toolkit.org/documents/EVENTS/Gender%20and%20violent%20conflict-Conference-2001.pdf> (12.7.2005).
61. Boston.com: News: Tender Terrorist: http://www.boston.com/news/globe/editorial_opinion/oped/articles/2004/09/23/tender_terrorists/ (2.11.2005).
62. ICRC: Protection of the civilian population in periods of armed conflict - Introduction: <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList187/248AC0C1AA3DD4DCC1256B6600595D60> (2.4.2006).
63. Guardian Unlimited: US closes in on last rebel stronghold: <http://www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,2763,1349818,00.html> (14.11.2004).
64. Muslim Population Statistics: <http://muslim-canada.org/muslimstats.html> (25.5.2006).
65. Human Rights Watch: Russia Closes Chechnya Border to Male Civilians: <http://hrw.org/english/docs/2000/01/12/russia386.htm> (18.11.2005).
66. US needs to screen Iraqi opposition Allies: <http://www.hrw.org/press/2002/11/iraq-denmark.htm> (12.4.2006).
67. Armed Conflict as a public health problem: <http://gking.harvard.edu/files/armedph.pdf> (4.7.2006).

68. United Nations Human Rights Website - Treaty Bodies Database - Document - Additional Info from State Party - Bosnia and Herzegovina: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/333378630589b6d680256674005bc280?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/333378630589b6d680256674005bc280?Opendocument) (23.2.2006).
69. UNHCR: Report of the Special Rapporteur: <http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/f247c38438f0ddcdc12569910037e669/c0a6cfd5274508fd802567900036da9a?OpenDocument> (23.2.2006).
70. Sex, Gender, Culture: <http://www.as.ua.edu/ant/ant100/pdf/SexGenderCulture.pdf> (17.11.2005).
71. Sex, Gender and Society: <http://www.killgrove.org/ANT210/july8.ppt> (17.11.2005).
72. Mrksic, Radic, Sljivancanin and Dokmanovic - Indictment: <http://www.un.org/icty/indictment/english/mrk-ii951107e.htm> (18.8.2005).

PRILOGA

Priloga A: Armenski genocid

"Pokol več kot milijona Armencev v otomanskem Cesarstvu leta 1915 je bil opisan kot 'prvi moderni ideološko motiviran genocid' /.../ Genocid se je začel, ko so bili armenski moški vpoklicani v turško vojsko: odsotnost teh mladih moških je olajšala napade na posamezne vasi... Navadno se je preostale za orožje sposobne moške v mestih in vaseh zbralo, odgnalo in nato ustrelilo. (Tudi v turško vojsko vpoklicanim armenskim moškim se ni godilo dosti bolje, saj se jih je tam razorožilo in transformiralo v 'tovorne živali', ki se jih je v primeru (zaradi obremenjenosti zelo verjetne) onemoglosti pokončalo z bajoneti, ali pa se jih je že takoj naglo usmrtilo, kot navaja npr. Kuper (v Jones, 2004: 23), op.p.). Potem se je ostarele moške, ženske in otroke prisililo v neskončno hojo, dokler niso pomrli od žeje, lakote ali izčrpanosti... Storitci so bili turški nacionalisti, a kritični element v njihovi ideologiji je bile nova oblika militarizma. Genocid se je zgodil predvsem zato, ker je vojaška etika dovolila generalom, da so civiliste videli kot povsem veljavne tarče v vojni." (Shaw, 2003: 32-33)

Priloga B: Nacistični holokavst

"Oficirji Einsatzgruppen so lahko svoje može privajali na njihovo novo vlogo genocidnih krvnikov preko postopne eskalacije ubijanja. Na množične usmrtitve so se može najprej privajali preko streljanja najstniških in odraslih židovskih moških, s čimer so se izognili doživljanju šoka, ki bi ga sicer doživeli pri ubijanju žensk, otrok in oslabeledih. Poveljnik Einsatzkommando 9 je dejal, da je ukaz o usmrtitvah, ki ga je izdal Heydrich, sicer jasno vključeval tudi ženske in otroke. Kljub temu, pa so brez dvoma bile usmrtitve na splošno najprej omejene na židovske moške /.../ Ko so se može navadili na pobijanje Židov v okviru teh številčno manjših in spolno selektivnih usmrtitev, so oficirji lahko razširili območje in velikost teh usmrtitvenih dejavnosti." (Goldhagen v Jones, 2004: 24-25)

"Analiza Jürgena Försterja podpira Goldhagenovo: "Prvi formalni ukaz, da je potrebno nemudoma pobiti vse moške Žide v starosti od 17 do 45 let, je bil izdan 11. julija 1941. Nujnost pobitja moških Židov ni bila utemeljena na podlagi kakršnokoli zveze s partizansko aktivnostjo, pač pa je imela povsem politični izvor. Oficir Kommandostab Reichsführer-SS obveščevalne službe je v svojem poročilu 28. julija 1941 svoje nadrejene obvestil, da so vsi vpleteni v dvomu glede tega, da je mogoče židovsko vprašanje v njegovem bistvu rešiti zgolj v obsegu usmrtitev židovskih moških." (Jones, 2004: 36)

"V večjih mestih so bili tisti, sposobni vojaške službe (torej moški, op.p.) internirani v prvih dneh okupacije; Židje so bili navadno ločeni od drugih in bili po pravilu, usmrčeni kmalu za tem (Minsk Kijev). V manjših mestih so bili zbrani židovski moški – navidezno za prisilno delo, v resnici pa zato, da se jih je pobilo." (internetni vir 9)

Priloga C: Primeri spolno selektivnih pokolov v jugoslovanskih vojnah

- "Tekom dni je agresor ropal, požigal, uničeval in etnično očistil naslednje vasi: Hranca, Glogova, Biječevo, Krasnopolje in Miholjević, vključno z večjim delom samega Bratunca. Tekom teh dni so bili moški sposobni za delo nasilno ločeni od žensk, otrok in ostarelih ljudi, vključno od tistih iz

- njihovih družin in bili odpeljani v koncentracijska taborišča, mučeni in brutalno pobiti. Ženske, otroci in starejši ljudje pa so bili nasilno izgnani v bližnja mesta." (internetni vir 68)
- "10. maja so srbski ekstremisti ustanovili koncentracijsko taborišče pri štadionu nogometnega kluba 'Bratstvo', kamor so namestili med 4.000 in 5.000 civilistov, nakar so nasilno ločili moške od žensk, otrok in starih ljudi, slednje so izgnali v Šekoviće. Med 600 in 700 moških muslimanov je bilo premeščenih v športni center OŠ »Vuk Karadžić«, kjer so bili brutalno mučeni in pobiti" (internetni vir 68)
  - "26.5.1992 je bilo dvesto muslimanskih beguncev, ki so hoteli doseči Makedonijo, poslanih nazaj pri Mokri Gori /.../ Zaposleni v avtobusnem podjetju, ki je prevažala begunce, je rekel, da so srbske sile to skupino kasneje ustavile pri Bosanski Jagodini. Priča navaja, da je bilo iz avtobusov potegjenih 17 moških, ki so jih nato na mestu usmrtili" (internetni vir 69).
  - "Proti koncu maja 1992 so sile bosanskih Muslimanov in Hrvatov napadle in prevzele kontrolo nad vasmi v občini Konjić in njeni okolici, ki so bile večinsko naseljene s Srbskim prebivalstvom. Napadalci so nasilno pregnali bosanske srbske prebivalce z njihovih domov in jih zadržali v zbiralnih centrih. Veliko žensk in otrok je bilo zaprtih v lokalni šoli in ostalih lokacijah. Večina moških in nekaj žensk je bilo odpeljanih v objekt bivše JLA v Čelebićih (od tu naprej taborišče Čelebići). Tam so bili interniranci pobiti, mučeni, spolno napadeni, tepeni in nasploh podvrženi krutemu in nehumanemu ravnanju (iz obtožnice je po imenih razvidno, da so bili vsi pobiti interniranci moškega spola, op.p.)." (internetni vir 21)
  - "Popoldan 19.11.1991 so enote JLA prišle v bolnišnico v Vukovarju. /.../ Pripadniki JLA in srbskih paravojaških enot so priganjavo iz bolnišnice odstranili okoli 400 moških. Med njimi so bili ranjeni pacienti, bolnišnično osebje, vojaki, ki so branili mesto, hrvaški politični aktivisti in ostali civilisti. /.../ Preostanek moških se je zadržalo v zgradbi v Ovčari. /.../ Nato so razdelili moške v skupine po deset do dvajset. Vsako skupino so spravili na tovornjak, ki se je nazaj vračal prazen. /.../ V času jutranjih ur 20.11.1991 so ti vojaki /.../ ustrelili in ubili okoli 260 moških. Po pokolu je buldožer zakopal trupla v množičnem grobišču. Med 300 moškimi, ki se jih je zjutraj odstranilo iz bolnišnice v Vukovarju na dan 20.11.1991, jih 261 ostaja pogrešanih." (internetni vir 72)
  - "Na lokaciji ob cesti ob reki Ilomska /.../ se je konvoj ustavil. Na tej lokaciji /.../ so ločili moške sposobne za vojaško službo od preostanka konvoja /.../ Veliko število moških, ocenjeno nad 200, je bilo nato nameščenih v dva avtobusa. /.../ Te moške se je nato odpeljalo v Koričanske Stijene. Moškim iz prvega avtobusa je bilo ukazano stopiti iz avtobusa, nakar se jih je pospremilo do roba ceste nad globeljo, kjer so morali poklektniti, nakar se jih je ustrelilo in pobilo. /.../ Z izjemo dvanajstih moških, ki so preživeli pokol, so bili vsi moški iz obeh avtobusov pobiti." (internetni vir 30).
  - "30 aprila 1992 so srbske sile iz Bosne in drugod v bivši Jugoslaviji prevzele kontrolo nad mestom in občino Brčko. Srbske sile so nasilno izgnale hrvaške in muslimanske prebivalce iz njihovih

domov in jih s pomočjo lokalnih srbskih oblasti, zadrževale v zbirnih centrih, kjer jih je bilo veliko pobitih, tepenih in zlorabljenih na druge načine. Veliko žensk, otrok in starih ljudi je bilo zadrževanih v bližnji vasi Brezovo Polje. Večina moških, dovolj starih za vojaško službo in nekaj žensk je bilo odpeljanih v taborišče Luka. /.../ V času delovanja taborišča Luka so srbske oblasti pobile na stotine muslimanskih in hrvaških internirancev." (internetni vir 31)

Priloga D: Genocid v Srebrenici - posamični pokoli

(glej internetni vir 26 in internetni vir 27)

- Potočari: 12. in 13.7.1995 so enote bosanskih Srbov, ki sta mu poveljevala Ratko Mladić in Radislav Krstić, izvedle več naglih usmrtitev bosanskih muslimanskih moških na različnih lokacijah ob zgradbi UN, kjer so begunci iskali zatočišče.
- Kravica: 13.7.1995 so vojaki VRS prisilno transportirali in nato usmrtili na stotine bosanskih muslimanskih moških, ki so bili zaprti v velikem skladišču v vasi Kravica.
- Bratunac: Med 12. in 14.7.1995 je osebje VRS sodelovalo v mnogoterih oportunističnih pobojih priprtih bosanskih muslimanskih moških na različnih lokacijah po celem Bratuncu.
- Tisća: med 12. in 13.7.1995 je osebje VRS prepeljala bosanske muslimanske ženske in otroke na območje blizu vasi Tisća, kjer so lahko prestopili na ozemlje bosanskih Muslimanov. Vendar pa so iz te skupine prej izločili vse moške, jih odpeljali na osamljen pašnik in jih tam naglo usmrtili.
- Cerska dolina: 13.7.1995 je vojaško osebje bosanskih Srbov prisilno transportiralo 150 bosanskih muslimanskih moških na območje ob cesti v Cersko dolino, kjer so jih naglo usmrtili.
- Šola Grbavci, Orahovac, okoli 14.7.1995: vojaško osebje, transportira na stotine bosanskih muslimanskih moških in fantov iz Bratunca in njegove okolice v šolo, kjer so jih zvezali in jim zvezali oči. Nato so jih transportirali do bližnjega polja, kjer so jim ukazali sestopiti iz tovornjakov, nakar so jih z avtomatskim orožjem postrelili. Ubitih je bilo približno 800 do 1.000 moških. Naslednji dan so ob sočasnem nadaljevanju z usmrtitvami žrtve zakopavali v množična grobišča s težko tehniko.
- Šola Petkovci in jez blizu Petkovčev: 14.7.1995 so sile bosanskih Srbov iz Bratunca in njegove okolice transportirale od 800 do 1.000 bosanskih muslimanskih moških v šolo v Petkovcih. Tam so se tekom dne nad njimi izživljali in nanje tudi streljali z avtomatskim orožjem. Naslednji dan so jih odpeljali k bližnjemu jezu, kjer so jih postrelili, nakar so jih zakopali s pomočjo težke tehnike.
- Šola Pilića in vojaško poslopje Branjevo: Med 14. in 15.7.1995 so sile bosanskih Srbov iz pripornih lokacij v Bratuncu transportirale okoli 1.200 bosanskih muslimanskih moških (starosti od 17 do 60 let) v šolo Pilića, nakar so se začele nagle usmrtitve. 16.7.1995 so bili transportirani do vojaškega poslopja Branjevo, kjer so bili v skupinah po 10 vsi usmrčeni z avtomatskim orožjem. 17.7.1995 se je žrtve s težko tehniko zakopalo v množično grobišče pri vojaškem posloju Branjevo.

- Kulturni center Pilića: 16.7.1995 so sile bosanskih Srbov po pokolu pri vojaškem posloplju Branjevo odšle tudi v vas Piliće, kjer so v kulturnem centru z avtomatskim orožjem pobili približno 500 moških.
- Kozluk: Med 15. in 16.7.1995 so sile bosanskih Srbov transportirale približno 500 bosanskih muslimanskih moških na osamljen kraj v bližini mesta Kozluk, kjer so bili naglo usmrčeni z avtomatskim orožjem. 16.7.1995 se jih je s težko tehniko zakopalo v množično grobišče na tej lokaciji.

Priloga E: Žrtve pokolov civilnega prebivalstva na Kosovu, kot navedeni v obtožnici proti Miloševiću et al. in opisi pokolov

Pokoli civilnega prebivalstva na Kosovu, kot opredeljeni v obtožnici Milošević et al.

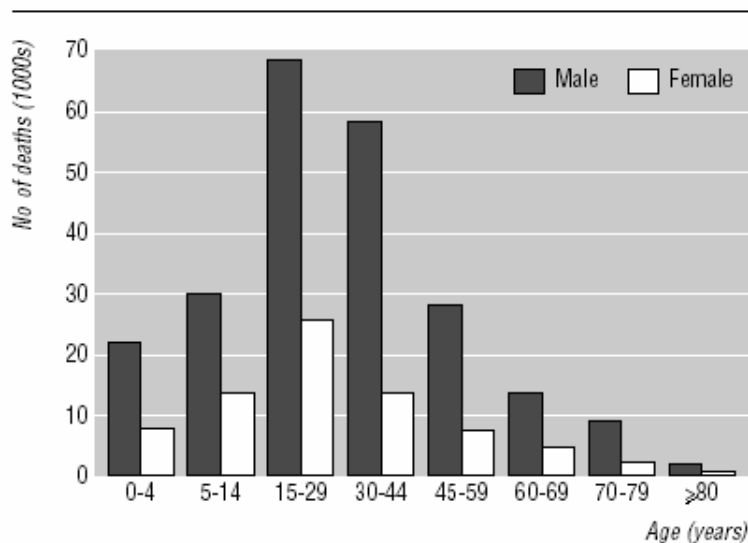
kraj	datum	število žrtev	žrtve m/ž	žrtve moški (%)	žrtve ženske (%)
Račak	15.1.1999	45	43/2	96	4
Kotlina	24.3.1999	17	17/0	100	0
Bela Crkva	25.3.1999	55	48/7	87	13
Mala Kruša - Velika Kruša	26.3.1999	101	101/0	100	0
Đakovica	26.3.1999	6	6/0	100	0
Padalište	26.3.1999	19	9/10	47	53
Suva Reka	26.3.1999	44	22/22	50	50
Izbica	28.3.1999	119	117/2	98	2
Đakovica	2.4.1999	20	1/19	5	95
Slatina	13.4.1999	13	13/0	100	0
Meja	27.4.1999	18	18/0	100	0
Vučitrn	2.5.1999	104	96/8	92	8
Stagovo	21.5.1999	12	8/4	67	33
Dubrava	22-23.5.1999	26	26/0	100	0
Dubrava	25.5.1999	8	7/1	88	12

Vir podatkov: internetni vir 34 in internetni vir 35

Račak: "15.1.1999 /.../ so srbske sile napadle vas Račak. /.../ Skupina okoli 25 moških se je hotela skriti v neki zgradbi, vendar so jih srbske sile odkrile. Najprej so jih pretepli, nato pa odpeljali na bližnji hrib, kjer so jih ustrelili in ubili". **Bela Crkva:** 25.3.1999 so srbske sile obkolile in napadle vas Bela Crkva. /.../ /N/ato so preostanku vaščanov ukazali priti iz struge, pri čemer so bili moški in starejši dečki ločeni od ostarelih moških, žensk in otrok. /.../ Ženskam in otrokom so ukazali oditi /.../. Preostale moške so nagnali nazaj v strugo. Ko so to storili, so srbske sile začele streljati na te moške in dečke". **Mala Kruša in Velika Kruša:** "25.3.1999 so srbske sile napadle vasi Mala Kruša in Velika Kruša. /.../ 26.3.1999 zjutraj so našli skrite vaščane. Ženskam in malim otrokom so ukazali odhod v Albanijo. /.../ Nato so s smrtnimi grožnjami ukazali moškim in dečkom oditi v zapuščeno hišo v Mali Kruši. /.../ Ko so bili moški in dečki nameščeni znotraj, so začeli streljati na skupino v hiši". V nobenem od primerov ne najdemo spolne selektivne prakse, ki bi za usmrtilcev določila ženske, medtem ko za moške lahko trdimo ravno obratno. **Vučitrn:** V noči med 2. in 3.5.1999 so srbske sile nadlegovale, preteple in ubile 104 kosovske Albance (v razpredelnici je razvidno, da je bilo od tega kar 92% moških) /.../ Srbske sile so prepeljale na stotine kosovskih albanskih moških sposobnih za vojaško službo /.../ v zapor v vasi Smrekovica. Po večih tednih priprtja v nehumanih

razmerah, kjer so bili podvrženi pretepanju, mučenju in usmrčitvam...". **Izbica:** 28.3.1999 so srbske sile iz skupine 4.500 Albancev, zbrane v vasi Izbica, /.../ ločili moške od žensk in otrok. /.../ Moški so bili nadalje razvrščeni v dve skupini, od katerih so prvo poslalo na bližnji hrib, drugo pa v bližnjo strugo. Srbske sile so začele streljati na obe skupini moških...". **Dubrava:** 25.5.1999 so srbske sile obkolile vas Dubrava. /.../ Moški so bili ločeni od žensk in otrok. Med ločevanjem so bili ubiti štirje moški. Dodatno so bili ustreljeni še štirje člani družine Qorri, ki so hoteli zbežati". **Meja:** "V Meji /.../ je bila velika, zaenkrat še ne točno določena skupina albanskih civilnih moških izločena iz mase bežečih vaščanov in usmrčena". **Slatina:** 13.4.1999 so srbske sile obkolile vas Slatina /.../. Po obstreljevanju so pehotni vojaki in policija vstopili v vas, jo izropali in požgali hiše. V tem dejanju je bilo 13 civilistov ustreljenih in ubitih (vsi ubiti so bili moškega spola, op.p.). (glej internetni vir 34 in internetni vir 35)

Priloga F: Neposredne smrti v konfliktech po spolu in starosti

Fig 3 Estimated age and sex distribution of deaths due to conflicts in the year 2000

Vir: Internetni vir 67